

FORSLAG TIL FORVALTNINGSPLAN FOR SKUDENESHAVN

Forvaltningsplanen er utarbeidet av Riksantikvaren
01.03.2015–05.11.2015

Prosjektleder: Ane Steingilda Alvestad
(Karmøy kommune, innleid av Riksantikvaren i prosjektperioden)

Tekst: Ane Steingilda Alvestad i samarbeid med arbeidsgruppa
for Skudeneshavn kulturmiljø

I tillegg til prosjektleder har arbeidsgruppa bestått av:

Ingrid Djupedal (Riksantikvaren)

Monica Rusten (Riksantikvaren)

Cathrine Skredderstuen Rolland (Riksantikvaren)

Elisabeth Nordling (Riksantikvaren)

Eline Ova Sveen (Riksantikvaren)

May Britt Håbjørg (Riksantikvaren)

Jorun Aresvik Hals (Riksantikvaren)

Lars Tveit (Karmøy kommune)

Signe Oddbjørg Raen (Rogaland fylkeskommune)

Foto: Ane Steingilda Alvestad

Grafisk design: Ginungagap

Trykk: Haugesund Bok & Offset

Innholdsfortegnelse

Forord	9
DEL 1 INNLEDNING	11
1 Forvaltningsplanens formål og innhold	13
2 Skudeneshavn – kort om verneverdier	15
2.1 Formålet med fredningen	16
2.2 Omfang av fredningen	16
2.2.1 Kart	16
2.2.2 Soneinndeling	16
 DEL 2 HISTORISK BAKGRUNN	 21
3 Skudeneshavn kulturmiljø: Historisk bakgrunn	22
3.1 Frem til 1600-tallet	22
3.2 Skudenes prestegjeld og kirke	22
3.3 Skudenes og Skudeneshavn i tidlige kilder og kart	22
3.4 1600-tallets Skudeneshavn – husmenn, sjøhus, fisk og hummer	23
3.5 1700-tallets Skudeneshavn – sild, hummer og «fiskevær»	23
3.6 1800-tallets Skudeneshavn – sild, handel, skipsfart og byvekst	24
3.6.1 Bebyggelsen	25
3.6.2 Indre havn	27
3.6.3 Fattig og rik?	27
3.6.4 Samferdsel	27
3.6.5 Skudeneshavn blir ladested	28
3.6.6 Næringsliv og skipsfart	29
3.6.7 Silda forsvinner – endring i økonomien	35
3.7 1900–1940, den nye byen	35
3.8 Formålsbygninger	36

3.9	Parken.....	42
3.10	Hager	42
3.11	Brannberedskap	44
3.12	Reguleringsplan og bystruktur	46
3.13	Vernehistorie.....	54
3.14	Stilarter.....	60
3.14.1	Empire 1810–1860	60
3.14.2	Senempire 1840–1870	61
3.14.3	Sveitser 1890–1915	61
3.14.4	Jugend 1905–1930	62
3.14.5	Funksjonalisme	62
DEL 3	FORVALTNING.....	65
4	Bakgrunn for fredningen og formål	68
4.1	Kulturmiljøfredningen i Skudeneshavn	68
4.2	Hva er et kulturmiljø?	68
4.3	Hva er et fredet kulturmiljø?	68
4.4	Forskriften	68
4.5	Kulturminnemyndighet	70
4.6	Lovgrunnlag	70
4.6.1	Forholdet mellom kulturminneloven og plan- og bygningsloven	70
4.7	Nasjonale retningslinjer	71
4.8	Formål og omfang	71
5	Verneverdier og tilstand	72
5.1	Bebyggelsen	72
5.2	Bystruktur.....	74
5.3	Parken.....	74
5.4	Allmenninger og kaier.....	76
5.5	Tilstandsgrad	76
6	Tiltak og retningslinjer.....	79
6.1	Forvaltningens mål med kulturmiljøfredninger	79
6.2	Arbeid på eksisterende bygninger og øvrige elementer som inngår i kulturmiljøet	79
6.2.1	Prinsipper for antikvarisk ivaretagelse av bygninger	79
6.2.2	Antikvarisk verksted	80
6.3	Bygningsdeler og detaljer i utemiljø.....	83
6.3.1	Utvendig panel	83
6.3.2	Tak og taktekking	84
6.3.3	Ark.....	87
6.3.4	Takrenner og nedløpsrør.....	87
6.3.5	Piper og beslag	87
6.3.6	Vinduer.....	89

6.3.7	Takvinduer	90
6.3.8	Trapper og rekkverk	90
6.3.9	Gjerder og porter	92
6.3.10	Ytterdører	92
6.3.11	Skilt	94
6.3.12	Belysning	94
6.3.13	Grunnmur	95
6.3.14	Overflatebehandling	97
6.3.15	Gater, plasser og tun	98
6.3.16	Tilbygg, påbygg og nybygg	98
6.4	Parken	98
6.5	Hager	98
6.6	Allmenninger og kaier	100
6.7	Energisparing i gamle hus	100
6.8	Brannsikring	101
6.9	Universell utforming	101
7	Administrative prosedyrer for tiltak	103
7.1	Organisering og ansvar	103
7.1.1	Oppgaver for eiere/brukere	103
7.1.2	Oppgaver for kommunen	103
7.1.3	Oppgaver for Rogaland fylkeskommune	104
7.1.4	Forhåndskonferanse	104
7.1.5	Innhold i dispensasjonssøknad etter kulturminneloven	104
7.1.6	Klagebehandling	104
7.1.7	Tilskuddsordninger	104
Vedlegg		106

Forord

Bebyggelsen i Skudeneshavn er særpreget og unik i nasjonal sammenheng. Gamle Skudeneshavn er et av Norges best bevarte trehusmiljø.

Riksantikvaren ønsker å frede deler av Skudeneshavn som et unikt kulturmiljø og ta vare på bebyggelsen til glede for både nåværende og fremtidige innbyggere. Dette forslaget til forvaltningsplan for Skudeneshavn følger forslaget til fredning. Forvaltningsplanen vil, når den blir endelig vedtatt, være et viktig verktøy for eiere og alle andre som arbeider for å ta vare på dette særpregede kulturmiljøet.

Prosessen frem til nå har vært konstruktiv og god. Høsten 2014 ble det avholdt oppstartsmøte for kulturmiljøfredningsarbeidet i Skudeneshavn, med parter fra forvaltningsnivåene, politikere og representanter fra beboere og næringsliv. Informasjon om fredningsprosessen ble lagt frem og beboere og næringsliv fikk legge frem sine innspill.

I løpet av vinteren 2014/15 ble det satt ned en arbeidsgruppe for kulturmiljøfredningen, bestående av representanter fra Riksantikvaren, Rogaland fylkeskommune og Karmøy kommune.

Den 22. februar 2015 ble det arrangert et folkemøte om fredningsprosessen. Nærmere 250 personer møtte frem til møtet, hvor vi som har arbeidet med fredningen fikk informert og svart på spørsmål. Det har hele tiden vært særlig viktig å ha god dialog med dere som bor og arbeider i Skudeneshavn. Deres meninger og innspill har vært avgjørende for oss i arbeidet med fredningen. Samme dag informerte Riksantikvaren formannskapet i Karmøy kommune om kulturmiljøfredningen.

27. februar 2015 ble oppstartsvarselet for kulturmiljøfredningen sendt på høring til alle berørte eiere. Dette markerte den formelle oppstarten av prosjektet. Det kom ti innspill i løpet av høringsperioden. Disse innspillene ligger nå som vedlegg til fredningssaken.

Informasjon og medvirkning er et vesentlig moment for å skape et godt resultat. Representanter fra Skudeneshavn Arena og Foreningen Gamle Skudeneshavn har fungert som referansegrupper, og har vært invitert på arbeidsmøtene arbeidsgruppen har hatt i Skudeneshavn. Her har de fått muligheten til å stille spørsmål og å komme med innspill til prosessen. I tillegg har Hovedutvalg oppvekst og kultur og Hovedutvalg teknisk blitt løpende orientert om kulturmiljøfredningen og prosessen.

Det er opprettet en egen nettside for kulturmiljøfredningen på Karmøy kommunes hjemmesider, hvor det blir lagt ut oppdatert informasjon fra fredningsprosessen. I tillegg er det åpent kontor på museet i Mælandsgården hver torsdag, slik at man enkelt skal kunne komme innom med spørsmål eller meninger, stort eller smått.

Fra Riksantikvaren vil vi benytte anledningen til å takke alle involverte, fra fylke og kommune til næringsliv og innbyggere, for et konstruktivt og godt samarbeid så langt i prosessen. Takk til alle som har bidratt til arbeidet med forvaltningsplanen. Vi gleder oss til fortsettelsen.

Jørn Holme, riksantikvar

DEL 1

INNLEDNING

1 Forvaltningsplanens formål og innhold

Forvaltningsplanen slik den foreligger nå, er et forslag som følger forslag om fredning. Forvaltningsplanen vil derfor sannsynligvis bli revidert etter høring.

Forvaltningsplanens formål er å være et redskap for eiere, forvaltningsmyndigheter og andre involverte og interesserte som har interesser i kulturmiljøet Skudeneshavn. Planen skal bidra til at formålet med kulturmiljøfredningen kan oppnås på en best mulig måte.

Det er et mål at eiere, brukere, rettighetshavere og forvaltning har kunnskap om verdiene på stedet og verdiene i eget eie. Alle involverte bør kjenne til formålet med fredningen, i hvilke tilfeller man må søke tillatelse og hvordan man kan søke tilskudd.

Del 1 av forvaltningsplanen gir en kort gjennomgang av verneverdiene i byen. Deretter følger formålet med fredningen, omfanget av fredningen samt en beskrivelse av soneinndelingen.

Del 2, handler om den historiske bakgrunnen. For å forvalte, bevare og forstå Skudeneshavn er det viktig å kunne noe om hvorfor byen er vokst frem og hvorfor den ser ut som den gjør i dag. Historien er også vesentlig når det gjelder opplevelsen av kulturmiljøet, og for formidlingen av byen. Det er begrenset hvor mye av historien som kan omtales i forvaltningsplanen, det finnes mye annen relevant litteratur dersom man ønsker å lese mer. Skudeneshavn kan oppleves som en vandring i stilhistorie. De ulike stilartene som er representert i byen blir beskrevet i del 2.

Å gjenkjenne detaljer fra de ulike epokene kan være nyttig for bevaring og en eventuell restaurering av bebyggelsen. Det gir også en ekstra dimensjon til opplevelsen av kulturmiljøet å kunne vandre gjennom mer enn 150 år med stilhistorie.

Del 3 handler om forvaltningen av kulturmiljøet. Her kan man lese mer om bakgrunnen for fredningen, formål, omfang og soneinndeling. For eier og forvaltningsmyndighet er det viktig å kjenne til i hvilken del av fredningsområdet eiendommen ligger. Det er viktig å merke seg punkt 4.4 Forskriften. Det er i forskriften fredningsbestemmelsene som knytter seg til kulturmiljøet ligger. Forvaltningsplanen utdyper forskriften og er et hjelpemiddel som følger denne.

I kapittel 5 oppsummeres kulturmiljøets verneverdier, knyttet til bebyggelsen, bystruktur og kulturmiljøets tilstand. Kapittel 6 opplyser om retningslinjer for restaurering og er utarbeidet i samsvar med antikvariske prinsipper. Informasjon om verdifulle elementer i utemiljøet og de ulike bygningsdelene samt gode råd for vedlikehold og istandsetting omtales i dette kapittelet. Det er viktig å merke seg at fredningsområdet er delt inn i to soner, der krav til antikvarisk istandsetting vil være ulike ut fra hvilke verneverdier som berøres av et eventuelt tiltak. Kapittel 7 er en gjennomgang av de administrative prosedyrene som knytter seg til kulturmiljøfredningen, hvilke oppgaver de ulike instansene har ansvar for, tilskuddsordninger, hvordan en søker om å få gjennomføre et ønsket tiltak og hvem som er den rette å kontakte ved spørsmål. Som regel er dette Karmøy kommune.

2 Skudeneshavn – kort om verneverdier

Bymiljøet og bebyggelsen i Skudeneshavn er særpreget og unik i nasjonal sammenheng. Gamle Skudeneshavn er et av Norges best bevarte trehusmiljø. Fiske, salg og utskiping av sild har hatt en grunnleggende rolle for fremveksten av byen. Det var ikke før utover på 1800-tallet man kunne kalle stedet for en by. Særlig i perioden 1835 til 1865 ble mange hus, uthus, sjøhus og naust bygget. Byen vokste frem på en smal stripe land mellom Havnafjellet og sjøen og på holmene rundt i havnen. Topografien har hatt en sterk rolle i hvordan gamlebyen er utformet. Fremdeles står store deler av bebyggelsen som den gjorde på 1800-tallet. Reguleringsplaner hadde ikke stor innvirkning på byen før den ble videreutviklet på begynnelsen av 1900-tallet. Et nytt sentrum ble bygget, basert på kvadraturens reguleringsprinsipper i den gamle reguleringsplanen fra 1867. Den gamle bykjernen fikk stå i fred. I det nye sentrum ble det oppført flere formålsbygninger som meieri, skole, bakeri, bank og folkebad, bygninger som i dag forteller oss om viktige byfunksjoner i byens historie. I mange av nybyggene lå næringsdelen i første etasje, mens andre etasje var forbeholdt bolig. Overgangen fra en selvgrodd, organisk by til et regulert sentrum med rette gateløp er noe av det som særpreger Skudeneshavn. Byens gateløp, kaier, allmenninger og andre plasser er også en vesentlig del av bybildet og historien.

Hoveddelen av bebyggelsen innenfor fredningsområdet er bygget på 1800-tallet og er formet etter empirens stilidealer. Etter hvert kom også sveitserstilen, og senere jugendstilen som også gjør seg gjeldende i bybildet. Noen få innslag av funksjonalisme finnes også. I tillegg er det flere bygninger og tilbygg fra nyere tid.

På avstand preges Skudeneshavn av det småknausete terrenget og flekker av barskog. Vegetasjonen er lavmælt. Inne i bebyggelsen er det imidlertid frodige småhager. I Gamle Skudeneshavn ligger disse hagene gjerne bak husene og i små søkk i terrenget, i le for vind og vær. De fleste er skjult for folk som passerer i gatene. Mange av husene har også små forhager, gjerne omkranset av hvite stakittgjerder. I sentrum er de få hagene innpasset i kvartalsstrukturen og utgjør en viktig del av denne og av byens grøntstruktur. Parken ble opprettet som et folkehelseiltak som skulle komme byens befolkning til gode. Parken har et karakteristisk preg som i stor grad skyldes det småkuperte terrenget og det særdeles skrinne jordsmonnet.

Trevegetasjonen ble plantet inn der det etter forholdene var mulig. Tilrettelagte stier slynger seg mellom knausene og de innplantede trærne og leder frem til små sitteplasser med utsikt over byen, havnen og havet.

Viktige områder i Skudeneshavns grøntstruktur foruten parken, området ved tollvakthytta og de private småhagene er den offentlige parken Dr. Jensens Minde og andre private hager i bebyggelsen som ligger utenfor kulturmiljøet.

Skudeneshavn er en av Norges best bevarte trehusbyer, med en interessant historie og en særegen bystruktur. Det er med disse verdiene som bakgrunn at Riksantikvaren har valgt Skudeneshavn som et særdeles viktig kulturmiljø som skal fredes. Fredning er et virkemiddel som brukes der man ønsker å bevare en representant for landets historie for de fremtidige generasjonene. Kulturmiljøfredningen skal sikre varig vern av kulturminneverdiene i byen.

2.1 FORMÅLET MED FREDNINGEN

Skudeneshavn kulturmiljø er fredet med hjemmel i kulturminneloven § 20.

Formålet med fredningen er formulert slik i § 1 i forskriften:

§ 1 Formål

Formålet med fredningen er å bevare en unik og godt bevart kystby som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og fremtidens generasjoner.

Videre er formålet å bevare Skudeneshavn som et av Norges best bevarte trehusmiljø. De kulturhistoriske og arkitektoniske verdiene som de enkelte kulturminnene representerer og de historiske, funksjonelle og visuelle sammenhengene dem i mellom, skal særlig ivaretas.

Sildefiske, handel og stedets gode havneforhold dannet grunnlaget for at byen vokste frem på 1800-tallet. Stedets topografi og nærheten til sjøen la rammene for hvordan byen utviklet seg. Fredningen skal sikre helheten, sammenhengen, hovedstrukturen og tidsdybden i området. Fredningen skal også sikre de kulturhistoriske verdiene i byggverkene eksteriør, gateløp, havnebasseng, kaier, allmenninger, park, hager og annen grønnstruktur.

Skudeneshavn skal bevares som et godt eksempel på byutviklingshistorie, med hovedvekt på å vise endring i bydanelsen fra det selvgrodde, Gamle Skudeneshavn, til det regulerte kvadraturpegede sentrum, Havn, med rette gateløp og formålsbygg.

Fredningen skal ikke være til hinder for at Skudeneshavn skal kunne opprettholdes og videreføres som en levende by med boliger, handel og annen næringsvirksomhet.

2.2 OMFANG AV FREDNINGEN

Kulturmiljøet dekker et areal på omtrent 93 daa (93 204,75 m²). Grensene for fredningsområdet går frem av kartet.

2.2.1 Kart

Se kart på motsatt side.

2.2.2 Soneinndeling

Byen, bebyggelse og strukturer, innenfor fredningsområdet har utviklet seg over mer enn 200 år, og det er derfor naturlig at det er forskjeller med hensyn til grad av verneverdi innad i området. På bakgrunn av dette er fredningsområdet inndelt i to soner, sone A og sone B. Ved vurdering av eventuelle nye tiltak kan vurderingstema være noe ulikt i de to sonene. Vurdering av hvilke endringer som kan tillates må i hvert enkelt tilfelle ses opp mot helheten i kulturmiljøet og hvilke kulturhistoriske verdier tiltaket kan styrke eller komme i konflikt med. Det er helheten i kulturmiljøet som skal bevares; samtidig er det viktig å huske på at helheten bygges opp av mange små, vesentlige detaljer.

The background is a solid purple color with several large, overlapping, organic shapes in a lighter shade of purple. These shapes are scattered across the page, with some appearing behind the text and others in the foreground. The overall effect is a modern, artistic design.

DEL 2 HISTORISK BAKGRUNN

3 Skudeneshavn kulturmiljø: Historisk bakgrunn

3.1 FREM TIL 1600-TALLET

Det er funnet mange spor etter mennesker fra de tidligste tider i områdene rundt Skudeneshavn og på Sør-Karmøy, men i selve byen er det ikke mange spor som går tilbake til før 1600-tallet.

I 1959 står følgende om arkeologiske funn fra Skudeneshavn i Norges bebyggelse: *«Av fortidsminner fins så å si ingen i Skudeneshavn. Det er funnet en korsformet kølle av stein med skafthull i ved mudring i havnen, og fra eldre jernalder er det på østsiden av ladestedet under en stor stein funnet en betalingsring av gull og noen avhogde stykker av en lignende ring – 22 g i vekt. Begge gjenstandene er nå i Bergen museum»*

Det eneste registrerte, automatisk fredede kulturminnet i Skudeneshavn er fra vikingtiden (750–1100 e. Kr.) På Lahammar er det registrert tre parallelle veggvoller. Her har det sannsynligvis stått to naust vegg i vegg. Naustene har vært omtrent 20 meter lange og i overkant av 7 meter brede. Lahammar betyr ladested, kan det ha vært her varer ble lastet og losset i middelalderen?

Alle kulturminner fra tiden før 1537 er fredet. Dette gjelder også stående byggverk fra 1537–1649. Disse har automatisk vern etter kulturminneloven § 4.

3.2 SKUDENES PRESTEGJELD OG KIRKE

Hovedkirken i Skudenes prestegjeld har alltid ligget i Skudenes. Først lå den ved Alveberg, og fra 1851 på Falnes. Kirken ligger omtrent 1,5 kilometer fra bykjernen i Skudeneshavn og ligger dermed utenfor fredningsområdet.

I Carta Marina fra 1539 er Skudenes med sikkerhet nevnt. Kartet regnes som det første noenlunde riktige kartet over Norden. Foto: Museet i Mælandsgården

3.3 SKUDENES OG SKUDENESHAVN I TIDLIGE KILDER OG KART

Navnet Skudenes stammer antakelig fra det oldnorske ordet «skuta», som betyr fremskyttende berg. Dette kan referere til bergformasjonene ved innseilingen til byen.

Det er ikke utenkelig at spirene til strandstedet Skudeneshavn går tilbake til middelalderen. Allerede i 1478 er navnet *Stuteshaven* nevnt i et sjøslag mellom to engelske og et dansk skip. Dette er av flere historikere tolket som Skudeneshavn. Det er i så fall første gang stedet nevnes i skriftlige kilder.

Johan Ziegler publiserte et kart i 1532 der «Skvtonas» kan tydes på en øy mellom Norge og Danmark, kan dette være første gang Skudenes nevnes i et kart? Vi finner Skudeneshavn avmerket på den nederlandske styrmann og kartograf Wagheners kart *Spieghel der zeevaerdt* fra 1590-årene. Senere også på hollandske sjøkart merket med et anker, som symbol på velegnet havn.

Rachs prospekt av Skudeneshavn i 1748.

Foto: Museet i Mælandsgården/Foreningen Gamle Skudeneshavn

3.4 1600–TALLETS SKUDENESHAVN – HUSMENN, SJØHUS, FISK OG HUMMER

I 1664 er det registrert en husmann under Vik og en under Høyenes, som er de to største av gårdene som omkranser det som senere blir byen Skudeneshavn. Tore Torgeirsen Smed er den første borgeren som vi vet bodde fast i Skudeneshavn. Han holdt til i Neset under Vik, senest fra 1674. Han var både fisker, bonde, smed, skysskar og solgte trolig øl til tilreisende og andre. Men det finnes ikke noen bebyggelse som kan kalles et strandsted, enda.

Det vi vet, er at det stod flere sjøhus her, bygget for bruk i sesongfisket. Det var hovedsakelig byborgere fra Stavanger som fikk bygget sjøhusene og brukte dem til salting og lagring av fisk før transporten gikk videre. Sjøhusene gav dessuten tak over hodet når fiskerne ikke var ute på havet. I en rettssak på Hesby på Finnøy i 1640 ble Kirsten, enken til byfogd Jakob Sørensen i Stavanger, stevnet for gjeld. Et dokument fremlagt i retten viste at Kirsten hadde pantsatt to av sjøhusene sine «paa Schudenes». Pantsettingen fant antakelig sted mellom 1610 og 1619. På slutten av 1600-tallet ble det startet med hummerfiske for eksport. På denne tiden kom hollandske og engelske fartøy til Norge for å kjøpe hummer. Navnet Skudeneshavn er enda ikke i bruk om stedet.

3.5 1700–TALLETS SKUDENESHAVN – SILD, HUMMER OG «FISKEVÆR»

Den eldste bosettingen i Skudeneshavn vokser frem ved husmenn og strandsittere under gårdene Vik og Høyenes. Ved år 1700 fantes antakelig rundt 25–30 fastboende. Det lille strandstedet kan karakteriseres som et fiskevær, som våkner til liv ved sesongfiskeriene.

I 1701-folketellingen er Skudeneshavn ikke nevnt som tellingskrets. Navnet Skudeneshavn støter vi for første gang på i 1748 via maler Johannes Rachs prospekt av stedet. Omtrent 25 bygninger er avbildet på maleriet. Ifølge folketellingen av 1758 bodde det da snaut 50 fastboende på stedet. Det er i denne folketellingen at navnet Skudeneshavn for første gang blir brukt i en offisiell sammenheng. Vi finner nevnt strandstedet *Schudesnæs Hafnen u(nder) Wiig*.

Fra begynnelsen av 1700-tallet og frem til 1784 kommer silda til områdene rundt Skudeneshavn. Både bønder, husmenn og strandsittere deltar i fisket, men det er stavangerborgerne som tar seg av salting, tilvirking og videreformidling og dermed sitter igjen med fortjenesten. Sildefisket ved Skudenes hadde en sentral posisjon allerede da, og *gik under Navn af Skudesnæs-fisket*. Amtmannens beskrivelse fra 1745: *Paa Schudesnæs har eendeel Borgere fra Stavanger Husse og Salteboder staande, hvorudi de opholder sig medens Silde- og Torske-Fisket varer, og der nedsalter den Sild og torsk de fanger og Kiøber*.

Et viktig trekk ved den senere byutviklingen i Skudeneshavn er alle tilflytterne. Allerede under 1700-tallets sildefiske kom tilreisende til Skudeneshavn. De fleste kom nok fra Ryfylke, Stavanger, Jæren og Dalane samt Hardanger og Sunnhordland. Futen i Ryfylke hevder at det rundt 1780 samlet seg 5000 mennesker på grunn av sildefisket. Flere av de tilreisende slo seg også ned på stedet.

På slutten av 1700-tallet bodde den dominerende skipskommisjonæren i Karmøy, Karsten Pietersen, i Skudeneshavn. Han startet virksomheten rundt 1780. Skipskommisjonærene organiserte arbeidet med å reparere skadde skip som søkte mot land. I 1790-årene hadde firmaet navnet Pieters & Søn. Familien var også engasjert på andre fronter, blant annet som gjestgivere.

I 1784 får stedet sin første krambod, da Ane Giese fra Stavanger åpner sin butikk. På 1700-tallet får også stedet sine første gjestgivere.

Havnen i Skudeneshavn hadde betydning for hummerhandel også på 1700-tallet. Hummerfiske var antakelig en viktig binæring for mange. De lokale innbyggerne hadde rollen med å fiske samt å oppbevare hummeren til oppkjøpere kom. De som oppbevarte hummeren, kaltes utliggere. Kildene forteller at de to gjestgiverne på stedet også hadde rollen som utliggere for borgere i Stavanger.

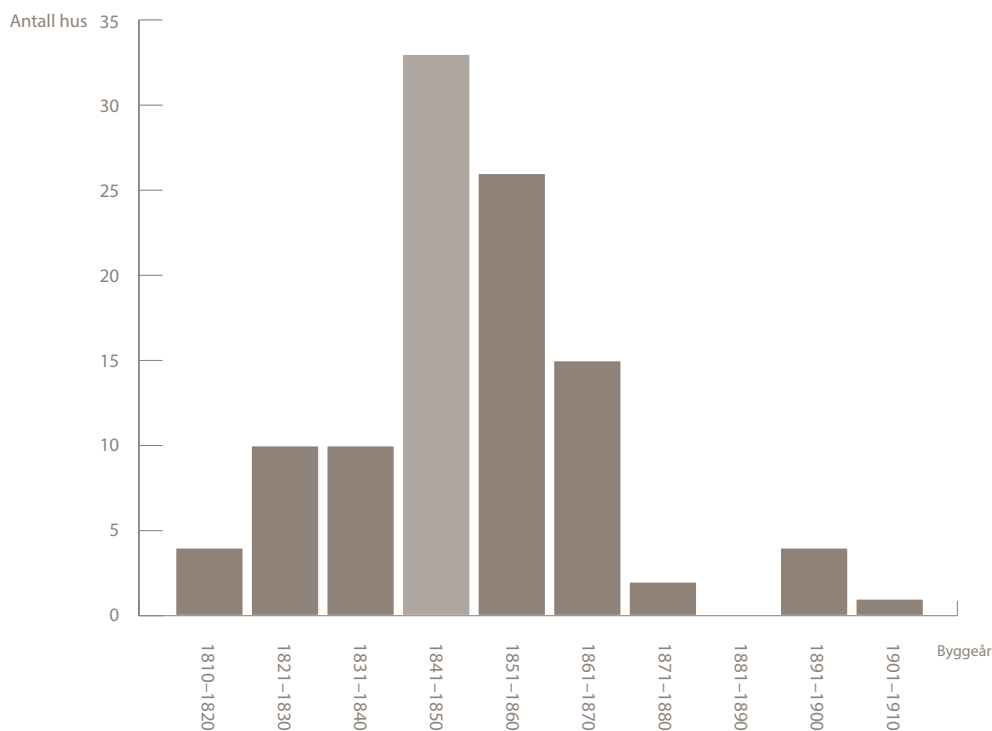
3.6 1800-TALLETS SKUDENESHAVN – SILD, HANDEL, SKIPSFART OG BYVEKST

I 1801 var Skudeneshavn det største strandstedet i Karmøy. I kretsen Skudeneshavn var folketallet 94 personer, og i det området som i dag utgjør Skudeneshavn, var det registrert 151 personer.

Silda hadde vært fraværende langs kysten fra 1784, men kom tilbake til områdene rundt Skudeneshavn fra 1808. Fra omkring 1815 får stavangerborgerne konkurranse, da begynte de lokale fiskerne også med salting av sild. De mange endringene i handelssystemene utover 1800-tallet førte til at det lokale næringslivets frihet økte, og at stedet hadde større mulighet til å utvikle seg til en liten by. Sildefisket var i fremgang og handelsvirksomheten likeså. Virksomheten i byen kom ikke lenger først og fremst stavangerborgere til gode, Skudeneshavns egne innbyggere inntok etter hvert førerretet. Skudeneshavn forandret karakter i første del av 1800-tallet. Fra å være en uthavn underlagt andre ble stedet en selvstendig, bærekraftig økonomisk enhet som hadde betydning både i regional og nasjonal økonomi.

Foto: Museet i Mælandsgården

Diagrammet viser at byggeaktiviteten i Gamle Skudeneshavn var på topp i 1840-årene.

3.6.1 Bebyggelsen

Årene 1835 til 1865 var en hektisk byggeperiode i Skudeneshavn. Flere eldre hus ble revet og erstattet med nye. De fleste av bygningene fra denne perioden er bevart i Gamle Skudeneshavn. Mange av de største bolighusene ble reist i denne perioden. Sjøhus og naust ble bygget med gavlen mot sjøen for å gi flest mulig tilgang til sjøen og den gode havnen. Arealene langs havnen var delt i tomter allerede tidlig på 1700-tallet. «Søegrunnene», tomtene langs sjøen, i Skudeneshavn tilhørte «det

geistligheden benificerede gods» fra før reformasjonen i 1537. I 1837 ble det foretatt en kartforretning over arealene langs sjøen. Kartforretningen var sannsynligvis en forberedelse til salg av grunnene. Slikt salg foregikk systematisk over hele landet etter at Stortinget i 1821 vedtok at kirkegodset skulle selges, fortrinnsvis til den som brukte jorden. I kartforretningen beskrives bebyggelsen, som da bestod av rundt 50 hus fra Gauden til Nordnes.

Over: Dette er det eldste kjente fotografiet av Skudeneshavn, antakelig fra 1865. Foto: Museet i Mælandsgården
 Under: Svært mye av 1800-tallsbebyggelsen står fremdeles i byen.

Det var ikke bare bolighus som ble bygget, mange sjøhus, naust og uthus ble også en del av det som etter hvert skulle bli byen Skudeneshavn. Omkring 1840 var det reist 122 salteboder. Det var ikke kun det området som i dag kalles Gamle Skudeneshavn, som ble utbygget på 1800-tallet. Husbyggingen foregikk også i Selvåg og Stykjet og på Lahammar og på holmene rundt i havnen.

3.6.2 Indre havn

I dag er indre havn utbygget og anlagt med kaier og bebyggelse. Tidligere var de indre havneområdene svært grunne og fulle av mudder. Hvordan det opprinnelig har sett ut, kan leses av gamle kart, bilder, beskrivelser og stedsnavn. Et kart over «den indre havn ved Skudenesneshavn» fra 1861 viser hvor sjølinjen gikk, og hvordan den var tenkt anlagt. Opprinnelig var Vaholmen, som navnet tilsier, en holme. Der torget ligger i dag, gikk sjøen langt innover. Antakelig helt opp dit Kirkeveien går i dag. Inne i havnen lå et «garfar», der man kunne gå over på lavvann. I 1866–69 ble det første løyve til oppmudring gitt av havnvesenet. Samtidig ble det bygget molo i Lahammarundet.

3.6.3 Fattig og rik?

Det var til dels store forskjeller på boligenes størrelse og verdi, både mellom forskjellige strøk i ladestedet og mellom husene til folk med forskjellige yrker. De største og mest verdifulle husene lå på strekningen Gauden–Selvåområdet, det som i dag er Gamle Skudeneshavn. Men innbyggerne der bodde ikke nødvendigvis bedre enn beboerne i de andre strøkene. At noen få

Deler av arealet i Havn er anlagt der det opprinnelig var sjø. Midt i bildet sees meieriet, til høyre ligger i dag bebyggelsen på Vaholmen. Foto: Museet i Mælandsgården

i Skudeneshavn var veldig rike, er ikke det samme som at resten var fattige. Den store middelklassen tyder på velstand.

Det er likevel en forskjell å spore i detaljrikdommen på bolig-husene. Bolighusene i Gamle Skudeneshavn er rikere dekorert enn hus i Rekkevegen eller på Lahammar. I mange tilfeller er de også større, med større tomter. Gruppen av selvstendig næringsdrivende var stor. Det vi kan kalle arbeiderklassen, var en heller liten gruppe. Det store antall tjenere i Skudeneshavn vitner om velstand; tjenere hadde de i hele byen, ikke kun i Gamle Skudeneshavn.

3.6.4 Samferdsel

Utviklingen av infrastruktur, både til lands og til vanns, spiller en rolle i bydannelsen.

I slutten av 1820-årene ble det bygget en «god bygdevei» langs østsiden av Karmøy. Den neste fasen i veiutbyggingen kom i 1870-årene, da det ble opparbeidet en 40 km lang vei fra Skudeneshavn via Kopervik til Haugesund med nytt ferjeleie ved Salhus.

Før det kom organisert ruteferdsel til havs, var det vanlig å ro eller seile til Stavanger for å selge og kjøpe varer. Særlig mange reiste under høstmarkedet. Første tur med rutebåt fra Skudeneshavn gikk i 1855. Hjulbåten «Ryfylke» ble kjøpt av Det Stavangerske Dampskibsselskab, men gikk i rute kun ett år. Fra 1868 kommer flere ruter og båter. Den som har gått mest til og fra Skudeneshavn, er «Kvitsøy», som lenge het «Rogaland», bygget i 1877. I starten la den ikke til kai, men ble bordet av passasjerer og varer. Senere la den til ved Gamlekaiaen på Holmen. Dampskipskaiaen (Tåkelurkaiaen) ble bygget like før 1900. I mars 1957 ble «Skudenes» satt inn i ruta, den la til kai ved den nye kaiaen i Kuvika.

I 1913 kjørte den første rutebilen fra Karmøens Automobilskap fra Kopervik til Skudeneshavn. Turen tok 1,5 time. Bussrutene på Karmøy var det første varige busstilbudet i fylket. I 1916 forelå en rapport som skisserte jernbane mellom Haugesund og Skudeneshavn.

Jernbanen ble aldri realisert, men Karmøybanen kom likevel, i form av statsdrevne automobilruter mellom Haugesund og Skudeneshavn fra 1923.

Tollvakthytta ble bygget på toppen av det som blir referert til som «Stangfjellet». Her var det god utsikt i alle retninger. I dag er det store trær som sperrer for utsikten.
Foto: Museet i Mælandsgården

3.6.5 Skudeneshavn blir ladested

Etter hvert som stedet vokste og næringslivet utviklet seg, så Skudeneshavns innbyggere nødvendigheten av å kunne foreta tollklareringer på stedet. 1850-årene hadde bydd på et mer ustabil fisk, og byens innbyggere innså at de måtte få flere bein å stå på. Eksporten av sild og andre varer ble forsinket på grunn av at man ikke kunne seile direkte til markedet. Det ble derfor søkt om ladestedsrettigheter.

Det var to former for bystatus som var gjeldende på denne tiden, kjøpstad og ladested. Kjøpstaden var byen, ladestedet var som en filial under kjøpstaden. Det var liten forskjell på rettighetene mellom de to typene byer, men på pliktsiden var forskjellene større. Kjøpstaden måtte ha visse innretninger som medførte store økonomiske utgifter, som rettslokale, politivesen, brannvesen og fattigvesen. Ladestedene var fritatt for mange av disse forpliktelsene.

Den første søknaden ble sendt i 1853, søknaden fokuserer på rett til å tollklarere varer. Søknaden ble ikke innvilget, den viktigste grunnen var frykten for at sildefisket ... *vilde ophøre paa den Kant*. Utdrag fra den første søknaden: *Etter en nylig foretagen undersøgelse befinder sig her for tiden 742 Mennesker,*

125 Warningshuseer og 100 Søhuse, hvorpaa kan nedsaltes 52.000 Tønder Sild. Af fartøier som ere maalte, eier Stedet og nærmeste omegn 24 af Størrelse over 5 kommerselester og 8 under denne størrelse. Af disse farer størstedelen paa Udlandet, og det ere i dette År, hvor Fiskeriet i det hele har været mindre en sædvanligt, nedsaltet her paa stedet 20.000 Tønder Sild. Af landhandlere findes for tiden 4, der alle har god omsetning, ligesom forefindes Haandverkere i alle de almindelige Haandverksgrupper.

Den andre søknaden ble sendt i 1855, det ble søkt om losse- og ladestedsrettigheter. Savnet av ladestedsrettigheter var til hinder både for handelens og skipsfartens utvikling. Søknaden ble ikke innvilget, både på grunn av dårlig fiske det året, at stedet manglet oppland, og at de kunne tollklarere sine varer i Haugesund.

Tredje søknad sendes i 1857, igjen søkes det om losse- og ladestedsrettigheter. Søkerne tar med i begrunnelsen at dersom sildefisket svikter og man ikke har ladestedsrettigheter, kan man risikere at mange næringsdrivende flytter fra stedet. 11. juni 1857 får Skudeneshavn endelig innvilget søknaden om ladestedsrettigheter. Den nye Skudeneshavn bykommune blir utskilt fra Skudenes kommune, og størrelsen var omtrent 0,5 km².

Museet i Møllergården har mye flott å vise frem, blant annet den originale kramboden fra 1840-årene.

Stedet fortsetter å vokse, både i form av innbyggertall og bebyggelse. Befolkningen øker for hvert år frem til 1868 da man når en topp på 1357 innbyggere.

Lars Dale var ordfører i Skudenes kommune og skriver i 1957 i jubileumsutgaven av Karmøybladet: *Med de privilegier som by-lovgivningen gav, fikk den nye kommune grunnlag for drift og et næringsliv som en ikke hadde hatt om forholdet skulle fortsatt som det opprinnelig var, med en felles landkommune. Den økte handel og velferd i bykommunen, kom også landkommunen sterkt til gode.*

3.6.6 Næringsliv og skipsfart

I 1801 er det registrert mange yrker som knytter seg mot sjøen. Fire losere, fem fiskere, to skipskapteiner, en styrmann, en som fører jakt, en ferjemann og en som skysser reisende. I tillegg kommer to gjestgivere med statlig bevilling. Gjestgiverne hadde

rett til å forsyne de reisende med «... *fornødne Logementer, samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighet*». I praksis tilbød gjestgiverne også tjenester og varer til stedets egne innbyggere. De første lovlige handelsbevillingene var to høkerbevillinger (handel) som ble utstedt i 1839. Før ladestedsstatusen møtte næringsdrivende, sildesaltere og redere flere restriksjoner når det gjaldt handel.

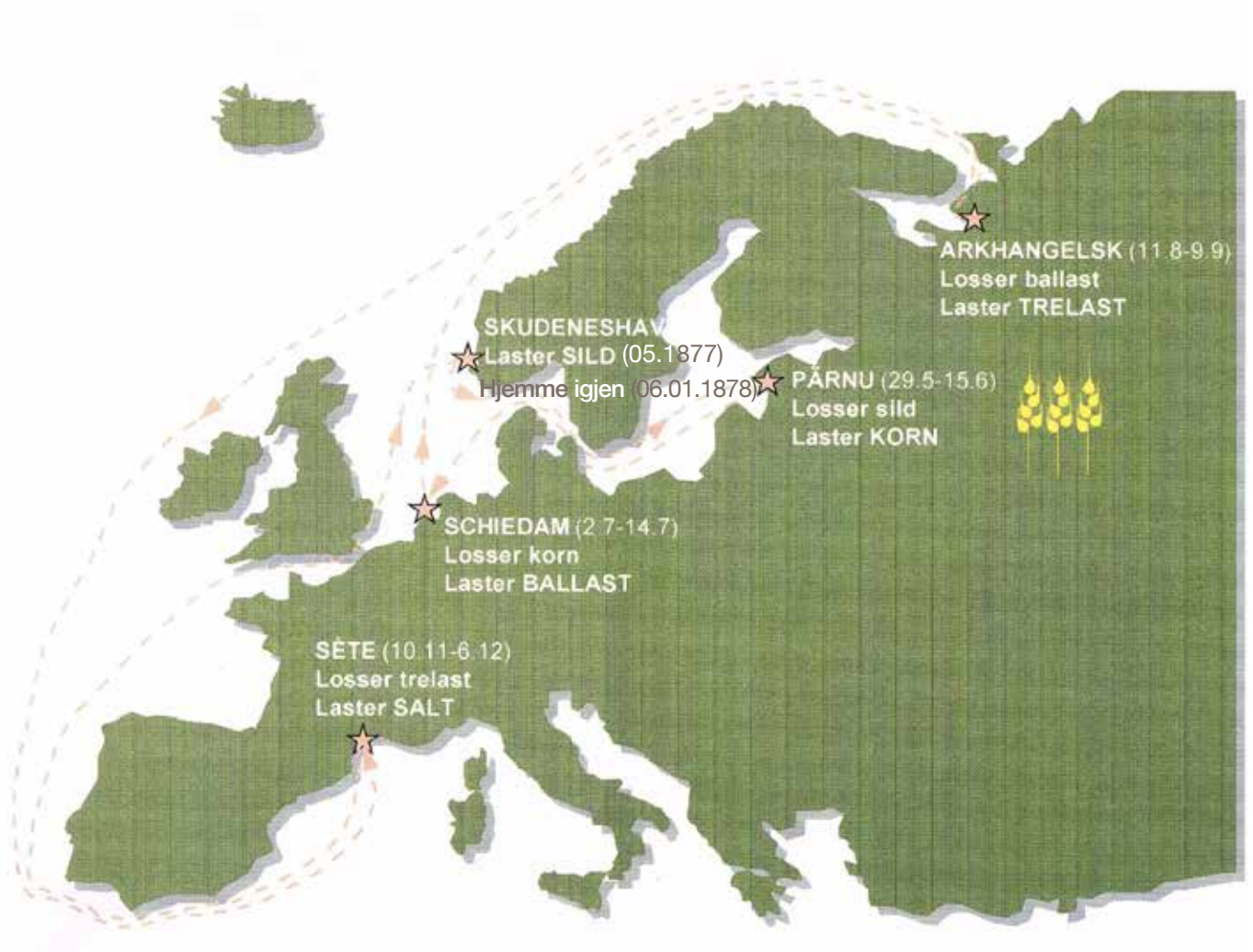
Handelsloven av 1842 markerer et gjennombrudd i handelsvennlig retning. Nå måtte man ikke lenger være byborger for å kunne drive handel. Byenes gamle, sterke rettigheter i forhold til landsbygda ble dermed svekket. Fra da av kunne enhver selge de varer han selv hadde tilvirket, og på landet ble det lov å selge en rekke matvarer, fiskeredskaper, landbruksprodukter, salt og jernvarer. Landhandlerne måtte fremdeles ha kongelig bevilling, men de trengte ikke byborgerskap.

Det tok mange år å bygge opp den handels- og forretningsvirksomhet som sildefisket førte med seg. Det kom flere lover som inneholdt spesielle bestemmelser angående sildefisket. En kongelig resolusjon i 1815 bestemte at fra da av kunne styrmenn og matroser føre små dekkfartøy til Gøteborg, dersom de var lastet med fiskevarer. Bestemmelsen gjaldt kun for Bergen og Egersund, fra 1825 gjaldt den alle norske byer. Sjøfartssloven av 1836 bestemte at bønder og strandsittere kunne føre sild til Gøteborg. All annen eksport skulle gå gjennom byene. Toll på produkter som hadde betydning for sildefisket, ble redusert, blant annet for salt og uheglet hamp. Utførselstollen på sild ble senere redusert flere ganger.

Etter hvert førte dette til at flere av innbyggerne i Skudeneshavn satset på eksport av sild i egne båter. Eksporten gikk særlig til

Sverige og Østersjø-landene. Gøteborg og Riga var de største eksportmarkedene. Dette la grunnlaget for at en ny, viktig næring vokste frem, nemlig føringen av sild. Innbyggerne i Skudeneshavn investerte i skip og fikk etter hvert bygget opp en stor seilflåte. Noen få redere var eneeier av skip, men det mest vanlige var å organisere seg sammen, i partsrederier. Dette fordelte kapitalinnsats og risiko på flere hender. Skipsrederne plasserte ofte pengene sine i flere skip. I 1869 hadde byen 75 fartøy, Skudeneshavn var blitt en skipsfartsby.

Føringen av norsk sild blir ofte kalt «trekanttrafikk». Båtene gikk med sild fra Skudeneshavn eller andre norske havner til Sverige eller andre havner i Østersjø-området. Herfra gikk båtene med frakt til et tredje land før de returnerte til hjemstedet med varer det var bruk for hjemme.

Skonnerbriggen «Hans Olsen»s reiserute i 1877. Illustrasjon: Museet i Mælandsgården

Norneshuset står i dag som et synlig minne om sildeeksporten. Huset ble nemlig tatt med som returlast fra Riga og satt opp i Skudeneshavn rundt 1830.

Det var et nært forhold mellom sildesalting og skipsfart. Av de 22 som drev med sildesalting i 1854, var det 18 som også drev med redervirksomhet. Til sammen var 24 av huseierne skipsredere. Handel og håndverk, som for eksempel bøkning og husbygging, var to andre viktige grener innen byens næringsliv.

Den store skipsfarten førte til at det i 1876 ble opprettet en privat styrmannsskole i byen. Denne var i gang frem til 1896 og hadde mange søkere.

Skudeneshavns næringsliv rettet seg mot havet. Industri fantes det ikke noe særlig av. Men det fantes håndverkere av alle slag. Fremveksten av fiskeri-, handels- og rederinæringen er nok det mest markante i 1800-tallsperioden. Flere drev også med jordbruk, det stod flere større og mindre låver inne i selve byen. Den siste låven stod frem til 1950-tallet.

Som en følge av oppblomstring i både skipsfart og handel på midten av 1800-tallet ble det behov for mer kapital. I 1863 ble Skudeneshavn sparebank stiftet. I 1882 etableres Skudensnæs Privatbank.

Et sjeldent foto med et glimt av hagene i den nyere delen av byen. I midten av bildet ses den ene av de to låvene som stod i byen. Foto: Museet i Mølandsgården

Tåkeluren

Ole Christian Hansen hadde lang erfaring fra et liv som skipper. Da han slo seg ned i Skudeneshavn i 1870-årene, utviklet han eget patent på en tåkelur, som senere skulle bli en verdensartikkel. I starten ble de ulike delene til tåkeluren produsert i forskjellige verksteder i byen og satt sammen hos O.C. Hansen.

Da produksjonen økte, meldte behovet for et større lokale seg. Rundt 1900 ble tåkelurfabrikken etablert.

I tillegg til tåkeluren ble også dører, vinduer og likkister produsert her. Tåkeluren ble raskt tatt i bruk av byens redere. Etter hvert ble «Hansaluren» kjøpt av både den norske, svenske, danske, tyske, nederlandske, østerrikske, amerikanske, meksikanske og kinesiske marinen. Fyrvesenet i mange land var også kunder. O.C. Hansen solgte fabrikkens i 1917, men det ble produsert tåkelurer i byen frem til 1960-tallet.

Tåkeluren.

3.6.7 Silda forsvinner – endring i økonomien

Silda forsvant fra områdene rundt Skudeneshavn i 1870, og mange havnet i en vanskelig situasjon. Mye tyder på at denne krisen ikke var særlig langvarig. Amtmannen beskriver at folk viste stor tilpasningsdyktighet til den nye situasjonen. De fant nytt levebrød, ofte gjennom virksomheter med mer eller mindre tilknytning til sildefisket, som nå foregikk lenger nord i landet. Tønneproduksjon og notbinding er eksempler. Dessuten reiste mange fiskere nordover og fortsatte å fiske sild der. Noen fikk arbeid på nye veiprosjekter, for eksempel Skudeneshavn-Tittelsnes-veinettet. Dessuten fikk en del arbeid ved stedets skipsverft. To tendenser er tydelige. Den ene er viljen til å følge silda nordover. Den andre, og mest iøynefallende, er at så mange er sysselsatt i skipsflåten. Stedets flåte hadde aldri vært så stor som i 1875. I 1875 er folketallet i byen 1317. I 1900 er det redusert til 1193. Etter 1887 begynner tidene å se lysere ut for byen, konjunktorene i skipsfarten bedrer seg, og det samme gjør vårsild- og makrellfisket. Dette kan vi i dag lese av bebyggelsen. Mellom 1870 og 1890 bygges omtrent ingenting i Skudeneshavn, mens det i 1890-årene er gang i husbygging igjen.

3.7 1900–1940, DEN NYE BYEN

«Skutenes, ved vår utsendte medarbeider: Skutenes er idyll og fred, og apoteker Joh. Fr. Vinsnes påstår at det er verdens deiligste sted. – Ja, jeg forsikrer Dem, sa apotekeren, menneskene her er rene engler. Der er 1200 innbyggere i Skutenes og – ingen politi, ingen arrest. Lykkelige sted! Hva skal vi med slikt, sa en av borgerne. Ingen stjeler, ingen røver, ingen forstyrrer sin nabo og en full mann ser en ikke.» Haugesunds avis 04.06.1914. Vormedal.

På begynnelsen av 1900-tallet preger optimismen byen. Sildefisket er godt under første verdenskrig. Krigen førte til økt risiko på havet og svimlende høye fraktrater. Dette kom byens økonomi til gode i en kort periode.

Det bygges vannverk, ny meieribygning, banker, mekanisk verksted – og ikke minst: byen får elektrisitet i 1921. Vannforsyning fra vannverket tilknyttet Litlavatnet kom på plass i 1913. Også seilskutetrafikken fikk en oppblomstring i en periode. Storhetstiden som seilskuteby var imidlertid på hell, byens redere hang ikke med i overgangen fra seilskip til dampskip. Utover begynnelsen av 1900-tallet blir de siste seilskipene fra Skudeneshavn solgt.

Demningen i Litlavatnet ble bygget i 1912. Foto: Museet i Mælandsgården

Sildefisket går godt, silda kommer tilbake, og motorbåter og snurpenot gir muligheter for økt sildefangst. I 1920 er folketallet oppe i 1337. Det er i denne perioden det bygges et nytt sentrum. Kirkevegen etableres med villaer for de velstående. Hoveddrammene for hvordan byen ser ut i dag, legges i denne perioden.

I et brev fra Skudeneshavn kommune, for å argumentere for at det bør anlegges moloer for å øke kvaliteten på havneforholdene, finnes en fin beskrivelse av byen fra rundt 1922.

Skudeneshavns havneområde omfatter nemlig en «Indre Havn», der ligger meget godt beskyttet og er absolut tryg, hvordan end veirforholdene er, og en «Ydre Havn», der til dels ligger helt ubeskyttet mot det aapne hav. Skudeneshavn kommune har ogsaa efter evne søkt at utbedre havneforholdene i «Indre Havn», og der blev av kommunekassen i 1916 anvendt ca. 15.000 kroner til opmudring m.v. – et efter vore forholde ganske betydelig beløb. Ved de 1916 utførte arbeider kan det vistnok sies at «Indre Havn» er saa god, som det er mulig at faa den, men havneomraadet er ikke paa langt nær tilstrækkelig stort til at kunne rumme den store fiskerflaate, som deltar i vaarsildfisket.

- 19. februar 1919 var der i Skudeneshavn samlet: 500 garnlag, 90 drivgarnskuttere, 15 saltefartøyer, 150 logifartøyer og 100 seilere.
- 20. februar 1920: 500 garnlag, 90 drivgarnskuttere, 30 snurpebåter, 20 notlag, 300 logifartøier, 50 seilere og 3 isebaater.

I Skudeneshavn er der ca. 70 salterier. Hertil kommer at Skudeneshavn har store bakerier, handelsforretninger og meieri tilstrækkelig store til at tilveiebringe alt, som en stor fiskeralmue behøver. Der er reparationsverksted for motorer, slip og tankanlæg for petroleum. Stedet har udmerket vandverk, tappeposter er anbragt paa almendinger og kai, hvorfra fiskerne gratis kan hente det vand de behøver... I Skudeneshavn bor distriktslægen der til like er fiskelege, vaarsildavgiftsfondets sykehus er anlagt her, likesom stedet ogsaa har apotek. Der er dessuten postkontor, 2 banker, toldkammer, telegraf- og telefonstation.

3.8 FORMÅLSBYGNINGER

I Gamle Skudeneshavn, sone A, fantes et rikt handels- og næringsliv. Butikker, verksteder, bakeri, tesalong, tåkelurfabrikken, fotografatelier, fiskersykehus, tollkontor med mer hadde alle lokaler i gamlebyen. De aller fleste av disse foretakene drev sin handel fra et hus som opprinnelig var bygget for å oppfylle et annet formål. Man tok i bruk deler av bolighus eller sjøhus til næringsdrift. Det som endret seg da et nytt sentrum vokste frem, på begynnelsen av 1900-tallet, var at bygninger ble bygget nettopp for å fylle en offentlig eller utadrettet funksjon, ikke kun som bolig. De fleste av disse bygningene står fremdeles i sentrum i dag og vitner om den byutviklingsprosessen som foregikk i Skudeneshavn.

I dag er mange av disse bygningene gitt ny bruk. De kulturhistoriske verdiene som knytter seg til bygningene, er vesentlige for å forstå utviklingen av Skudeneshavn. I tillegg knytter det seg arkitektoniske verdier til flere av bygningene.

Skole

Da Skudeneshavn ble utskilt av Skudenes kommune i 1857, måtte de kommunale myndigheter legge til rette for en ny skoleordning. I 1851 fikk stedet fastskole, frem til da hadde barna gått på omgangsskole. Skudeneshavns første skolebygning stod ferdig i 1860. Det første året gikk hele 171 elever her, med gjennomsnittlig 42 elever per klasse. De mer velstående

innbyggerne i byen sendte ikke barna sine hit, men til «private betalingskoler». 30–40 barn fikk privat undervisning i begynnelsen av 1860-årene.

Gymnastikksalen ble oppført allerede i 1892.

I 1907 ble det foretatt en større ombygging av skolen, og den har beholdt omtrent samme uttrykk frem til i dag.

Folkebad

Folkebadet huser i dag Skudeneshavn kulturhus, men det ble opprinnelig bygget for å ivareta helt andre samfunnsoppgaver. Folkebadet ble oppført i 1938. Det var Skudeneshavn kommune som bekostet oppføringen, med støtte fra Vårsildavgiftsfondet, da badet også skulle brukes av fiskere. I tillegg ble det innredet et leseværelse for sjøfolk og fiskere i bygningen. Byens brannstasjon holdt til i bygget fra bygningen var ny. Det samme gjorde kommuneadministrasjonen med bystyresal og kontorer for ordfører, kemner og ligningssjef. Skudeneshavn kommune var i bygget frem til kommunesammenslåingen i 1965.

Hovedbygningen er lite endret, men et diskret påbygg er kommet til. I tillegg ble den delen av bygningen som da var brannstasjon, utvidet i 1970-årene.

Et gammelt bilde som viser skolen før ombyggingen i 1907. Gymnastikksalen ligger bak skolebygget. Foto: Museet i Mælandsgården

FOLKEBRAD
1938

Dette gamle fotografiet viser at «Gamlebanken» har vært gjennom en del endringer siden den ble oppført.

Skudenes mekaniske verksted.

Meieri

Det første meieriet i byen ble stiftet i 1883, og en enkel meieri-bygning ble oppført. Dette var også Karmøys første meieri. Allerede i 1902 så man behov for å modernisere driften, og det gamle bygget ble revet. Nytt meieri ble oppført på samme tomt, og det er den bygningen som ligger i Kaigata i dag.

Bokhandel

Allerede i 1906 ble byens første bokhandel åpnet. I 1920 ble nytt bygg for bokhandel og bolig bygget i Kirkeveien. Her lå bokhandelen frem til 1986, da den flyttet til dagens lokaler.

Bankbygg

To bankbygg ble oppført tidlig på 1900-tallet i byen.

I 1907 bygget Skudenes Privatbank murbygningen som i dag kalles «Telegrafan».

I 1920 bygget Skudenes sparebank i krysset mellom Postveien og Kirkeveien. Arkitekten var Lars Storhaug fra Stavanger. Den samme arkitekten har tegnet flere hus oppover Kirkeveien.

Byen fikk poståpneri i 1847. Det bestod av en hyllerekke i butikken i det som i dag er museet i Mælandsgården. Det ble laget en avtale med Postverket som skulle ha postkontor i første etasje og leilighet til postmesteren i andre etasje i det nye bankbygget.

Telegraf

I desember 1857 fikk Skudenes sin første telegrafstasjon. Dette skjedde i forbindelse med opprettelsen av hovedlinjen mellom Mandal og Bergen. Den ble åpnet som fiskestasjon, men ble permanent året etter. Telegrafan har holdt til i ulike bygninger opp gjennom årene. Fra 1914 inngikk Telegrafstyret en avtale med Skudenes Privatbank om å leie andre etasje i deres nye bankbygg til telegrafstasjon.

I 1899 ble telefonkabel lagt mellom Stavanger, Kvitsøy og Skudenes. 18 innbyggere i Skudenes hadde meldt inn at de ønsket telefon, og lokaltelefonanlegget stod klart i 1900.

Skudenes mekaniske verksted

Skudenes mekaniske verksted stod ferdig i 1916. Der ble det utført reparasjoner på båter, og den kjente Skudemotoren ble bygget her. Verkstedet var en viktig arbeidsplass. I 1950-årene ble det behov for utvidelse av virksomheten, og nabobygget i øst ble bygget med kontorer oppe og smie i første etasje.

Bakeri

Jacob Thorsens bakeri ble startet i Skudenes i 1897, og i 1900 ble det oppført bakeribygninger som inneholdt både bakeri og utsalg.

1) Meieriet. 2) De originale posthyllene finnes fremdeles i kramboden i Museet i Mælandsgården. 3) Den gamle bokhandelens flotte inngangsparti med buede vinduer og utskåret treskilt. 4) "Telegrafan".

Fotografi fra Kaigata med bakeribygningene til høyre.

3.9 PARKEN

Parkens historie starter med den entusiastiske skogreiseren Eyvind Jensen. Han kom til Skudeneshavn i 1896 som kommunelege og brant for å vekke interessen for skogplanting. Han stiftet i 1899 en forening som anla en planteskole, der man for en rimelig penge kunne kjøpe trær som passet de klimatiske forholdene på Karmøy. Eyvind Jensens planteskole ble drevet i mange år. Planteskolen er i dag en åpen park like ved Skudeneshavn barneskole, kalt Dr. Jensens Minde.

Etter hvert kom tanken om en egen bypark. I 1899 ble Skudeneshavn Parkforening stiftet av en del interesserte damer. Diskusjon om plassering startet med det samme. Til slutt ble enkefru Thorsens lille gårdsbruk «Lammaslettå» kjøpt til formålet. Planter ble kjøpt fra planteskolen. Det lå en brønn her som «Søragadå» fikk sitt drikkevann fra. Alle trær er plantet av foreningens medlemmer, skolebarn og ungdom. Plantedagene artet seg som utflukter. Et lite vannbasseng ble bygget midt i parken, dette er senere fjernet. Inntekter til parketableringen fikk foreningen gjennom basarer og fester. Eyvind Jensens sønn Paul Jensen viste også stor interesse for parken. Han fikk på plass gallionsfiguren, «Damå i parken», i 1925 og bygget steinborgen på det øverste fjellet.

Parkforeningen anno 1947. Foto: Museet i Mælandsgården

3.10 HAGER

Et annet vitnesbyrd om trivsel er også for- og bakhagene på hver kvadratmeter frigrunn. Bak de kvitmalte trestakittene står blomstene i rikt flor. Ja, selv oppover fjellknausene klatrer eføy, roser og den ildrøde tropeulium. Og blomstergleden forplanter seg til den bugnende fargeprakt i stuevindueene. Fra Robert Klosters artikkel om Gamle Skudeneshavn (1973).

Hagene i Gamle Skudeneshavn og i sentrum har ulik karakter. Mens hagene i Havn er innpasset i kvartalsstrukturen, er hagene i Gamle Skudeneshavn like «selvgrodde» som bebyggelsen. I små søkk og i le bak bygninger og bergskrenter har det vært dyrket nytte- og prydevekster så lenge Gamle Skudeneshavn har eksistert. Det er imidlertid lite dokumentasjon å finne med hensyn til hvilke arter som tidligere har vært dyrket. En må imidlertid anta at alle typer nyttevekster som blant annet frukttrær, bærbusker, grønnsaker og urter har blitt odlet fram i Skudeneshavns hager, ettersom det var om å gjøre å være selvforsynt.

I dag gjenspeiles bybefolkningens hageglede i form av fargerike prydevekster i hagene. Arter som tulipaner, klokkeblåstjerne (maililje), gul valmuesøster, roser, syrin og eføy dominerer. I enkelte hager kan det finnes rester av tidligere plantinger og gamle sorter av prydeplanter. Disse vil det være viktig å ta vare på.

Her står «Damå i parken» på sin opprinnelige plass. Senere ble den originale gallionsfiguren restaurert, og oppbevares innendørs. En kopi er plassert ved inngangen til parken. Foto: Museet i Mælandsgården

3.11 BRANNBEREDSKAP

Da Skudeneshavn fikk fritak for bygningsloven av 1845, kom høye krav om brannberedskap. Dette vises i den første brannforordningen i Skudeneshavn, som skriver seg fra 26. august 1854. Reglementet for «brandvæsenets ordning i ladestedet Skudensnæshavn» ble offentliggjort i Falnes kirke i 1860. Reglementet omhandlet blant annet krav til beboere i Skudeneshavn, både når det gjaldt slokke- utstyr som måtte skaffes, og hvem som var pliktig til å gjøre tjeneste som brannmann.

- Verdien på eiendommen gav etter oppsett antall slokke- spann eiendommen skulle ha. (Spann, brannstige og brannhake kan påkrevs.)
- Alle over 18 år som var tjenestedyktige og ikke innrullert i linjetroppene, var pliktig å gjøre tjeneste ved brannvesenet.
- Krav om feiing hvert halvår og tilsyn like ofte.

Utdrag fra brannreglementet:

§ 12 «Tobaksrygning maa ikke finde sted i senge, paa høylofte, i lader, i stalde, i pakhusrum eller paa steder hvor let fængende gjenstande opbevares, og heller ikke paa gader og i gardsrum, uden af piber, forsynede med laag.

§ 14 «skydning og afbrændelse af fyrværkersager inden ladestedets grændser forbydes»

Fra reglementet ble kunngjort og langt frem mot vår tid, hadde brannkommisjonen problemer med å få alle til å gå til innkjøp av pålagt utstyr. Ved hvert eneste brannsyn var det mangler ved slokkeutstyret, og mange navngitte som fikk pålegg, går igjen gjennom flere år.

Brannvesenet hadde håndpumper, noen slanger på en håndkjerre og et brannseil. Seilet fungerte nærmest som en brannvegg. Ved brann skulle det varsles med to skudd fra brannkanonen på Havnafjellet.

Brannsprøyte med slanger ble vedtatt innkjøpt i 1875. Sprøytehus ble bygget på Midbø-brygga i 1880. Dette var brannstasjon frem til en ny ble bygget. Den nye brannstasjonen var en del av Folkebadet, som stod ferdig i 1938.

Etter en brann på Steiningsholmen i 1892, som også antente bygninger tvers over havnen, ble det besluttet at det var behov for en dampsprøyte i byen. I november 1893 ble denne levert; sprøyta var plassert på en pram uten motor og måtte slepes til stedet den trengtes.

Det ble montert branntelegrafanlegg i Skudeneshavn sommeren 1913, anlegget hadde 15 meldere over hele byen. Etter andre verdenskrig ble noe utstyr «overtatt» etter tyskerne. Slepepumpe ble innkjøpt. I 1955 ble det innkjøpt røykdykkerapparat, og i 1963 ble det kjøpt brannbil.

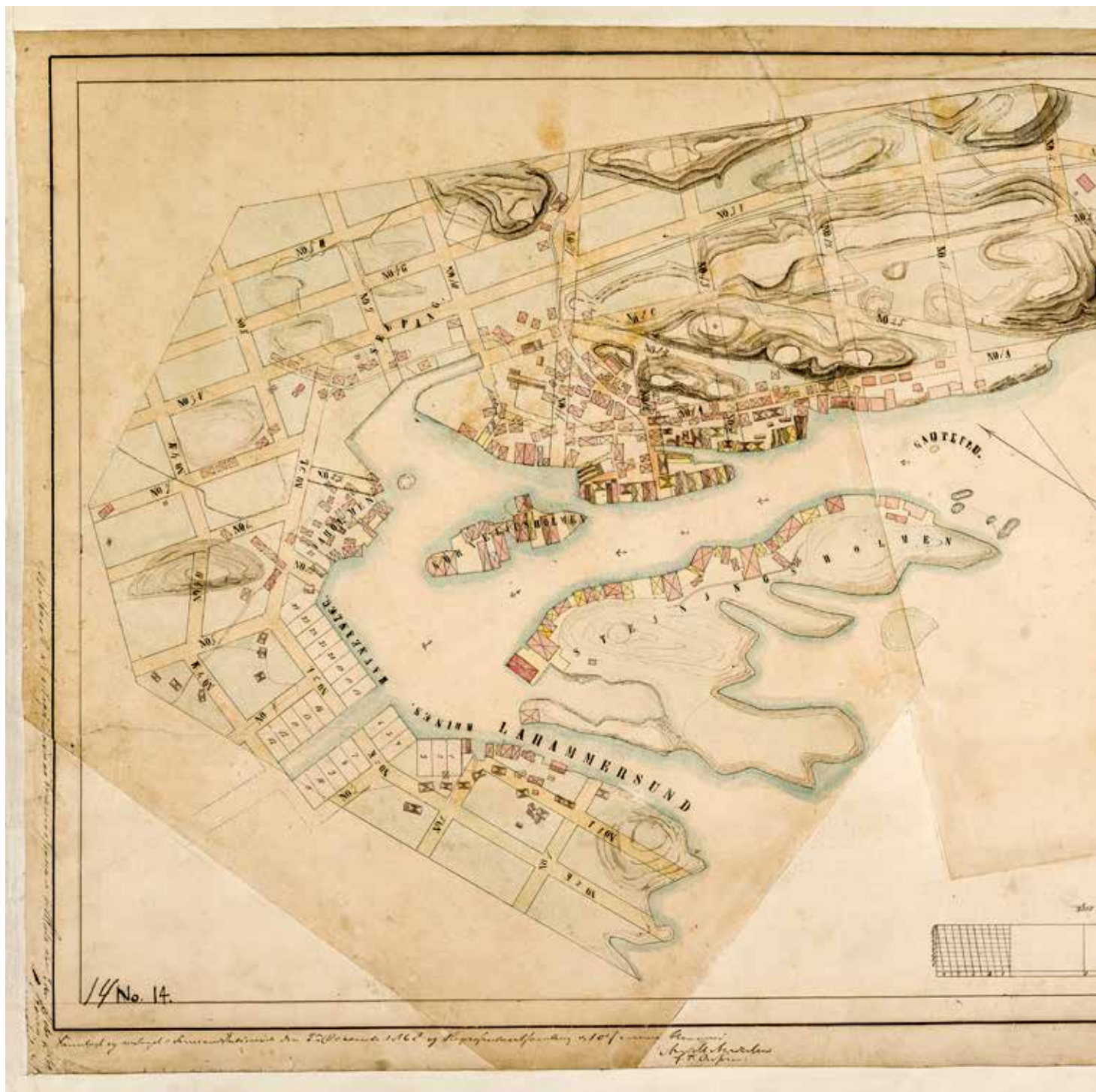

Brannhydrant i Gamle Skudeneshavn.

Det lille skuret midt i bildet er "sprøytehuset" fra 1880. De to stengene var i bruk til å tørke brannslanger i.

Reguleringskartet fra 1867. Riksarkivet

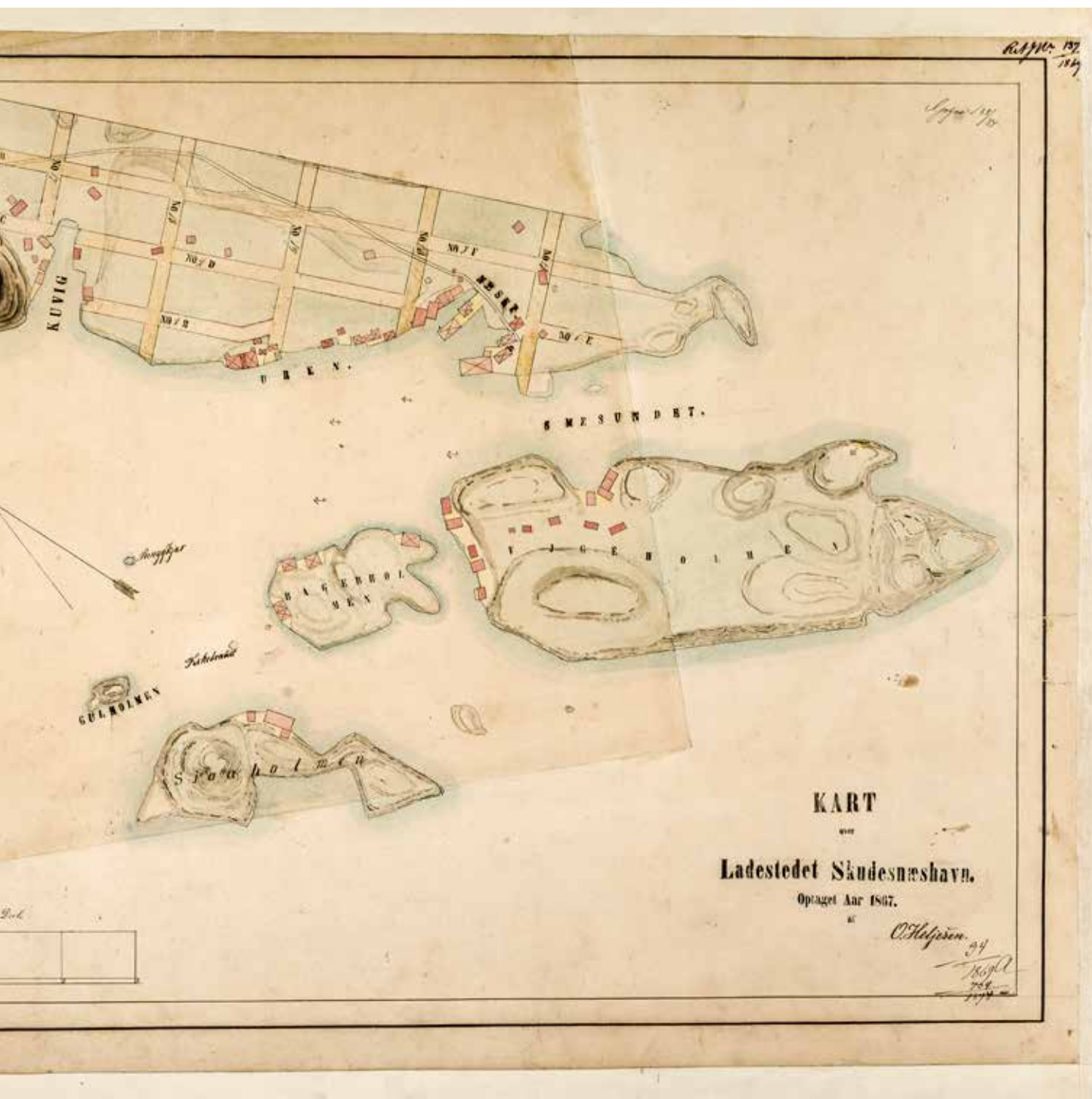
3.12 REGULERINGSPLAN OG BYSTRUKTUR

Skudeneshavn er ikke noen gammel by, og opprinnelig var den heller ikke en nøye planlagt by. Hver og en bygget hus og bygninger det var behov for, der det var rom for det. Tilgang til sjøen var det viktigste. Derfor finner vi i dag hus og sjøhus tett i tett, både på holmer og langs sjølinjen i indre havn. I dag er noen av holmene blitt en del av fastlandet gjennom utfyllinger i årenes løp.

I *Hus og innbyggere i Gamle Skudeneshavn* beskriver arkitekt Hans Jacob Hansteen hvordan byplanmønsteret i gamlebyens røtter går tilbake til siste del av 1700-tallet:

Noe av den stående bebyggelsen i 1837 var sannsynligvis hus fra 1700-tallet. En del ble etter hvert revet. Man kan regne med at det byplanmønsteret vi finner i Søre Havn i dag, langt på vei var fastlagt gjennom den utnyttelse og bruk som fant sted på 1700-tallet. Særlig må siste del av 1760-årene (antallet festere steg kraftig) ha vært en viktig periode for bebyggelsesmønsteret. Dette mønsteret er i høy grad preget av behovet for en enkel og effektiv utnyttelse av det vanskelige terrenget. («Søre Havn» er det samme området som i dag kalles Gamle Skudeneshavn.)

I 1829 skrev Jens Kraft i sin *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge: Skudensnæshavn, i en Bugt ved den søndre*

Ende af Karmøen. Den er bebygget med mange Huse og Nøster, især for det i Nærheden faldende betydelige Sildefiskeries Skyld, hvilket giver Stedet Udseende af en liden Bye.

Det var først etter 1835 at det kom fart i husbyggingen, men uten at den ble regulert.

I 1845 kom den nasjonale bygningsloven. Loven ble gjort gjeldende for bymessige strøk og skulle blant annet forhindre branner. Utbygging skulle underlegges regulering, og det ble vanlig med rette gater i firkantformede kvartaler. Gatene skulle være 12,5 meter brede med åpninger i begge ender, smågater

og smug skulle helst unngås. Samme år søkte herredsstyret i Skudenes herred om å slippe å innføre den nye bygningsloven. De begrunnet søknaden med at «Skudeneshavn som vel er et folkerigt sted, ligger så adskilt på omflotte holmer og klipper at dette ere til hindringer for nogen orden etter bemeldt lov», Skudeneshavn fikk fritak fra loven.

Hadde loven blitt gjennomført, kunne det ha ført til at mye av den opprinnelige bebyggelsen kunne blitt revet. Fritaket innebar krav om et stort brannkorps og høy brannberedskap fra 1850-årene.

«Mens Haugesund ble temmet i en trøstesløs og ufølsom sjakk-brettregulering, fortsatte Skudeneshavn å gro vilt og kaotisk på den trange plassen mellom sjøen og de bratte knausene langs en kronglete hovedgate» (Lexow, 1953).

I 1867 uttrykte ukebladet «Skillingsmagazinet» at Skudeneshavn «har et lide moderne bymæssigt Fysiognomi. En hver av indvaanerne har, i alfald tilsyneladende, bygget sitt Hus hvor og som det faldt ham beleiligt, uden at lade sig genere af Regulerings- og Bygningscommisionen. En grundplan af Byen byder paa flere krumme Linjer og skæve Vinkler enn rette.»

Samme år, i 1867, blir det for første gang lagt frem forslag til reguleringskart for Skudeneshavn. Kartet (se forrige side), som ble tegnet av en O. Heljesen, viser blant annet 12,5 meter brede gater i hele byen. Verken eksisterende bebyggelse eller terreng var tatt særlig hensyn til i planen. Likevel, reguleringsplanen ble

vedtatt av lokale myndigheter i 1868 og bekreftet ved kongelig resolusjon i 1869. Selv om det opp gjennom årene kom flere tanker om, og forslag til, nye reguleringsplaner for byen, var faktisk 1867-planen gjeldende helt frem til ny reguleringsplan ble vedtatt i 1976. I 1956 skriver Johannes Hellesland i sin serie om Skudeneshavn dette: *Byen har sin gamle reguleringsplan. Den er også herlig gammel. Den skriver seg fra 1868 – med tillegg av 1874, siden er intet foretatt i regulativ retning. Reguleringen er typisk for sin tid, med mest mulig rettviklede kvartaler uten hensyn til det kupert og fjellfylte terreng. Gatene for hele området forutsetter 12,5 meter bredde.*

Mulighetene denne planen åpnet for, ble heldigvis ikke gjennomført. Dette kunne rasert store deler av gamlebyen. Det er interessant å se at vi likevel finner spor av denne reguleringen i dagens Skudeneshavn. Hele «Kaigate-kvadraturen» er utbygget etter reguleringskartet fra 1867.

På et flyfoto er forskjellen mellom den gamle selvgrodde bydelen, og «Kaigate-kvadraturen» tydelig. Foto: Kib-media

I Alsviks bøker om Skudeneshavn skriver de i bind 1: Da Torgils Didriksen Hillesland bestemte seg for å åpne butikk på hjørnet av Kaigata og Kirkevegen i 1893 (der bokhandleren ligger i dag), undret folk seg over at han ville etablere seg så langt vekke fra bykjernen, og han ble kalt for «den nye handlareren på markå». Foto: Museet i Mælandsgården

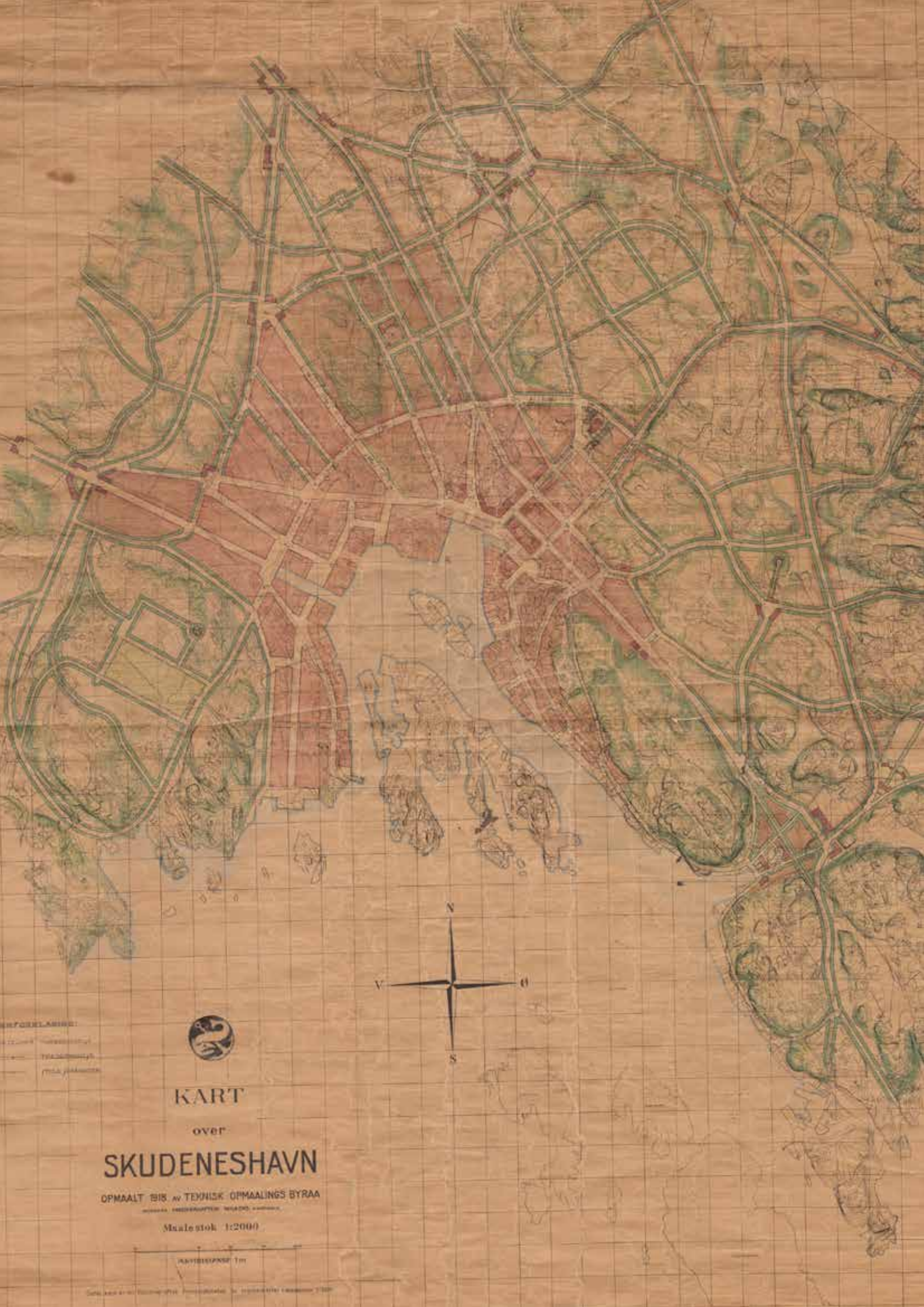
I *Karmøys historie* bind 4 heter det: *Ved starten av 1870-årene ble det klaget på både at de tett «sammenstuvete» husene og de «trange og uregelmessige gatene der gjorde det vanskelig å få de hygieniske forholdene i orden». Utover i 1870-årene ble forholdene bedret. Stedet vant både hygienisk og «i Udseende» mente distriktslegen.*

Som tidligere nevnt lå husbyggingen nede mellom 1870 og 1890-årene. Da tidene igjen bedret seg, måtte man tenke nytt angående byens videre utvikling. Det fantes etter hvert ingen ledige tomter under Havnafjellet, og nyere hus måtte bygges utenfor den gamle bydelen. I 1905 fikk byen fritak fra murtvangloven. Loven ble innført etter katastrofebrannen i Ålesund i 1904 og forbød bygging av trehus i landets byer.

Det var nå man for alvor begynte å bygge i «Kaigatekvadraturen» og etter hvert oppover Kirkevegen. Her finner vi den nyere, regulerte og mer moderne delen av Skudeneshavn. Dette området vokste frem på begynnelsen av 1900-tallet. Noen få hus var bygget allerede i 1890-årene. Ifølge Sefrak-registeret skal to av husene som står i Kaigata i dag, være fra 1820-årene. Men disse er ikke tegnet inn på kartet fra 1867.

Professor Robert Kloster skriver i 1973 at det er heldig at hovedveien til ferjekaien er lagt utenom gamlebyen. Biltrafikken går gjennom den nyere delen av byen. *«Her er skadevirkningene langt mindre fordi gaten er bredere og bebyggelsen uten særlig antikvarisk verdi. Dermed ikke sagt at denne bydelen er preglos. Både som kontrast til Gamlebyen, og som vitnesbyrd om funksjonsforskyvning har den sin interesse. I motsetning til den selvgjorte Gamlebyen er det en regulert bydel. Lendet var flatt og egnet seg for en rutenettsregulering av den departementalt anerkjente typen fra slutten av forrige århundre ... Tross denne funksjonsforskyvningen og det rettlinjete preg har den atskillig til felles med Gamlebyen. Det er intet brudd på målestokken i bebyggelsen.»*

Det er interessant å lese at han på den tiden karakteriserer sentrum som uten særlig antikvarisk verdi, men samtidig trekker frem kontrasten i bystruktur og formålsbygningene.

OPMAALT 1818
OPMAALT 1848
OPMAALT 1868
OPMAALT 1888

KART

over

SKUDENESHAVN

OPMAALT 1818 AV TEKNISK OPMAALINGS BYRAA

AVSATT FREDERIKSTAD, 1848, 1868, 1888

Målestokk 1:2000

KARTBESKRIVELSE 1:100

OPMAALT AV DEN NORSKE KARTTEGENINGEN, 1818, 1848, 1868, 1888

Skudeneshavn kommune får i 1918 gjennomført en oppmåling av kommunen. Det er Teknisk Oppmaalings Byraa ved ingeniørkaptein Wilkens som gjennomfører oppmålingen. Kartet skal danne utgangspunkt for en ny reguleringsplan for byen.

I 1924 foreligger forslag til ny reguleringsplan. Arkitekt Hoff i Kristiania presenterte nok en plan med rette linjer og kvadratur. Planen la opp til utstrakt bruk av murbygninger og tar i liten grad hensyn til terreng og eksisterende strukturer og bebyggelse. Denne planen ble aldri vedtatt.

Ifølge korrespondanse mellom Skudeneshavn kommune og ingeniør G.E. Bonde var det allerede fra 1939 planer om en ny reguleringsplan for byen. Bonde var bedt om å lage forslag til ny reguleringsplan. Bonde skriver i 1946: *Mer enn 6 år er nu forløpet siden jeg første gang snakket med tidligere kollega, stortingsmann Torkell Vinje om reguleringsplanene for Skudeneshavn, som skriver sig fra 1868-årene og derfor nu nødvendigvis trengte en kraftig revisjon for å svare til forholdene i dag.* Under krigen ble det laget et foreløpig skjematisk utkast til reguleringsplan.

I 1946 vedtar kommunen at det skal utarbeides ny reguleringsplan for byen, og at oppmålingen fra 1918 skal legges til grunn. Kontrakt skrives mellom ingeniør G.E. Bonde og Skudeneshavn kommune ved ordfører O.M. Wikre juni 1946. 16. november samme år oversendes forslag til reguleringsplan inkludert en detaljert redegjørelse angående planens hovedpunkter som diskusjonsgrunnlag. Tema som veinett, jernbane, havn, torg, idrett og hotell er nevnt. Det nevnes spesielt at et vesentlig trekk ved planen er at *den gamle bydel må få bli mest mulig uberørt.*

I 1952 ba Riksantikvaren kommunepolitikere om å arbeide for en vernende reguleringsplan. Riksantikvar Arne Nygård-Nilssen hadde nettopp besøkt byen. Der fikk han blant annet se ingeniør Bondes reguleringsplan, som skulle til politisk behandling.

Lokalhistoriker og telegrafbestyrer Hellesland skriver i 1956: *«Under utarbeidelse av ny byggeplan skriver ingeniør Bonde noen gode ord, kan vel helst kalles rosende: Den nye reguleringsplan vil naturlig komme til å omfatte den gamle tettbebygde bykjerne, hvortil slutter seg de mindre bebygde nabostrøk. Reguleringsplanen vil da naturlig gå ut på en sammenbinding av de to deler, således at det gamle kommer til sin rett, og de nye dele kommer til å tilsvare nutidens krav. Herunder må has for øyet, at det gamle Skudeneshavn er en sjarmant og malerisk by med en bebyggelse og et adkomstnett for det centrale parti, som bør behandles med den største pietet og som altså bør unngå rassering. Mitt reguleringskart går derfor ut på, at det centrale gamle byparti skal beholdes i sin skikkelse så langt råd er. Der må for samme, om man vil, finnes en form for fredning. Det vil således være vandalisme å ville regulere og utvide den nuværende Langgate (Søragadå). Noget som ikke vil være til hinder for at bebyggelsen i den nuværende gamle by vil kunne i nogen grad endres og suppleres på en skjønnsom måte, således at byinteriøret her kan bli ennu mere karakteristisk og hyggelig.»*

Første vedtatte reguleringsplan i Skudeneshavn etter 1867 er fra 1976. Den gjelder Gamle Skudeneshavn, inkludert Korneliusholmen. I 1988 ble egen reguleringsplan for Korneliusholmen vedtatt. Reguleringsplanen for sentrum ble vedtatt i 1989. Reguleringsplanene er fremdeles gjeldende, i tillegg til fredningsbestemmelsene.

Vaholmen, sett fra torget.

Kunstmaler på Holmen i 1920-årene. Foto: Museet i Mælandsgården

3.13 VERNEHISTORIE

De kulturhistoriske verdiene i Skudeneshavn ble oppdaget på et tidlig tidspunkt. Allerede så tidlig som i 1880-årene kom Stavanger-malere for å male herfra. Også forfattere og skribenter lot seg sjarmere og skrev artikler om den «uoppdagede hemmeligheten». I 1925 skrev Stavanger Aftenblad: *«Skudeneshavn har det, som mange større og betydeligere byer kan misunde den. Den har rot og tradisjon. Den har et eget særpreget ansikt. Den er full av hjemlighet og koselighet, enten den ligger der og smiler en sommerdag med sol og hav og havn og bergknauser eller midtvintersdag under sildefisket, naar havet buldrer og stormen jager over knausene.»*

Forfatteren Johan Frederik Vinsnes drev apotek i Skudeneshavn fra 1912 til 1916. Han flyttet deretter til Oslo for å drive apotek der. Han skrev en artikkel som ble trykket i Aftenposten i 1925 og gjengitt i lokalpressen noen dager senere. I sitt åpne brev til hr. riksantikvaren tar han til orde for at hele Gamle Skudeneshavn bør fredes, fra Gauden til Torvet og Gunnarsbakken. Han var redd for at noen av de gamle husene skulle rives for å gi plass til noe nytt og mer moderne. Han mente at man ikke kunne finne noe mer idyllisk enn de gamle partiene i Skudeneshavn i hele landet. Han refererer blant annet til reguleringsplanen fra 1868 og mener denne er merkelig.

Han får svar av lensmann i Skudeneshavn, senere stortingsrepresentant, Torkell Vinje. Han skriver også leserinnlegg i Aftenposten og bekrefter at også stedets myndigheter mener den gamle reguleringsplanen er ubrukelig, og at de derfor arbeider med et nytt kart og en ny plan som skal ta vare på byens preg. *«Noen fare for rasering av bygninger for at skaffe plass til nye gater eller aapninger er her ikke»*, opplyser Vinje.

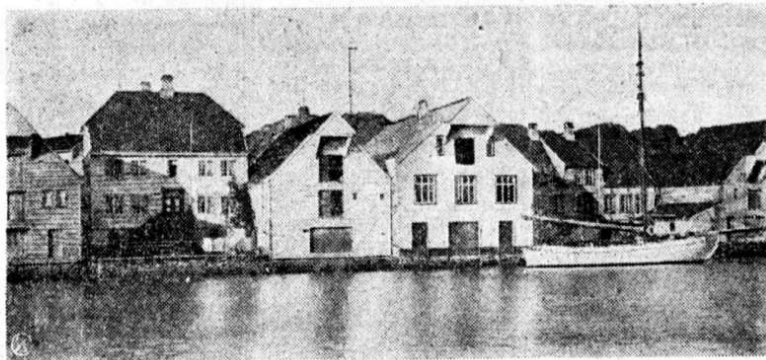
Sommeren 1927 besøker antikvar Anders Bugge fra Riksantikvaren Skudeneshavn. Han arbeidet med å kartlegge den gamle bebyggelsen i byer og bygder. Etter besøket sa han til Haugesund Dagblad at han hadde lyst til å frede både bygningene og landskapet, men det ble med den uttalelsen.

I forslag til ny reguleringsplan i 1946, utarbeidet av ingeniør G.E. Bonde i Bergen for Skudeneshavn kommune, står følgende: *«Det må være et vesentlig trekk ved den nye reguleringsplanen at den gamle bydel får stå mest mulig uberørt, og det vil være den rene vandalisme å utvide den nuværende karakteristiske Storgate til full bilveisbredde med tilsvarende raseringer på begge sider. Storgaten i sin nuværende form må i det vesentlige bibeholdes. Dampskipskaaien bør således flyttes lenger inn således at hensiktsmessig biladkomst til kaaien kan skje.»*

I 1946 er hovedoppgaven for byen boligreising etter andre verdenskrig. Daværende ordfører og senere bevaringsforkjemper Olav M. Wikre fikk arkitekt Valdemar M. Hansteen fra Stavanger til å tegne en rekke nybygg i byen, blant annet flere hus på Havnafjellet. Arkitekten så raskt hvilken arkitektonisk skatt som her var bevart. Hansteen var styremedlem i Fortidsminneforeningen i Rogaland og ba i 1949 styret om å undersøke fredningsforholdene i Skudeneshavn. Konservator og styremedlem Jan Hendrich Lexow besøker byen i 1950 og skriver i begeistring et fyldig brev til Riksantikvaren. *«Jeg vet ikke om De noen gang har vært her ute. For meg er det en stor opplevelse på flere måter. Der finnes vel neppe noe sted i Norge hvor den samlede gamle bebyggelse er så vel bevart og hvor utviklingen har grepet mindre inn i bybilledet.» «De kommunale myndigheter har vist og viser en sterk vilje til å bevare stedets arkitektoniske og antikvariske verdier. Jeg tror jeg kan si at en liknende interesse fra det offentlige side for å beskytte og bevare et verdifullt og karakteristisk bybillede er temmelig enestående.»*

Skudeneshavn. En hel bydel bør fredes.

Aapent brev til hr. riksantikvaren fra Johan Frederik Vinsnes.

Fra havnen.

Hr. riksantikvaren kjender til, at der paa Skudeneshavn findes en hel del gamle hus fra en av de beste perioder i vor træarkitekturs historie. En hel bydel av ladeboret Skudeneshavn bestaar av hus bygget i hvad man kanske kunde kalde »skipperempire».

Disse gamle husene er i sin tid blitt bygget for velhavende sjøfolk og fiskere og av tømmermestre, som hentet sine motiver i fra Vest-Agder og Jæren. Husene har snart mansardtak eller brutte tak, snart høie spisse gavler med en fin krum linje, høiet ned og uten takskjæg. De kan ogsaa være utstyrt med »Stavangerarke», eller de har sideskut som paa Arne Garborgs hus »Knudshaie».

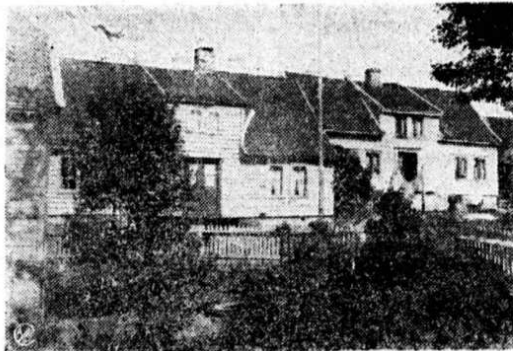
Opprindelig var mange av disse hus, især for de mindres vedkommende, malt okergule og røde, nu er de allerfleste hvitmalt. Derved er den maleriske virkning endel forringet. Men endnu har da byen beholdt sin skjønne arkitektoniske holdning. Her findes motiv paa motiv for malere, og over det hele hvalver sig den samme himmel, som paa det hollandske landskap, som den store tid malte det, den himmel og den luft, vi beundrer hos Hertzberg, men

han er jo ogsaa fra Tysvær i Karmøys umiddelbare nabolag.

Noget mere idyllisk end de gamle partier av Skudeneshavn findes ikke i vort land. Ved en

lige motiver, man støter paa overalt.

Flekkefjord og Mandal har ogsaa mange hus igjen fra den gode træarkitekturs tid, men disse hus

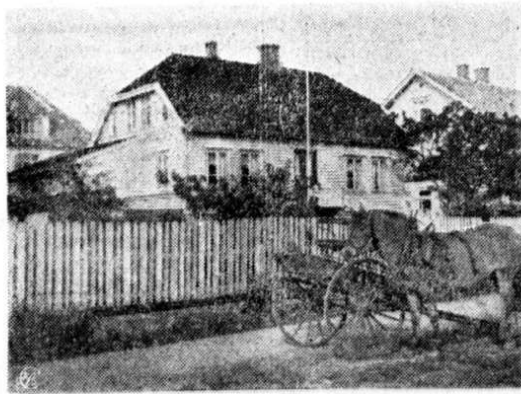
»Stavangerarke».

vandring gjennom den gamle bydel faar man gløt paa gløt ind i morsomme gatestumper og krokar. Et mere pittoreskt bybillede skal man vanskelig finde. — Naar man gaar »Sr i gada», som krummer sig langs Havnefjeldet, maa man, naar man er ny paa stedet og har sans for deuslags, stanse baade her og der for at nyte de fornoie-

ligger nu ganske sporadisk og inddeklet mellem en stilfattigere, mere moderne bebyggelse. Men i Skudeneshavn har man en hel bydel bevaret. Stedets nye hus samler sig allesammen utenfor de gamle kvartaler. Der var ikke plas for dem der.

Naar denne henvendelse sker til Dem, hr. riksantikvar, da er det selvfølgelig ikke for at gjøre Dem opmerksom paa noget, som De kjender til, nei, jeg dikteres av min ængstelse. Vel er det saa, at stedets folk nu alment har faant sinene op for, hvilken skjønhet disse gamle hus forlener deres lille by med, men der kan jo gjerne allikevel ske en uykke, idet et eller flere av de gamle hus av mindre pietetsfulde kan bli omkalfatret eller nedrevet for at gi plas for et nyt og mere moderne. Det er jo mange, som synes, det er gjildt alt det, som er nyt, vet De! Men sker det, da blir jo ikke bare dette ene hus ødelagt, men hele kvarteret, om det mister sit præg.

Der opprettes by- og bygde-

Et yakkert gammelt empirehus.

Sandbæk & Aaserud

Telefoner 11169, 15147, 15742.

Akersgaden 28.

Den engelske papirtold ikke opgit.

En uttalelse av Baldwin.

Ifølge et Reuter-telegram meddelte statsminister Baldwin i underhusets møte igaar, at regjeringen hadde til hensikt i neste parlamentssession at fremlægge forslag om en told paa 16 1/2 procent paa indpakningspapir. Som bekjendt har underhuset paa grund av den store arbeidsmengde ikke kunnet række at behandle noget

saadant forslag i denne session.

Det er altsaa allikevel meningen at fremme denne told. Blandt andet det forhold at papirtolden ikke var ført til indtækt paa budgetforslaget for næste aar, hadde bragt nogen uvished om regjeringens hensikt og endog reist spørsmålet om tolden var opgit.

Konkursskyldner anmeldt til paataalemyndigheten.

Forretningen uten bøker.

En berboende eiendomsmægler blev i september laar rekvirert konkurs av sine kreditorer. Bøets bestyrer har nu avgi, sin indberetning hvorav fremgaar, at bosts stilling er saa slet, at den videre behandling antagelig vil bli indstillet efter konkurslovens § 20, hvis ikke kreditorerne vil garantere for omkostningene ved fortsat behandling.

Konkursdebitor, der er født i 1900, tok middelskoleeksamen i 1917, og indehadde forskjellige kontorposter indtil han i 1920 sammen med en anden startet en agenturforretning, som imidlertid allerede aaret efter likviderte. I 1921 begyndte saa konkursskyldneren sin eiendomsforretning. I denne har han ikke ført bøker, kun »predte notater over upagiorde mandater m. v., hvorfor bostyret ikke har kunnet gjøre sig op nogen sikker mening om omsætning og fortløenst. Siden 1922 antaes imidlertid om

sætningen at ha gaat med tap. Debitor antaes i lang tid at ha været insolvent, hvorfor han forlængst burde ha søkt en ordning med sine kreditorer eller overlevert sig til konkurs. Ved at undlate dette har debitor bevirket, at enkelte kreditorer ved tingsluse ekssekusjoner er blitt prioriterte. Bostyret finder i det hele tar av interesse at forskjellige forhold ved dette ho belyses ved en retslig forundersøkelse, hvorfor indberetningen er oversendt paataalemyndigheten.

Ulykke i Eidsvold.

Mandag morgen indtraf en sørgelig ulykke ved Bonsdalens Fabrikker. En av arbeiderne, Gustav Andersen, som utførte endel reparationsarbeider ved en elektrisk heis, kom under denne og blev drept.

museer baade her og der, hvortil gamle buser med stor bekostning flyttes langveisfra, for at man kan høre vore bygningsskikkens historie at kjende. Dette behøves ikke for Skudeneshavn suveredkommende. Der staar alt husene paa sin plas, og de staar i den natur og i de omgivelser, hvori de synes indsmeltet. De staar der midt i det liv og i det milieu, som har skapt dem, og som de prager. Skudeneshavns gamle bydel er et levende museum.

Op endnu mere. — Naar disse linjer skrives, da er det ikke bare for at gi uttrykk for min egen eller nogen faa skudeneshuvers frykt for ødelæggelsens vederstyggelighet, nei, jeg tror virkelig, at jeg kjør mig til talsmand for storparten av stedets befolkning. — Kan noget gjøres for her at redde for nutid og fremtid en national-skat? Lar det sig ikke gjøre, hr. riksantikvar, at disse gamle buser kan bli fredet? Jeg foreslaar, at man i saa tilfælde trader hele strøket fra Torvet og Gussarsbakken og ut til Gauden.

Paa en maate kan det sies, at det baster med, at der gjøres noget. Der er nemlig for noget aar

siden foretat en merkelig regulering av ladeboret. Jeg har hat anledning til at se planen. I denne vistnok allerede vedtagne reguleringsplan taes der intet hensyn til de naturlige forhold og landskaps linjer. Gatene skal gaa i kjedelige rette linjer gjennom berg og over dal, saa det set ut som om tegneren har skret paa sit kontor og uten lokal kjendskap tegnet sine streker og vinkler.

Altsaa, hr. riksantikvar, ta Dem av Skudeneshavns gamle bydel. Kan De, saa gjør Dem selv den fornøielse ved leilighet at reise derbort for at studere den rare lille byen. De vil ikke angre paa det.

Johan Frederik Vinsnes.

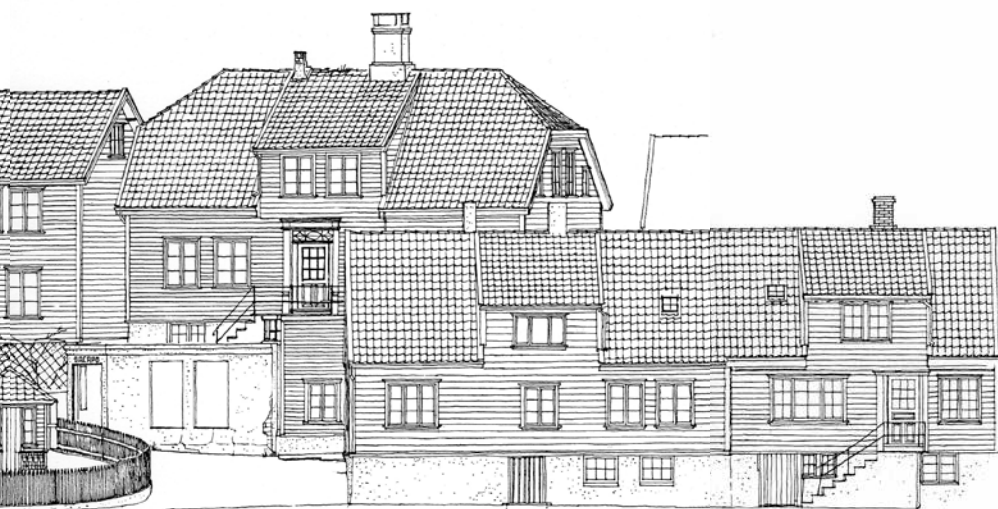
SKUDENESHAVN PLANSJE 3 OPPRISS MOT SYD-VEST OPPMÅLT I DET

Det var i etterkrigsårene at de lokale myndighetene virkelig forstod gamlebyens verdi. Ved byens 90-årsmarkering i 1947 gav ordfører og bevaringsforkjemper O.M. Wikre tydelig uttrykk for at byen var bygget opp på en original og arkitektonisk smakfull måte som kunne gi muligheter for økt turisme. Wikre brukte bevisst ekspertenes uttalelser for å skape begeistring blant innbyggerne for sin særegne by. Han arrangerte sammen med ekspertene flere folkemøter i 1950- og 1960-årene der Skudeneshavn ble sammenlignet med kulturskatter over hele Europa.

Senere var det sønnen til arkitekt Valdemar M. Hansteen, arkitektstudenten Hans Jacob Hansteen, som virkelig falt for Skudeneshavn. Han gjennomførte den første omfattende registreringen av bygningene i Gamle Skudeneshavn og fullførte i 1961 sin diplomoppgave om byen. Denne registreringen var bakgrunnen for boken *Hus og innbyggere i Gamle Skudeneshavn*, som kom i 1975. Boken refereres til av mange som "Bibelen". Hansteens arbeid og boken har hatt stor betydning for bevaringsarbeidet i bydelen.

Riksantikvaren kom første gang til byen i 1952. Arne Nygård-Nilssen var begeistret og skrev til ordfører O.M. Wikre: «*Det er sjelden hos oss å se et bymiljø så sterkt preget av god gammel bygningskultur som i Skudeneshavn. Etter riksantikvarens mening er den gamle bydel som helhet av den verdi at det er riktig å ta sikte på å bevare den i størst mulig utstrekning.*»

Skudeneshavn bygningsråd 1948, august Om reguleringsplanen fra 1868: Denne regulering er utarbeidet med blyant og linjal og tar ikke hensyn til det kupperte terreng som finnes her. De gater som er trukket opp kan vanskelig opparbeides da de vil få en unormal stigning. Likeens rasserer de den gamle bydel slik at det ville være til stor skade for stedet. Den nye regulering som utarbeides av ing. Bonde, tar hensyn til den gamle bydel som tenkes fredet. En vil derfor opprettholde de gamle trange adkomstveier her så langt det lar seg gjøre.

STORE EKSAMENSARBEIDET 1961

OPPTEGNET JUNI 1963

Hans Jacob Hansteen

Illustrasjon: Hans J. Hansteen

Den første faglige, og sterkt rosende, artikkelen om byen stod Jan Hendrich Lexow, konservator ved Stavanger Museum, for allerede i 1953. I artikkelen «Byer som verner sitt kulturmiljø» skriver han blant annet:

«Det er sjelden hos oss å se et bymiljø så sterkt preget av gammel bygningskultur som i Skudeneshavn»... «Neppes noe annet sted i landet har stedets befolkning så samstemmig, bevisst og dyktig gått inn for å bevare og pleie selve bybilledet, og det uten noen som helst anmodning fra antikvarisk hold». «Det finnes vel heller ikke noe sted i Norge hvor den samlede bebyggelsen er så godt bevart som i Skudeneshavn.»

I 1957 feirer byen 100 år. Det fokuseres på gamlebyen, man ønsket å løfte denne frem som et sted hvor det er godt og trivelig å bo. Kommunen ønsket å gjøre byen kjent over hele landet og brukte mottoet «Hav og brenning, landkjenning». Markeringen gav byen enorm publisitet over hele landet.

Fra byjubileet i 1957. Foto: Museet i Mælandsgården

O.M. Wikre og Foreningen Gamle Skudeneshavn

Olav M. Wikre ivret for å bevare Gamle Skudeneshavn. Det er liten tvil om at Wikre har mye av æren for at Gamle Skudeneshavn er bevart. Konservator Lexow sa ved Wikres død: «Wikre hadde en sans for arkitektoniske kvaliteter som er meget sjelden å møte utenom fagfolkenes krets. Han så verdiene der de færreste hadde oppdaget dem, og han evnet på en merkelig selvfølgelig måte å vekke og begeistre andre for sin bys estetiske kvaliteter.»

Wikre hadde fått øynene opp for den gamle bebyggelsen og fungerte med sin autoritet som «gamlebyens vokter». Derfor var det ikke behov for formelle ledd for å ivareta bebyggelsen. Tidlig i 1960-årene var Wikre flere ganger inne på tanken om en verneforening. Da kommunesammenslåingen så ut til å bli et faktum, fryktet han at de andre

Karmøy-politikerne ikke ville se verdien av å ta vare på Gamle Skudeneshavn. I 1962 ble det arrangert et folkemøte der en organisasjon som skulle arbeide for bevaring, ble skissert. Et arbeidsutvalg ble satt ned, og i 1963 var foreningens vedtekter klare. Tråden ble ikke tatt opp igjen før i 1967, og det var ikke før 27. mars 1968 at foreningen ble formelt stiftet.

Foreningen hadde i flere år en svært god økonomi, noe som blant annet førte til mange nye tak på bygningene i Gamle Skudeneshavn. I 1965, få dager før kommunesammenslåingen, overførte nemlig O.M. Wikre kommunens aksjer i tankrederiet «Ruth» til foreningen. Ruth-aksjene steg kraftig i første del av 1970-årene, og overskuddet brukte foreningen på restaurering av bebyggelsen.

I 1965 kom en ny plan- og bygningslov, den første som ikke kun gjaldt i byene. Denne loven påla kommunene å utarbeide generalplaner. Det var først ved denne loven at det ble åpnet for å regulere kulturminner og kulturhistoriske områder til bevaring.

Foreningen Gamle Skudeneshavn diskuterte allerede på sitt første styremøte i 1968 å avgrense det kulturhistoriske området på kart. I 1973 vedtok Karmøy kommune en disposisjonsplan med Skudeneshavns gamle bydel merket som «byhistorisk spesialområde».

I planen het det: Det er en forutsetning at området skal søkes bevart slik det ligger i dag.

En grundig registrering av bebyggelsen ble satt i gang i 1973. Både registrering av bebyggelse og historie ble samlet i boken *Hus og innbyggere i gamle Skudeneshavn*. Arkitekt Louis Klosters forslag til reguleringskart og vedtekter, som er beskrevet i boken, ble vedtatt i 1976. Han skriver at *vedtektenes primære mål er å ta vare på helheten i bymiljøet, forhindre inngrep som bryter med målestokk, materialvalg og fargebruk ...* Kloster hadde egentlig ønske om at også interiøret burde vernes, han ønsket også et større område innlemmet i planen. Både Steiningsholmen og større deler av sentrum burde være med og eventuelt graderes i ulike vernesoner.

Etter at Gamle Skudeneshavn ble formelt vernet, har det vært noen episoder der tanker om større endringer og riving av bygninger har vært aktuelle. Likevel er det ikke det som preger perioden etter 1976. Eiere i bydelen har vært stolte av og respektert vernebestemmelsene. Det er i dag etablert et solid samarbeid mellom eiere, Foreningen Gamle Skudeneshavn, Karmøy kommune og Rogaland fylkeskommune.

I 1980-årene, da foreningens økonomi var på bunnen, ble det offentlige i større grad trukket med i det lokale vernearbeidet. Karmøy kommune kom for alvor med i vernearbeidet fra 1987 med Kystkulturprosjektet. Bakgrunnen var blant annet tomme sjøhus i forfall. Prosjektet pågikk i fem år, målsettingen var å ta vare på og rehabilitere miljøet i Gamle Skudeneshavn. Prosjektet ble støttet av Rogaland fylkeskommune og Norsk kulturråd. I midten av 1990-årene ble det satset videre gjennom «Prosjekt reiseliv» og «Tre små byer». «Prosjekt reiseliv» var et treårig prosjekt som arbeidet for markedsføringen av Karmøy som reisemål. På denne tiden var det antydning til et begynnende forfall i byen, som ikke bare skyldtes dårlig vedlikehold, men også dårlig kunnskap om tradisjonshåndverk og materialer blant håndverkere og huseiere. Dette var bakgrunnen for at kommunen i 1995 ble med i prosjektet «Tre små byer» og kommuneantikvarstillingen ble opprettet. Fra 1998 ble denne stillingen fast og gjeldende for hele kommunen.

3.14 STILARTER

«De kulturelle impulser kom derfor fra mange verdenshjørner, og hjemme ble de omsatt og tilpasset den lokale målestokk og byggeskikk. Denne forunderlige blandingen av europeisk kulturarv og lokal tradisjon har neppe fått et mer adekvat formuttrykk enn i Gamle Skudeneshavn.» Skudeneshavn foran morgendagen», artikkel av arkitekt Louis Kloster.

Bygningene i kulturmiljøfredningsområdet i Skudeneshavn er bygget i en periode på nærmere 200 år. Man kan studere ulike stilarter på en vandring gjennom byen. Stilartene glir ofte over i hverandre. Det er ikke uvanlig å finne detaljer fra flere stilarter på samme hus. Bebyggelsen i Gamle Skudeneshavn, sone A, har innslag av empire, senempire og sveitserstil, der empiren er den mest fremtredende stilretningen. Bebyggelsen i sentrum/kvadraturen, sone B, er i hovedsak preget av sveitser- og jugendperioden, med noen få innslag av empire og funksjonalisme.

På dette empirehuset har man skapt en etterligning av mureffekt i trepanelet.

3.14.1 Empire 1810–1860

Empiren faller inn under klassisismen. Det er antikkens templer og steinarkitektur som er forbilde for denne perioden. Direkte kopier av detaljer, som for eksempel søyler og tempelgavler er vanlig. Man ønsket å oppnå et enkelt og rent formspråk, ofte med symmetriske fasader. Det finnes få eller ingen takutstikk i gavlen. Listverket er gjerne skåret inn i kledningen for å minske dybdevirkningen.

- Saltak eller halvvalmet tak.
- Takteking av enkeltkrum, rød, uglasert teglstein.
- Liggende, profilert ytterpanel (staffpanel).
- Tidlig i perioden er det vanligst med torams, smårutete vinduer, de tidligste vinduene hadde fire til fem ruter i høyden.
- Tofløyede gatedører med jevnstore, utenpåliggende fyllinger, uten vindu. Vindusfelt over dør.

I empiren finnes ofte tak med svai.

Huset midt i bildet har detaljer både fra empire og sveitserstilen. Utskjæringene i gesimsen er typisk for sveitserstilen.

Sveitserhus i Kaigata. Krysspostvinduer, utskjæring og spir er typisk for perioden.

3.14.2 Senempire 1840–1870

Senempiren bygger på empirens stiluttrykk, og det kan være vanskelig å skille de to periodene fra hverandre. Takutstikkene blir lengre, og vinduene ligger dypere i veggen. Listverket er fremdeles smalt. Oftest symmetrisk fasade.

- Enkle bygningsformer.
- Saltak eller halvvalmet tak.
- Takteking av enkeltkrum, rød, uglasert teglstein.
- Liggende, profilert ytterpanel (staffpanel).
- Torams vinduer med tre ruter i hver ramme, senere krysspostvinduer med sprosse i nedre ramme.
- Hoveddørene får en friere utformet omramming som ikke er inspirert av klassisismen.
- Tofløyede gatedører, ofte med vindu. Vindusfelt over dør.

3.14.3 Sveitser 1890–1915

Forbildene for perioden finner vi i landene rundt Alpene. Her ligger vakkert utskårne trehus i dramatiske landskap. Husene males ofte med jordfarger, ulike nyanser benyttes for å få frem dekorative detaljer. Det er ikke uvanlig å finne sveitserdetaljer på senempirehus.

- Saltak med store takutstikk med synlige, og gjerne utskårne, åser.
- Rike detaljer og mye dekor.
- Taket skal fremstå som tynt, uten gesimskasse og hovedsakelig med skifertak.
- Yttervegg er ofte kledd med liggende, dobbeltfalset panel, ofte med staff. Noen ganger stående og liggende panel i kombinasjon.
- Krysspostvinduer, men uten sprosse i nedre glassfelt.
- Dekorelementer i topp av gavl, gjerne med spir.
- Utskjæring på enden og i underkant av vindskiene forekommer.
- Tofløyede gatedører med innfelte fyllinger i ulike formater, ofte med vindu i dørbladet.

3.14.4 Jugend 1905–1930

Stilen etterstreber et tungt, mektig og massivt uttrykk. Norsk jugend er inspirert av europeiske forbilder, men er enklere i formen. I Skudeneshavn finnes både trehus og murhus fra denne perioden.

- Valmet saltak, hel- eller halvvalmet mansardtak.
- Organiske detaljer (stengler, bladverk som strekker seg oppover).
- Opprutede vinduer i øvre del, store flater i nedre del.
- Geometriske detaljer, for eksempel stripeeffekter.
- Former og buer er viktig.
- Taket er gjerne trukket nedover andre etasje.
- Andre etasje har gjerne kun smårutete vinduer.
- Karnapp, ofte buet.

Bokhandelen er et eksempel på hvordan jugendstilen viser igjen i byen.

3.14.5 Funksjonalisme

Funksjonalismen tok et oppgjør med fortidens stillkopiering, påhengt dekor og manglende sammenheng mellom form og funksjon. Målet var enkle bygninger satt sammen av geometriske former. Betong, stål og store glassflater gjør sitt inntog, og dette åpner for nye konstruksjonsmuligheter. Perioden preges av nytenking.

- To- eller trerams vinduer. Store vindusflater, gjerne uten sprosser.
- Valmede eller tilnærmet flate tak.
- Takteking av skifer. På flate tak brukes takpapp.
- Runde vinduer.
- Enkle gatedører med sentralt plassert glassfelt.
- Rekker og horisontale linjer blir viktig, for eksempel med vinduer i rekke.
- Liggende, skråskåret ytterpanel som gjæres sammen i hjørnene for å unngå hjørnebord.
- Breddeformat på vinduer opptrer ofte. Smalt, men tydelig listverk.
- Vinduer plassert i hjørnene.

Originalvindu med preg av funksjonalisme på Skudeneshavn kulturhus.

DEL 3

FORVALTNING

Hus og sjøhus på Holmen, sett fra Korneliusholmen (Rotteholmen).

4 Bakgrunn for fredningen og formål

4.1 KULTURMILJØFREDNINGEN I SKUDENESHAVN

I stortingsmeldingen *Framtid med fotfeste – kulturminnepolitikken* (Meld. St. 35 (2012–2013)) nevnes Skudeneshavn som et kulturhistorisk miljø som kan være aktuelt for fremtidig kulturmiljøfredning.

I 2015 ble Riksantikvarens «Fredningsstrategi mot 2020 for kulturminneforvaltningen» publisert. Fredningsstrategien er en anbefaling av hvilken retning kulturminneforvaltningen bør ta for å nå de nasjonale målene som Storting og regjering har satt for sin kulturminnepolitikk. Det som fredes, skal være de beste representantene for de deler av norsk historie som i dag mangler eller er underrepresentert på fredningslisten.

27.02.15 ble det varslet oppstart av kulturmiljøfredningen i Skudeneshavn.

4.2 HVA ER ET KULTURMILJØ?

Et *kulturmiljø* er et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi kan inngå i et kulturmiljø.

Kulturmiljøer kan for eksempel være et byområde, ei seter-grend, et fiskevær eller et industriområde med fabrikker og boliger.

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne.

Kulturminner kan for eksempel være bygninger, hager, gravhauger, helleristninger, båter eller veifar. Disse kan være fra tidligere tider eller fra vår egen tid. Det skilles mellom løse og faste kulturminner.

4.3 HVA ER ET FREDET KULTURMILJØ?

Et fredet kulturmiljø er et kulturmiljø som staten tillegger så stor verdi at det må bevares for ettertiden. Det er kulturminneloven som benyttes ved fredning av kulturmiljøer.

Når et kulturmiljø fredes, er det først og fremst for å ta vare på sammenhengen og helheten i miljøet innenfor det området som er definert til fredning. Der bygninger inngår i en kulturmiljøfredning, omfatter den bare utearealene og det utvendige av bygningene, ikke det innvendige. Fredning innebærer at endringer må godkjennes av kulturminnemyndighetene.

4.4 FORSKRIFTEN

Et kulturmiljø fredes gjennom en forskrift som vedtas ved kongelig resolusjon av kongen i statsråd. En forskrift er egentlig et vedtak som gjelder rettigheter og plikter til et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer.

Forskriften om fredning av Skudeneshavn gir helt konkrete bestemmelser som er tilpasset de spesielle kvalitetene som det er viktig å ta vare på i denne unike byen.

Forskriften ligger som vedlegg til forvaltningsplanen.

T. Smøkeland

Kjøtt & Fødevarer

FLORA
emning!
INTERFLORA

4.5 KULTURMINNEMYNDIGHET

Forvaltningsmyndigheten er delegert fra Riksantikvaren til Rogaland fylkeskommune. Med forvaltningsmyndighet menes det offentlige organ som gir dispensasjoner (tillatelser).

4.6 LOVGRUNNLAG

Fredningen av Skudeneshavn kulturmiljø er hjemlet i kulturminneloven § 20. Bestemmelsene som knytter seg til kulturmiljøet, finnes i forskriften.

4.6.1 Forholdet mellom kulturminneloven og plan- og bygningsloven

Kulturminneloven er en særlov. Den gjelder derfor foran generelle lover, som for eksempel plan- og bygningsloven. Dette innebærer at man ikke kan vedta bestemmelser som er i strid med kulturminneloven, med hjemmel i plan- og bygningsloven. Dersom det er motstrid mellom bestemmelser etter plan- og bygningsloven og kulturminneloven, vil bestemmelsene i kulturminneloven gå foran.

Det er utarbeidet to reguleringsplaner for Skudeneshavn (reguleringsplan 125 Skudeneshavn, vedtatt 9. mai 1989 og revidert 4. september 2001, og reguleringsplan 113 Gamle Skudeneshavn, vedtatt 2. mars 1976 og revidert 14. desember 1999). De to reguleringsplanene vil fortsatt være gjeldende etter at fredningen trer i kraft. Hovedhensikten med plan 113 er å ta vare på den kulturhistoriske og antikvarisk verdifulle bebyggelsen i Gamle Skudeneshavn, verne om og berike

eksisterende bolig- og bruksmiljø og tilpasse ny bebyggelse til det eksisterende bygningsmiljøet. Hovedhensikten med plan 125 er å tilrettelegge sentrumsområdet for forretning, trafikk og boligformål.

Mens reguleringsplanene blant annet vil fastsette hva man kan bruke de forskjellige arealene til, vil fredningen sette grenser for hva slags endringer denne bruken kan påføre kulturmiljøet.

Dette betyr at hvis forskriften gir strengere bestemmelser enn reguleringsplanen for hva som kan tillates, er det de strengere fredningsbestemmelsene som går foran og er gjeldende. For tiltak som ikke reguleres av forskriften, vil reguleringsplanens bestemmelser fremdeles være gjeldende. Vanligvis kreves det tillatelse fra både kulturminneloven og plan- og bygningsloven for tiltak innenfor kulturmiljøet. Dersom det gis dispensasjon fra fredningsbestemmelsene, vil det i de fleste tilfeller knyttes vilkår til tillatelsen. Da disse vilkårene normalt vil legge føringer for behandlingen av en søknad etter plan- og bygningsloven, er det viktig at dispensasjon fra forskriftens bestemmelser foreligger før søknaden etter plan- og bygningsloven ferdigbehandles.

En fredning av Skudeneshavn kulturmiljø kan bidra til å utvikle byen og skal ikke stoppe utviklingen av området. Den bruken av landskapet og bebyggelsen som har formet det verdifulle miljøet, skal både kunne fortsette og videreutvikles. Dette er en forutsetning for at miljøet skal kunne bevares for ettertiden.

4.7 NASJONALE RETNINGSLINJER

De nasjonale målene for kulturminnepolitikken ble vedtatt ved behandlingen av stortingsmeldingen *Leve med kulturminner* (2004–2005):

- Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimeres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 prosent årlig.
- Fredede og fredningsverdige kulturminner og kulturmiljøer skal være sikret og ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.
- Den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernede kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020.

For å oppnå målene skal blant annet aktuelle kulturmiljøer fredes.

Riksantikvarens tidligere nevnte fredningsstrategi (se punkt 4.1) er en anbefaling av hvilken retning kulturminneforvaltningen bør ta for å nå de nasjonale målene som Stortinget og regjeringen har satt for sin kulturminnepolitikk. Det som fredes, skal være de beste representantene for de deler av norsk historie som i dag mangler eller er underrepresentert på fredningslisten.

Fredningen av Skudeneshavn som kulturmiljø vil være et nytt skritt i retning av å bevare gode representanter for en del av landets historie. Her finnes blant annet historien om sildefisket

og stedet som sentrum for dette, fremveksten av byen, handelsnæringer knyttet til sjøen og tidlige tanker om folkehelse.

4.8 FORMÅL OG OMFANG

Formålet med fredningen slik det står i forskriften §1, er gjengitt i punkt 2.1.

Omfanget av fredningen med kart og omtale av soneinndelingen finnes i punkt 2.2.

Klokkeblåstjerne, med det lokale navnet maillije, er typisk for Skudeneshavn.

5 Verneverdier og tilstand

5.1 BEBYGGELSEN

Det meste av Skudeneshavn består av trehusbebyggelse, men det finnes også et og annet murhus. Det eldste huset er fra 1770-årene. Hoveddelen av bebyggelsen i sone A er bygget mellom 1835 og 1865. I sone B er hoveddelen bygget i første del av 1900-tallet, frem til 1930-årene. Men det finnes også nyere bygg og bygninger fra 1800-tallet. Bygningstyper i kulturmiljøet er bolighus, uthus, naust, sjøhus, nærings- og handelsbygg.

Bebyggelsen har gjennom årenes løp gjennomgått relativt få store endringer. Selv om byen består av bygninger med ulik stilart, karakter og størrelse, har den hovedsakelig en helhetlig skala og en fin harmoni.

Bygningene er forskjellige både i størrelse, plassering og utforming. Bruken av tre som byggemateriale er et hovedtrekk. Det er for det meste liggende, høvlet panel som er brukt. Husenes stilarter spenner fra empire til funksjonalisme. Detaljene er også utformet i tråd med hvilken periode huset er bygget i. Dører og dørromramminger er de mest detaljerte bygningsdelene, særlig i Gamle Skudeneshavn. De aller fleste husene er i dag hvitmalt. Opprinnelig hadde flere av husene andre farger. Senere ble gjerne hovedfasadene malt hvite, og i mange tilfeller hele bygningen. Men fremdeles finnes flere hus i Gamle Skudeneshavn med fargemalte baksider. De gamle hagene er med på å sette

sitt grønne preg på byen. I tillegg kommer en stor naturpark, anlagt på begynnelsen av 1900-tallet. Taktekking har tradisjonelt vært teglpanner. Fremover mot 1900-tallet får flere av de nyere husene skifer som taktekkingsmateriale. Derfor finner vi flest tak tekket med tegl i sone A og flest med skifer i sone B.

I bakgårdene i Gamle Skudeneshavn finner vi som regel hellelagte områder, hageflekker og i noen tilfeller uthus. Opprinnelig var det langt flere uthus i byen. Uthusene er bygget i grovt bindingsverk, og i noen få tilfeller grindkonstruksjon, hovedsakelig kledd med liggende panel. Enkelte enetasjes uthus og naust har stående kledning. Noen uthus er i dårlig stand. For å bevare byens kulturhistorie er det viktig å ta vare på de uthusene som står igjen.

I sone A er de fleste bygninger godt bevart, i noen få tilfeller ned til minste detalj. Dette gir området et helhetlig autentisk preg. Bygningsdeler er ofte reparert gjennom årenes løp, det finnes også eksempler på kopier av ødelagte bygningsdeler.

I sone B har det vært flere utskiftninger av bygningsdeler, noe som har ført til at bebyggelsen her ikke i samme grad har bevart det autentiske preget. Dette skal også gjenspeiles i oppfølgingen av fredningsbestemmelsene og den fremtidige forvaltningen av byen.

5.2 BYSTRUKTUR

Utgangspunktet for fremveksten av Skudeneshavn var den gode havnen og tilgangen til havets ressurser. Opprinnelig var det husmenn og strandsittere som bodde i området. Det ble tidlig bygget sjøhus for tilvirking av sild. Det store sildefisket og andre fiskerier, samt den gode havnen, har vært grunnlaget for byen. Havnen er bestemmende for hvor byen vokser frem, boliger og sjøhus må tilpasses det landarealet som grenser til havnen. Allerede fra middelalderen var det vanlig å organisere kystbyer med sjøhus og brygger mot havet, en lang gate bak og bolighus ut mot gaten. Dette finner vi eksempler på i de store byenes fremvekst. Gamle Skudeneshavn er organisert etter noenlunde samme prinsipp, selv om byen ikke har hatt en overordnet plan. Topografien og tilgang til havet har vært bestemmende faktorer for hvordan bebyggelsen er plassert. Husene er lagt der terrenget tillot det. Fasadene er vanligvis vestvendt, slik at husene ligger langsmed terrenget. Men denne regelen brytes ofte av hus som måtte bygges på tvers.

Det karakteristiske for fremveksten av et tettsted på 1800-tallet blir beskrevet slik i boken *Norsk arkitekturhistorie* (2003): «*på den eine sida, den funksjonelle, topografiske forma tettstadane får på grunn av dei naturgjevne tilhøva – den 'sjølvgrodde bystrukturen', på den andre sida samspelet mellom busetnadstradisjonane i bygdene og påverknaden frå byane.*» Overgangen fra det gamle til det nye sentrum i Havn er en interessant byutviklingsprosess. Byen endrer seg, og tanken om hva en by skal være, og hvordan den skal planlegges, endrer seg i perioden rundt 1900. Nå blir det mer vanlig å planlegge systematisk hvordan et tettsted eller en by skal utvikle seg. For Skudeneshavns del betyr dette at det bygges i Havn med utgangspunkt i vedtatt reguleringsplan fra 1867; utbyggingen skjer hovedsakelig fra begynnelsen av 1900-tallet og frem til 1930. I det nye sentrum skulle de fleste hus romme to funksjoner, både næring og bolig. Fremdeles er noen av husene i bruk på samme måte. Bystruktur og gateløp er også i grove trekk den samme som på begynnelsen av 1900-tallet. Sjølinjen er endret opp gjennom årene på grunn av utfylling for å skape bedre havneforhold og mer bebyggelig areal.

Kontrasten mellom selvgrodd og regulert by er i dag veldig tydelig. I Karmøy kommunes stedsanalyse av Skudeneshavn (2010) beskrives dette slik: *De snirklede gatene i Gamle Skudeneshavn kan sees i motsetning til den ordnede gatestrukturen i de nyere delene av sentrum. Disse to måtene å bygge på gir veldig forskjellige byrom, der den organiske byen vektlegger små byrom og avgrenset sikt på grunn av buktende gater, produserer den moderne bymodellen lange og oversiktlige gater. Motsetningen mellom de to typene er slående, og spenningen mellom de to må sees som en viktig del av bylandskapet i Skudeneshavn.*

Torget før utfylling.

5.3 PARKEN

Parken ble etablert som et folkehelseiltak for befolkningen i Skudeneshavn på begynnelsen av 1900-tallet. Den har et sterkt naturpreg og kan betegnes som en skogspark. Storvokste bartrær og slyngende stier mellom bergknausene karakteriserer parken i dag. På den værutsatte sørsiden av parken er vegetasjonen lavere og tettere. Stiene leder til utkikksplasser med enkle trebenker, til små åpne gressletter eller til trapper ned av fjellet. De mest sentrale stiene har grusdekke, men enkelte er også belagt med skifer. Deler av gangveien i utkanten av parken er asfaltert.

Utkikkspunkter, scenen i den sentrale delen av parken og den helt spesielle «månesteinen» er med på å gjøre parken til en attraksjon og et identitetsskapende element i Skudeneshavn. I parken står dessuten en paviljong som ble bygget til byjubileet i 1957. Denne er i bruk til arrangementer om sommeren og har en sentral rolle på 17. mai.

Tilstanden for vegetasjonen er ikke undersøkt. Den bør kartlegges både med hensyn til parkens kulturhistoriske verdier og med hensyn til potensiell risiko for vindfall. Skudeneshavn kommune overtok parkdriften i 1962. I dag er det Karmøy kommune som er ansvarlig for drift og vedlikehold.

5.4 ALLMENNINGER OG KAIER

I Skudeneshavn finner vi flere allmenninger og offentlige og private kaier. Allmenninger ble opprettet for at byens innbyggere skulle ha tilgang til sjøen. I tillegg kommer andre arealer som i dag gir offentlig tilgang til sjø. I stedsanalysen av Skudeneshavn kan vi lese:

Byens allmenninger er spredt utover byen, adskilt fra hverandre med sammenhengende rekker av bygninger, private hager og plasser. De relativt store avstandene mellom maritime byrom gjør dem relativt sjeldne. Torget fremstår som det største og viktigste maritime byrommet. Dessuten fremstår to allmenninger som viktige; en sør for torget og en ved utgangen av Nessagatå. Ellers er de fleste sjønære byrommene av en mindre størrelse og spredt utover byen. Mange av disse legger i dagens tilstand opp til en begrenset bruk av dem som offentlige rom.

En utfordring er å forvalte allmenninger og sjønære byrom på en slik måte at man unngår en gradvis stenging gjennom ukontrollert bygging, samtidig som en jobber for å utvikle de allmenningene som i dag ikke fyller sin rolle fullt ut.

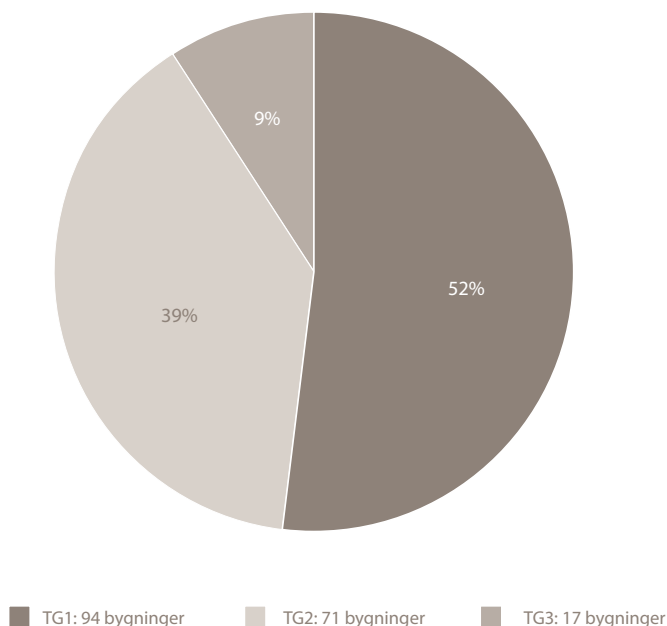
5.5 TILSTANDSGRAD

Tilstandsvurderingen er basert på visuell besiktigelse av bygningene og er gjennomført av Karmøy kommune. Kun det som var enkelt tilgjengelig fra gate, er vurdert. 182 bygninger er vurdert.

TG 1 er de bygningene som har et normalt vedlikeholdsbehov. Dersom det må skiftes et bord eller to på kledningen, er bygningen plassert i denne kategorien.

TG 2 er de bygningene som har mer enn et normalt vedlikeholdsbehov. Her er det store forskjeller innad i «gruppen». Et hus er TG 1 bortsett fra en hoveddør med råteskader. Dette anses for å være mer enn vanlig vedlikehold, og bygningen er plassert i TG 2. I den andre enden finnes et hus som har behov for reparasjon både av kledning, vinduer, grunnmur og delvis tak. Dette anses likevel ikke som å være av verste sort, derfor TG 2.

TG 3 gjelder husene med størst behov for reparasjon/restaurering. I tilstandsregistreringen er det ikke tatt hensyn til «riktige» vinduer eller andre materialer, kun tilstand på de bygningsdelene bygningene har i dag.

6 Tiltak og retningslinjer

6.1 FORVALTNINGENS MÅL MED KULTURMILJØFREDNINGER

Et kulturmiljø fredes for å ta vare på helheten og sammenhengen i miljøet. En kulturmiljøfredning omfatter offentlige og private utearealer og det utvendige av bygningene, ikke det innvendige. Tiltak på husets konstruksjon, som får konsekvenser for eksteriøret, er søknadspliktige. Bevaring av helheten i bygningsmiljøet, med gater, hager, smug og så videre, er det vesentlige. Bystrukturen fra det selvgrodde til det regulerte skal bevares.

Det er summen av detaljer og sammenhengen dem imellom som utgjør helheten og særpreget. Derfor er det viktig å ta vare på detaljene i bygningsmiljøet.

Bystrukturen, overgangen mellom Gamle Skudeneshavn og den nyere delen av byen, parken, allmenninger og den godt bevarte, tettbyggede trehusbyen representerer viktige verdier og er Skudeneshavns egenart. En overordnet målsetting er å bevare byens helhetlige preg hva gjelder skala og volum, samt å fortsette det gode arbeidet med antikvarisk bygningsvern av de viktige enkeltelementene.

6.2 ARBEID PÅ EKSISTERENDE BYGNINGER OG ØVRIGE ELEMENTER SOM INNGÅR I KULTURMILJØET

Fredningen er ikke til hinder for vedlikehold og reparasjon av bygningsdeler. Det er viktig å merke seg at større, utvendige endringer og nye tiltak, eller tilbakeføringer til dokumentert tilstand, er søknadspliktige. Se forskriften for detaljer om hva som er søknadspliktig, denne ligger som vedlegg til forvaltningsplanen.

Vurdering av hvilke endringer som kan tillates må i hvert enkelt tilfelle vurderes opp mot helheten i kulturmiljøet og hvilke kulturhistoriske verdier tiltaket kan komme i konflikt med.

6.2.1 Prinsipper for antikvarisk ivaretagelse av bygninger

Det er de enkelte bygningsdelene, murene, de hellelagte bakgårdene, stakittgjerdene og alle de andre elementene i byrommet som utgjør den verdifulle kulturhistoriske helheten i Skudeneshavn. Derfor skal man være forsiktig med å endre «bare litt». I utgangspunktet skal alle originale bygningsdeler og detaljer bevares, det er i disse detaljene det autentiske med byen ligger.

De antikvariske prinsippene for å ta vare på en bygning er viktige. Det er bedre å vedlikeholde enn å reparere, og det er bedre å reparere fremfor å skifte ut.

Føringer for antikvarisk ivaretagelse av bygninger:

- Skift ut så lite som mulig.
- Ta vare på eldre bygningsdeler, tenk gjenbruk og dokumentasjon.
- Originalen er mer verdifull enn en kopi.
- Antikvariske myndigheter skal kontaktes før igangsetting for veiledning og råd.
- Ved reparasjoner skal det repareres likt for likt.

Trevirke, som panel eller lister, kan være i god stand selv om det kan se dårlig ut. Avskallet maling sier sjelden noe om kvaliteten på trevirket. Trevirket kan enkelt undersøkes med en kniv eller en syl. Dersom en kjenner fast trevirke like under overflaten, er tilstanden som regel god.

Et jevnt vedlikehold er den beste og billigste formen for bygningsvern, og den mest miljøvennlige. Ved større reparasjoner skal mest mulig av opprinnelige eller eldre bygningsdeler bevares. De originale bygningsdelene er som regel av en høyere kvalitet, både med tanke på materiale og håndverksutførelse, enn det vi finner i dag. Ikke minst er de laget for å passe inn til akkurat den bygningen de står i. Hovedprinsippet er at man ikke skal skifte ut mer enn det som er absolutt nødvendig. Lang levetid og fortsatt bruk av både bygninger og bygningsdeler bidrar til å redusere produksjonen av nye materialer og bygningsdeler og derved belastningen på miljøet.

Det er ikke alle håndverkere som har erfaring med arbeid på eldre bygninger. Det er viktig å være nøye med å beskrive hvilken materialkvalitet som ønskes. Tiltak som går utover vanlig vedlikehold, er søknadspliktige.

I boken *Gamle trehus* får man mange gode tips og veiledning til hvordan man undersøker tilstanden til en bygningsdel, og hvordan man kan reparere denne selv. På Riksantikvarens hjemmesider finnes mange informasjonsskriv som kan være nyttige. Nettstedet byggogbevar.no sprer kunnskap om hvordan gamle hus skal vedlikeholdes og settes i stand i tråd med bygningens alder, konstruksjon, materialbruk, stil og lokal egenart.

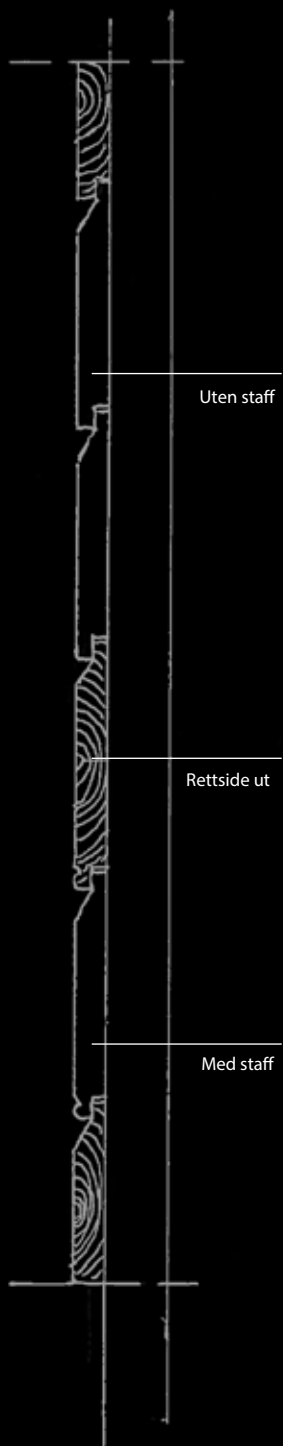
6.2.2 Antikvarisk verksted

I sjøhusene til Foreningen Gamle Skudeneshavn i Piren i Gamle Skudeneshavn ligger byens lille antikvariske verksted. Verkstedet ble opprettet i et samarbeid mellom Karmøy kommune og foreningen. Det drives av Foreningen Gamle Skudeneshavn og er i bruk av både huseiere og profesjonelle håndverkere. Her repareres gamle dører og vinduer. Kledning, listverk og andre bygningsdetaljer som skal skiftes ut, kan kopieres. I verkstedet finnes også en liten materialbank med kvalitetsmaterialer som man kan bruke til aktuelle prosjekter.

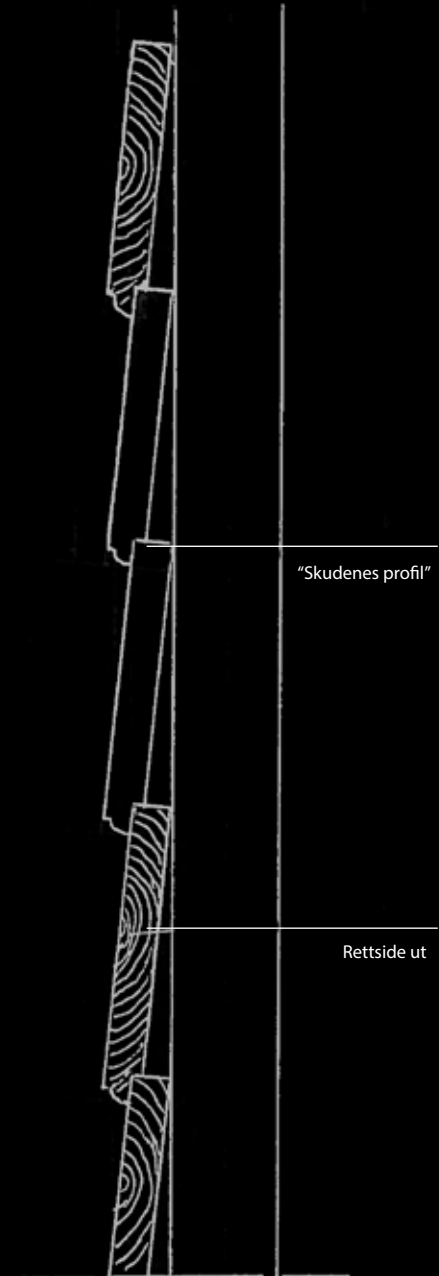
Det gamle pakkhuset på Tåkelurkaia i Gamle Skudeneshavn fungerer som et bygningsdellager. Foreningen Gamle Skudeneshavn kan gi mer informasjon om verkstedet eller bygningsdellageret.

Dobbelfalset panel

Enkelfalset panel med profil

6.3 BYGNINGSDELER OG DETALJER I UTEMILJØ

Videre i dette kapittelet gis det gode råd og informasjon om de ulike bygningsdelene og andre detaljer i kulturmiljøet. Dette er ment som et tillegg til forskriften og en beskrivelse av hvordan man bør håndtere tiltak i et fredet kulturmiljø. Kapittelet gjelder for hele fredningsområdet, både sone A og B.

6.3.1 Utvendig panel

De fleste bolighus bygget frem til 1870 har liggende enkeltfalset panel, som oftest med profil i nedre kant av bordet. I noen få tilfeller finnes stående «over- og underliggerpanel» eller stående lektepanel. Uthus, naust og sjøhus har for det meste liggende uprofilert panel, med eller uten fals. Det forekommer også stående kledning. Etter 1870, da silda forsvant, ble det knapt bygget hus i Skudeneshavn før i 1890-årene. Da var sveitserstilen blitt dominerende, og fasaden på de nye husene ble som regel kledd med dobbeltfalset panel med eller uten staff. Tidlig på 1900-tallet ble jugendstilen populær, og en del jugendbygg er oppført i mur. De jugendbygningene som er oppført i tre, har stort sett samme paneltype som i sveitserstilen.

Dersom det er nødvendig med en utbedring av ytterkledningen, skal mest mulig av det originale panelet beholdes. Bare bord som er ødelagt av råte eller skadd på annen måte, behøver å skiftes ut. Eldre panel har som regel god materialkvalitet og lang levetid.

Føringer:

- Kopier eventuell profil nøyaktig.
- Kopier størrelsen på bordet, ofte er ikke alle bordene like brede.
- Bruk høvlede furubord av god kvalitet, uhøvlet trykkimpregnert trevirke tillates ikke. Der annet materiale kan påvises som opprinnelig, skal dette benyttes.

To typer panel på samme hus. Til høyre enkelfalset panel uten profil. Til venstre stående lektepanel.

Man ser nesten bare teglpanner i Gamle Skudeneshavn, mens i den nyere delen av byen har takene enten skifer eller tegl.
Foto: Widerøesamlingen, Karmøy kommune

6.3.2 Tak og takteking

Takkonstruksjonene er bygget som sperretak eller åstak. Taktypene er saltak, pulttak, halvvalmet tak og mer sjelden mansardtak. For å bevare autenticiteten og helheten i kulturmiljøet bør takvinkler ikke endres.

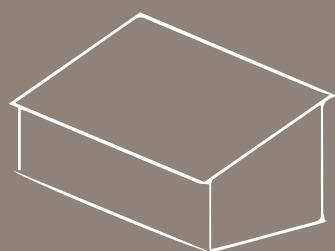
Det originale **taktekkingsmaterialet** for de fleste hus bygget før 1870 er enkeltkrummet teglstein. Da sveitserstilen kom mot slutten av 1800-tallet, ble bruk av lappskifer mer vanlig, takskiferen finnes i ulike størrelser. Bruk av ulik type takteking i forhold til byggeår/byggestil er fremdeles tydelig lesbart i byen. Fra rundt 1900 ble det av og til brukt bølgeblikk på uthus og sjøhustak.

Dersom det er nødvendig å skifte ut takstein, bør man, så langt det lar seg gjøre, benytte eldre, brukt takstein. Fra 1960-årene og frem til i dag har mange skiftet ut den originale taksteinen; vi finner derfor få hus med original takteking.

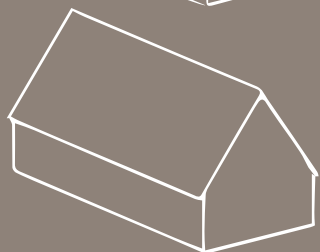
Vindskier og vannbord er en viktig del av taket. Ved en eventuell reparasjon eller utskifting – bruk materialer av god kvalitet. Vindskiene kan i noen tilfeller ha dekor eller utskjæringer, dette må bevares eller søkes kopiert. Dette er utsatte bygningsdeler som i mange tilfeller er skiftet ut tidligere.

Føringer:

- Undersøk om den gamle tekkingen er så dårlig som antatt. Som regel er den bedre.
- Forsøk å få tak i gode, brukte takstein med samme dimensjon og krumning som de opprinnelige. Suppleringsstein kan komme godt med.
- Sorter ut det som er dårlig, og legg den opprinnelige taksteinen på den mest synlige siden av taket. Dersom det meste av taksteinen må skiftes ut, kan man legge et lite felt med de beste av den gamle taksteinen for å vise hvilken takteking huset opprinnelig hadde.
- Legg et skikkelig undertak, det er det som er viktigst for tettingen.
- Takstein skal aldri avsluttes med kantstein mot gavl, et tradisjonelt tak avsluttes med vannbord mot gavlen.
- For å unngå problemer med at takfot og vindskier løftes ved omlegging av tak, kan man gå ned på tykkelsen på sløyfer (9–12 mm) og lekter (21–25 mm). Vær tydelig på dette overfor håndverkeren. Også lektene bør være av solid, tettvekst materiale. Dette vil tåle slitasje fra taksteinene bedre enn trykkimpregnert materiale.
- Ved ny takteking – bruk samme type takstein som huset opprinnelig har hatt.

Pulttak

Saltak

Halvvalmet tak

Valmtak

Mansardtak

Illustrasjon: Lars Tveit

Det er ett kjent tilfelle der et tak har en takstein i glass for å slippe inn lys på loftet.

1) Stavangerark. 2) Valmet ark. 3) Eksempel på hvordan et nedløp i tre så ut. Foto Museet i Mælandsgården. 4) Det finnes også eksempler på hus uten takrenner.

Originale piper i Havn.

6.3.3 Ark

Flere hus har arker. De aller fleste arker er av typen stavangerark, en ark med pulttak. Noen få arker har spiss gavl og saltak. Det finnes også eksempler med valmet tak.

6.3.4 Takrenner og nedløpsrør

Takrenner og nedløp er viktige for å få regnvannet bort fra fasaden, slik at grunnmur og kjeller beskyttes mot fuktskader. I Gamle Skudeneshavn finnes eksempler på innebyggede trerrenner med sink i gesims. Disse har opprinnelig hatt nedløp i tre, men ingen av disse nedløpene er bevart. Senere tok man i bruk utenpåliggende takrenner av sink. Det har vært vanlig å male disse hvite. Nedløpsrør skal være falset og kneppet sammen, slik at man får skarpe bend og kne. Som for alle andre bygningsdeler er det viktig å bruke tradisjonelle materialer og utførelsesmåter når en erstatter gamle deler. Små takflater som karnapper, arker og halvvalmer samler lite regn, og her bør det vurderes i hvert tilfelle om det vil være nødvendig med takrenner og nedløp. Dersom nye takrenner er nødvendige, er det viktig å finne en løsning som passer til bygget.

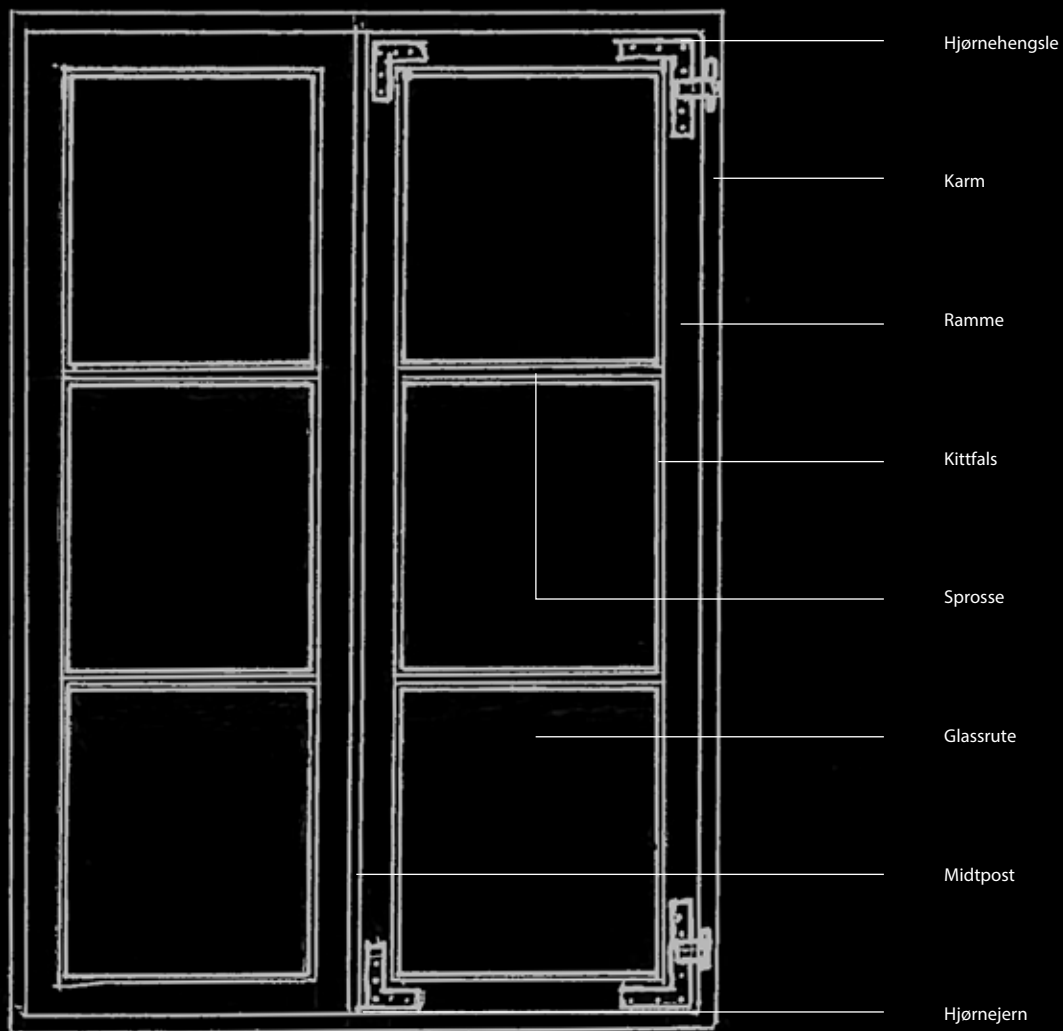
Takrenner av plast eller andre materialer skal kun brukes der det kan dokumenteres som opprinnelig.

6.3.5 Piper og beslag

Pipene er viktige bygningselementer, som bidrar til å sette særpreg på gamle hus. Utformingen av piper gjenspeiler ofte tidsperioden de er bygget i. De fleste pipene er murt av tegl og pusset. Noen av pipene er uten murpuss. Rundt gjennomføringen i taket er ofte pipen bygget med en utkraging for å hindre lekkasjer. Av og til er bare steinen murt ut som en krage, men som regel er det også et blybeslag.

Føringer:

- Pipene skal bevares i sin opprinnelige form.
- Det er ikke tillatt å montere pipehatter eller heldekkende beslag.
- Dersom pipen må gjenoppbygges, skal den opprinnelige kopieres.

Illustrasjon: Lars Tveit

6.3.6 Vinduer

Originale vinduer kan fortelle en del om når huset er bygget. Vinduets proporsjoner, inndeling og listverk er ikke overlatt til tilfeldighetene og må tas hensyn til dersom reparasjon eller utskifting er nødvendig.

Vinduer i eldre hus er som regel laget av materialer av kjerneved med god kvalitet. Dersom vinduet, eller deler av vinduet, er dårlig, må man først undersøke om det kan repareres. Ved en reparasjon skal man beholde mest mulig av de opprinnelige delene.

Dersom et gammelt vindu er i så dårlig stand at det må erstattes med et nytt, skal det være en kopi. Dersom man ønsker en tilbakeføring av vindustype, må det dokumenteres hvilke vinduer som har stått i huset tidligere. Vinduet skal kunne åpnes på samme måte som de gamle vinduene. Sprosser skal være gjennomgående. Skifte av vinduer og tilbakeføring av vinduer er søknadspliktig.

Ved restaurering er det viktig å beholde så mye som mulig også av det originale listverket. Ved tilbakeføring skal listverket kopieres. Ofte finnes originalt listverk på et av vinduene i huset.

For å bedre vinduets isolasjonsevne er det flere ting som kan gjøres. Tetting mellom vindu og vegg er effektivt. Det kan monteres et innvendig varevindu, som festes i vinduskarmen. Varevinduet kan fjernes i sommerhalvåret.

Originale, hvitmalte vindusbeslag.

Koblet vindu, der et innvendig vindu festes på eksisterende vindusramme, er også en mulighet.

I eldre vinduer er det alltid brukt enkelt glass. I sprossedelte vinduer er glassrutene satt inn i karmen med glasstifter og linoljekitt. Dette skal videreføres både ved reparasjon og ved eventuell utskifting med nytt vindu. Dersom trelistester eller andre innfestingsmetoder benyttes, vil vinduet få et helt annet uttrykk enn ved bruk av kitt. I sone A skal det brukes enkle glass i kittfals i sprossedelte vinduer. I sone B må dette vurderes i hvert tilfelle.

Føringer:

- Vinduer repareres fremfor å skiftes ut.
- I et sprossvindu skal alltid sprossene være gjennomgående.
- Glasslister av tre og metall bør unngås.
- Ytre belistning skal ikke endres ved utskifting av vinduer.
- Ved utskifting av vindusbeslag og hengsler skal disse også utformes som en kopi av det opprinnelige.
- Beslag males i samme farge som vinduet.
- Stjerneskruer i beslag og hengsler bør unngås. Det finnes både gammeldagse skruer og stifter som er beregnet til formålet.

Det finnes gode tips i brosjyren *Vedlikehold av vinduer*, som du finner på Riksantikvarens hjemmesider.

Original takluke.

6.3.7 Takvinduer

Opprinnelig har noen av husene i Skudeneshavn hatt takvinduer, utformet som takluker i støpejern. De første støpejernslukene var utformet som et tilnærmet kvadratisk vindu med fire ruter. Noen med buet ramme i øvre del av luken. Det finnes også eksempler på mindre vinduer med kun to ruter. Senere utviklet disse seg, og ut på 1900-tallet forekommer det større takvinduer, fremdeles i støpejern.

I dag har mange hus nyere takvinduer.

6.3.8 Trapper og rekkverk

De eldre trappene er for det meste pusset natursteinsmur med hellelagte trinn. Det øverste trinnet er ofte større enn de øvrige, slik at det skapes en avsats foran døren. Noen av disse avsatsene er dekket med svært store heller. Flere av de opprinnelige trappene fra 1800-tallet gikk ut i gaten. Da bilen skulle frem, ble mange av de karakteristiske trappene enten revet eller flyttet. Det finnes også trapper i betong, sement og andre materialer.

Rekkverkene er viktige elementer ved flere av trappene. De eldste rekkverkene var utformet i smijern med stolper av støpejern. Rekkverk i smijern er vanligvis svartmalt. Fotodokumentasjon er et viktig hjelpemiddel for å finne ut hvilket rekkverk trappen opprinnelig hadde.

Føringer:

- Opprinnelig materiale skal så langt som mulig brukes ved reparasjon.

6.3.9 Gjerder og porter

Flere av hagene har stakittgjerder mot gaten. Gjerdene er alltid hvitmalt. Utforming av spilene kan være forskjellig. Det finnes også mange vakre porter i byen.

Føringer:

- Ved reparasjon og utskifting skal alle deler være kopier

6.3.10 Ytterdører

Skiftende stilretninger har medvirket til at utformingen av hoveddører og omramminger har endret seg mye opp gjennom århundrene. Inngangspartiet forteller derfor mye om bygningens historie. Som med andre bygningsdeler er eldre dører oftest laget av førsteklasses materialer. I Skudeneshavn finnes svært mange vakre inngangsdører med forseggjorte detaljer og belistning, da særlig i Gamle Skudeneshavn. De mest vanlige er tofløyede gatedører med fyllinger/speil og vinduer. Flere dører har overlysvindu med ulik dekor. Belistningen følger stilarten huset er bygget i. Eldre dører og belistning er alltid malt, som oftest i en farge som står i kontrast til fasaden.

I tillegg til hoveddører i bolighus kommer uthusdører, sjøhusdører, bakdører og kjellerdører. Dører i uthus og sjøhus er som regel enkle labankdører med stående bord.

De opprinnelige dørene er et svært viktig bygningselement og skal bevares så langt det lar seg gjøre. Råteskader er ikke uvanlig i en ytterdør. I de fleste tilfeller kan dette la seg reparere.

Dersom hele døren er så dårlig at den må skiftes, må man søke om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.

Føringer:

- Fabrikproduserte standarddører kan sjelden brukes i et eldre hus.
- Eldre dører står et stykke inn i vegglivet og har alltid innad slående dørblad.
- Bedre varmeisolasjon kan oppnås ved bruk av tetningslister.
- Sprekker i døren skal ikke sparkles, bruk heller linoljekitt for å tette sprekken.

Ett av få buede overlysvinduer i byen.

14

ÅPNINGSTIDER

Mandag	
Tirsdag	10-17.00
Onsdag	
Torsdag	10-18.00
Fredag	10-17.00
Lørdag	10-15.00

6.3.11 Skilt

Skilt og reklame som settes opp, skal være tilpasset områdets arkitektur og fargesetting. De må harmonere med kulturmiljøet med hensyn til utforming, materialvalg og plassering.

Oppføring av fastmonterte skilt, reklameinstallasjoner eller belysning krever dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.

6.3.12 Belysning

Oppføring av ny, fastmontert belysning er søknadspliktig.

6.3.13 Grunnmur

De eldste husene har ofte ingen kjeller, eller kjeller kun under en del av huset. Fra rundt 1850 ble det mer vanlig å benytte hele arealet til kjeller. Det var som regel et hellelagt jordgolv i kjelleren.

Tørmurt grunnmur av naturstein var i bruk frem til 1900-tallet. I senere tid kan disse grunnmurene ha blitt fuget eller pusset.

I Skudeneshavn kjenner vi til ett eksempel på hvelvkjeller. Fra rundt 1900 ble betong mer vanlig. Noen skjevheter og sprekker er helt naturlig i et eldre bygg og bør aksepteres så lenge det ikke utvikler seg i negativ retning.

For råd om vedlikehold av grunnmurer – se informasjonsskriv om temaet på Riksantikvarens nettsider.

Man kan velge å male baksiden av huset i rødt eller oker, som en videreføring av tradisjonen med fargemalte baksider.

6.3.14 Overflatebehandling

De fleste husene i Skudeneshavn er i dag hvitmalt. Gamle bilder viser at det var vanlig med en mørkere farge på vinduslister, vindskier og hjørnekasser. Hvitt var den dyreste fargen, og ofte ble derfor kun hovedfasadene hvitmalt, mens baksidene forble i en rimeligere farge, som rødt eller oker.

Sjøhus, naust og uthus kan males i rødt, oker eller hvitt.

I bolighus bør utvendige dører og dørens belistning males i en stilriktig farge. Øvrig belistning kan males i en farge som det kan dokumenteres er brukt tidligere. Grunnmuren kan males i en farge det har vært tradisjon for å bruke.

Dersom grunnmuren er malt, undersøk hvilken type maling som er brukt. Det finnes tilfeller der grunnmuren er malt med en maling som ikke puster, noe som vil kunne gi fuktproblemer i muren. Dersom grunnmuren er malt med en slik type maling, bør dette fjernes før man maler med en pustende malingstype.

Tilstanden til en malt overflate må vurderes ut fra underlaget. Dersom malingen flasser, blærer eller sprekker, er det svært sjelden at dette skyldes treverket. Antakelig er det overflatebehandlingen som ikke er utført på underlagets premisser. Årsaken kan også være manglende lufting bak kledningen.

Eldre linoljemalte flater har som regel både dybde og glød som ikke finnes i moderne maling. Dersom huset er malt med linoljemaling frem til nå, bør man fortsette med det. Dersom man skifter kledning, anbefales det å male med linoljemaling. Dette gir en svært god behandling av tettvekst kvalitetsvirke. Dersom huset er malt med en annen type maling, vil ikke linoljen trekke inn i treverket, og man får ikke den gode, impregnerende effekten.

Føring:

- Gamle hus trenger ikke se nye ut. Det er ikke et mål å fjerne all maling for å få glatte og jevne overflater.
- Gammel maling kan være mer motstandsdyktig mot svertesopp, den bør ikke skrapes bort dersom den sitter fast.
- Bruk en malingstype som puster.
- I mange tilfeller har huset godt av en grundig vask, heller enn en runde med malerkosten. Dette gir god holdbarhet.
- For mange lag med maling kan føre til at profiler i kledning og listverk forsvinner.
- Grundig forarbeid er viktig.
- Det anbefales å bruke linoljemaling på flater som tidligere er malt med linolje. På nytt treverk anbefales også linoljemaling.

Mer informasjon i Riksantikvarens informasjonsskriv «Maling av eksteriør på verneverdige bygninger».

6.3.15 Gater, plasser og tun

I gårdsrom har det tradisjonelt vært brukt store skiferheller, som oftest hardangerheller. Heller på plasser, i gårdsrom og i hager ble lagt i stampet sand eller jord.

Gater var tradisjonelt dekket med sand og grus. Det var først i 1950-årene gatene ble asfaltert. I dag er gatene asfaltert, noen steder ligger steinheller eller brostein langs husveggene.

6.3.16 Tilbygg, påbygg og nybygg

Dersom man ønsker et tilbygg, påbygg eller nybygg, må man søke om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene. I sone A vil en streng vurdering legges til grunn for hva som kan tillates. I sone B kan det i større grad gis rom for slike tiltak. Eventuelle søknader må i hvert enkelt tilfelle vurderes opp mot helheten i kulturmiljøet og hvilke kulturhistoriske verdier tiltaket kan komme i konflikt med.

6.4 PARKEN

Parken skal skjøttes på en slik måte at preget av området som en skogspark opprettholdes. Utsikten fra utsiktsplassene skal opprettholdes gjennom skjøtsel av vegetasjonen. Det sentrale parkområdet med scene og paviljong skal opprettholdes som en åpen plass i parken og vil kreve en mer intensiv skjøtsel enn resten av området.

I parken står flere benker. Benkene har en enkel utforming med en kraftig grønnmalt planke montert mellom to steiner. Denne enkle utførelsen bør bevares, og eventuelle nye benker inne i parken bør ha samme utforming. I den mer «byparkpregede» delen av parken, ved paviljongen, er det brukt hvite, tradisjonelle parkbenker.

Benker, belysning og eventuelle andre elementer bør harmonere med parkens naturlige preg og uttrykk for øvrig.

Tiltak:

For å få en oversikt over vegetasjonens tilstand og behov for framtidige tiltak bør det gjennomføres en kartlegging av parkens elementer, ulike arter av trær og busker, deres tilstand og framtidige skjøtselsbehov. Dette behovet understrekes av trærnes størrelse og potensielle risiko ved framtidige vindfall.

6.5 HAGER

Fredningsbestemmelsene er ikke til hinder for etablering av nye planter og skjøtsel i privat hage.

6.6 ALLMENNINGER OG KAIER

Det er viktig å bevare byens sjørettede natur; byen ble bygget her fordi det var god tilgang til havets ressurser. Allmenningene ble opprettet for at alle, både innbyggere og tilreisende fiskere, skulle ha tilgang til sjøen. Dette er en viktig kvalitet i byen, både historisk og for opplevelsen av miljøet. Offentlige områder og allmenninger skal bevares og tilgjengeligheten sikres. Svaberg og fjell som stikker ut i havet, samt kaier skal ikke dekkes til. Opprinnelig sjølinje skal opprettholdes.

- Tiltak som endrer dagens tilstand, er søknadspliktige.

6.7 ENERGISPARING I GAMLE HUS

Det finnes mange gode grunner til å oppgradere gamle hus for å bruke mindre energi. Klimaendringene vil få store negative konsekvenser, men vi kan bidra til å redusere utslippene av klimagasser ved å bruke fornybare energikilder og redusere energibruken i husene våre. Energieffektivisering gir også lavere kostnader. Etterisolering og tetting gir bedre standard så sant man passer på at det slipper inn nok frisk luft, og at ventilasjonen er tilfredsstillende. Det er fullt mulig å energieffektivisere uten å ødelegge bygningens karakter og historie. Ofte kan det gjøres uten store kostnader, samtidig som utgiftene til oppvarming reduseres og komforten i huset forbedres.

Eldre bygninger krever ofte mer energi til oppvarming enn nyere bygninger, selv om de energieffektiviseres. Men ettersom gamle hus allerede er bygget, er klimabelastningen ved selve byggingen (produksjon av materialer, transport, bygging) allerede tatt. Eksisterende hus er derfor en stor ressurs, som vi må fortsette å bruke og ta vare på.

Hvordan vi bruker husene våre, har også stor betydning. Godt vedlikehold og bruk av materialer og bygningsdeler med lang holdbarhet betyr at man ikke trenger å produsere og skifte ut bygningsdeler så ofte.

For gamle hus er det ekstra viktig å gjennomføre energieffektiviseringstiltak på husets premisser. Store endringer på bevaringsverdige fasader og interiører må unngås. Det vil i de fleste tilfellene ha god effekt å isolere mot loft og kjeller heller enn å isolere i vegg. Dette er også tiltak som i liten eller ingen grad endrer husets utseende. Like viktig er det å unngå tiltak som fører til fukt- og råteskader eller dårlig inneklima. Derfor er det viktig å forstå hvordan huset fungerer, og å være klar over konsekvensene av de ulike tiltakene. Se gjerne Riksantikvarens informasjonsark i serien «*Kjenn ditt hus*» om hvordan laftehus, reisverkshus, bindingsverkshus og murhus fungerer konstruktivt og bygningsfysisk, og hva man særlig må passe på når man skal gjennomføre endringer. Det finnes ikke noen fasit på hva som er den beste løsningen når man skal gjennomføre energisparetiltak. Hvert hus har sin egenart både teknisk, arkitektonisk og bruksmessig og må derfor vurderes individuelt. Ofte bør fagfolk med god kjennskap til tradisjonell bygningsteknologi, håndverk og bygningsfysikk kobles inn for å sikre at man gjennomfører de rette tiltakene på rett måte.

Riksantikvaren har en egen nettside om energisparing i gamle hus. Her finnes også en veileder om energisparing i gamle hus.

Foto: Museet i Mælandsgården

6.8 BRANNSIKRING

Brann og brannsikring er et viktig tema i tette trehusmiljøer. Heldigvis har ingen stor brann fått tak i byens bygninger. I 1975 brant et eldre sjøhus, i bruk som trelastlager, på Tåkelurkaiaen. Brannen ble slukket før den fikk spredd seg til nærliggende bebyggelse.

Det er opprettet en egen brannsikringsgruppe for Gamle Skudeneshavn. Denne har vært aktiv siden 1995 og består av deltakere fra brannvesen, kulturavdeling og økonomiavdeling i Karmøy kommune. I tillegg har beboerne to representanter i gruppen, fra Foreningen Gamle Skudeneshavn. Brannsikringsgruppen jobber for å opprettholde og å forbedre brannsikkerheten i byen. Se mer om gruppens arbeid, igangsatte tiltak og fremtidige tiltak i vedlegg.

I forlengelsen av kulturmiljøfredningen bør brannsikringsgruppen også vurdere om det er nødvendig med brannsikringstiltak i den nyere delen av byen.

6.9 UNIVERSELL UTFORMING

Begrepet universell utforming er basert på likeverdig deltakelse i samfunnet og like vilkår for alle, uavhengig av funksjonsevne. I formålsparagrafen til plan- og bygningsloven, § 1.1, står blant annet: «*Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak.*» Universell utforming betyr at «*produkter, byggverk og uteområder som er i alminnelig bruk, skal utformes på en slik måte at alle mennesker skal kunne bruke dem på en likestilt måte så langt det er mulig uten spesielle tilpasninger eller hjelpemidler*» St. meld. nr. 40 (2002-2003).

I arbeid med universell utforming er det viktig at både muligheter og begrensninger for tilgjengelighet kartlegges, samtidig som kulturminnets verdier og tålegrenser avklares. Målet må være å få et resultat som både ivaretar estetikk og brukbarhet for alle grupper, så langt det er mulig.

Det er viktig at alle grupper med spesielle behov ivaretas, ikke bare de med nedsatt bevegelsesevne. Av andre større grupper som har spesielle behov, kan nevnes mennesker med nedsatt hørsel, syn, orienteringsevne og toleranse for stoffer i miljøet.

Rundskriv om «universell utforming i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven» (2010) beskriver i kap. 7.7 «Vernehensyn» utfordringer rundt eventuelle konflikter mellom krav til universell utforming og andre hensyn, som kan forekomme blant annet ved vern av bygninger: «*I tilfeller der utformingen eller tilretteleggingen berører slike verneinteresser må vernehensyn også telle med i avveiningen. I verneverdige bygninger vil vernehensyn kunne innebære at tilretteleggingstiltak anses urimelig kostbare eller i strid med vernets formål. Det må for eksempel i noen sammenhenger aksepteres sær løsninger eller unntak når universell utforming ikke kan skje uten å komme i konflikt med tungtveiende vernehensyn. Det offentlige vil ha et særskilt ansvar for å avveie begge hensyn.*»

7 Administrative prosedyrer for tiltak

Dersom eier av en fredet bygning eller eiendom ønsker å gjennomføre et tiltak, kreves det i mange tilfeller tillatelse etter både kulturminneloven og plan- og bygningsloven. For noen mindre tiltak vil det kun være nødvendig med tillatelse etter kulturminneloven. Dette gjelder tiltak som er unntatt fra søknadsplikten etter plan- og bygningsloven. For noen få tiltak vil det kun være nødvendig med tillatelse etter plan- og bygningsloven. Dette gjelder for eksempel innvendige arbeider.

For eiendommene som inngår i kulturmiljøfredningsområdet i Skudeneshavn, vil både gjeldende reguleringsplaner og fredningsbestemmelsene i forskriften ha relevans i forhold til gjennomføring av tiltak.

I alle tilfeller skal søknaden rettes til Karmøy kommune. Karmøy kommune vil så videresende søknaden til Rogalands fylkeskommune, som behandler søknaden etter kulturminneloven (forskriften). Karmøy kommune behandler søknaden etter plan- og bygningsloven (gjeldende reguleringsplan).

7.1 ORGANISERING OG ANSVAR

7.1.1 Oppgaver for eiere/brukere

Eiere av fredede bygninger har, på lik linje med alle andre huseiere, ansvaret for forvaltningen av egen eiendom. Eier har rett til å gjøre arbeid på egen eiendom så lenge det er innenfor fredningsbestemmelsene og annet lovverk.

Eier/bruker har ansvar for å

- skjøtte og vedlikeholde sine eiendommer
- innhente nødvendig godkjenning for søknadspliktige tiltak som ønskes igangsatt
- ta kontakt med forvaltningen dersom man er i tvil om tiltaket krever godkjenning
- søke om tilskudd dersom det er aktuelt

7.1.2 Oppgaver for kommunen

Kommunen er førsteinstans og mottaker for saker som skal behandles etter både plan- og bygningsloven og kulturminneloven. Tiltakshavere skal få veiledning og informasjon om saksbehandling, saksgang og forventet behandlingstid etter både plan- og bygningsloven og kulturminneloven. Kommunen har ansvar for:

- forhåndskonferanser, i mange tilfeller er det en fordel at fylkeskommunen inviteres med fra starten av
- saksbehandling etter plan- og bygningsloven
- å oversende saker som skal behandles etter kulturminneloven, til forvaltningsmyndigheten for kulturminneloven
- å bistå eiere i søknad om tilskudd
- håndverksfaglig rådgivning for tiltak innenfor kulturmiljøet

7.1.3 Oppgaver for Rogaland fylkeskommune

- Behandle dispensasjonssøknader.
- Behandle klager på vedtak og eventuelt videresende til klageinstansen.
- Motta og behandle søknader om tilskudd.
- Veilede eier og andre ved behov.
- Delta på forhåndskonferanser ved behov.

7.1.4 Forhåndskonferanse

Før en går i gang med et prosjekt, er det anledning til å møte kommunen for å avklare ulike forhold knyttet til det aktuelle tiltaket. Tiltakshaver legger frem sine planer, og kommunen orienterer om innholdet i kommunale planer og andre krav eller bestemmelser som er aktuelle. Det vil i mange tilfeller være aktuelt at Rogaland fylkeskommune er med på forhåndskonferansen, særlig ved større tiltak.

Forhåndskonferanse skal avholdes før eventuell søknad sendes kommunen. Forhåndskonferanse kan brukes i alle typer tiltak etter plan- og bygningsloven, uavhengig av størrelse. Man kan også be om forhåndskonferanse for tiltak som er unntatt søknadsbehandling etter plan- og bygningsloven. En forhåndskonferanse er gratis.

7.1.5 Innhold i dispensasjonssøknad etter kulturminneloven

Dersom man ønsker å søke om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene, må man ha med følgende:

- Navn på eier(e).
- Adresse.
- Gårds- og bruksnummer.
- Kommune.
- Oversiktskart og detaljert kart som viser hvor eiendommen er plassert.
- Foto av bygningen eller stedet hvor det planlegges et tiltak.
- Tegninger/illustrasjoner av planlagt tiltak.
- Beskrivelse av planlagt tiltak.
- Andre dokumenter som forvaltningsmyndigheten krever.

Søknad om dispensasjon etter kulturminneloven behandles av Rogaland fylkeskommune, men sendes inn via Karmøy kommune. Dette for at kommunen skal vurdere om søknaden også må behandles etter plan- og bygningsloven.

7.1.6 Klagebehandling

Et vedtak etter kulturminneloven er et enkeltvedtak som kan påklages etter forvaltningsloven. Klagen skal sendes fylkeskommunen som behandlet saken i første instans. Dersom fylkeskommunen mener klagen i sin helhet kan tas til følge, kan de gjøre om vedtaket. Dersom de mener klagen ikke kan tas til følge eller delvis kan tas til følge, skal saken sendes videre til Riksantikvaren med vurdering av de forhold som blir tatt opp i klagen. På dette grunnlaget skal Riksantikvaren avgjøre klagesaken med endelig virkning.

7.1.7 Tilskuddsordninger

Finansiering av tiltak er tiltakshavers ansvar. Det finnes ulike støtteordninger som kan være aktuelle.

Riksantikvaren via Rogaland fylkeskommune

Formålet med tilskuddsordningen er å dekke alle eller deler av merkostnadene som følger av et eventuelt antikvarisk fordyrende vilkår. Utfylt søknadsskjema om tilskudd til fredede bygg og anlegg skal inneholde aktuelle vedlegg som foto og kostnadsoverslag. Det må søkes om tilskudd før arbeidet settes i gang. Søknadsfristen er 15. november hvert år, søknaden må fylles inn i elektronisk søknadsskjema. Søknadsskjema ligger på rogfk.no.

Karmøy kommune

Man kan søke om å få dekket mindre beløp hos Karmøy kommune. Fortløpende behandling.

Foreningen Gamle Skudeneshavn

Forvalter en liten tilskuddspost tildelt av kommunen. Fortløpende behandling.

Vedlegg 1

Forskrift om fredning av Skudeneshavn kulturmiljø, Karmøy kommune, Rogaland.

Dato	FOR-20xx-xx-xx-xx
Publisert	
Ikraftttredelse	
Sist endret	
Endrer	
Gjelder for	Karmøy kommune, Rogaland
Hjemmel	<u>LOV-1978-06-09-50-§16</u> , <u>LOV-1978-06-09-50-§17</u> , <u>LOV-1978-06-09-50-§18</u> , <u>LOV-1978-06-09-50-§20</u> , <u>LOV-1978-06-09-50-§21</u> , <u>LOV-1978-06-09-50-§22</u>
Kunngjort	
Rettet	
Korttittel	Forskrift om fredning av Skudeneshavn kulturmiljø

Kapitteloversikt:

- Del 1. Formål og omfang
- Del 2. Frednings- og dispensasjonsbestemmelser for kulturmiljøet
- Del 3. Dokumentasjon, forvaltningsplan, skjøtsel og vedlikehold
- Del 4. Særskilte bestemmelser
- Kart

Fastsatt ved kgl.res. xx.xx 20xx med hjemmel i lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner § 20, jf. § 22. Fremmet av Klima- og miljødepartementet.

Kapittel 1. Formål og omfang

§ 1 Formål

Formålet med fredningen er å bevare en unik og godt bevart kystby som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og fremtidens generasjoner.

Videre er formålet å bevare Skudeneshavn som et av Norges best bevarte trehusmiljø. De kulturhistoriske og arkitektoniske verdiene og de historiske, funksjonelle og visuelle sammenhengene skal særlig ivaretas.

Sildefiske, handel og stedets gode havneforhold dannet grunnlaget for at byen vokste frem på 1800-tallet. Stedets topografi og nærheten til sjøen la rammene for hvordan byen utviklet seg. Fredningen skal sikre helheten, sammenhengen, hovedstrukturen og tidsdybden i området. Fredningen skal også sikre de kulturhistoriske verdiene i byggverkernes eksteriør, gateløp, havnebasseng, kaier, allmenninger, park, hager og annen grønnsstruktur.

Skudeneshavn skal bevares som et godt eksempel på byutviklingshistorie, med hovedvekt på å vise endring i bydannelsen fra det selvgrodde, Gamle Skudeneshavn, til det regulerte kvadraturpregede sentrum, Havn, med rette gateløp og formålsbygg.

Fredningen skal ikke være til hinder for at Skudeneshavn opprettholdes og videreføres som en levende by med boliger, handel og annen næringsvirksomhet.

§ 2. Omfang

Fredningen omfatter hele eller deler av følgende eiendommer innenfor Gamle Skudeneshavn, Havn og Indre Havn i Karmøy kommune: Gnr./bnr. 57/26, 57/27, 57/29, 57/30, 57/31, 57/32, 57/33, 57/34, 57/35, 57/36, 57/37, 57/38, 57/39, 57/40, 57/41, 57/42, 57/43, 57/44, 57/45, 57/46, 57/47, 57/48, 57/49, 57/50, 57/51, 57/52, 57/53, 57/54, 57/55, 57/56, 57/57, 57/59, 57/60, 57/61, 57/62, 57/63, 57/64, 57/65, 57/66, 57/67, 57/68, 57/69, 57/70, 57/71, 57/72, 57/73, 57/74, 57/75, 57/76, 57/77, 57/78, 57/79, 57/80, 57/81, 57/82, 57/83, 57/84, 57/85, 57/86, 57/87, 57/88, 57/89, 57/90, 57/91, 57/92, 57/93, 57/94, 57/95, 57/96, 57/97, 57/98, 57/99, 57/100, 57/101, 57/102, 57/103, 57/104, 57/105, 57/106, 57/107, 57/108, 57/109, 57/110, 57/111, 57/112, 57/113, 57/114, 57/115, 57/116, 57/117, 57/118, 57/119, 57/121, 57/122, 57/123, 57/124, 57/126, 57/127, 57/128, 57/129, 57/130, 57/131, 57/132, 57/133, 57/154, 57/155, 57/160, 57/161, 57/234, 57/238, 57/243, 57/250, 57/251, 57/257, 57/258, 57/259, 57/266, 57/267, 57/279, 57/284, 57/285, 57/293, 57/298, 57/301, 57/313, 57/314, 57/322, 57/323, 57/325, 57/331, 57/332, 57/367, 57/369, 57/373, 57/399, 57/406, 57/416, 57/422, 57/428, 57/436, 57/437, 57/441, 57/446, 57/489, 57/514, 57/522, 57/523, 57/530, 57/534, 57/544, 57/577, 57/580, 57/581, 57/582, 57/588, 57/589, 57/596, 57/600, 57/604, 57/605, 57/611, 57/614, 57/615, 57/621, 57/623, 57/626, 57/627, 57/629, 57/633, 57/634, 57/635, 57/636, 57/637, 57/649, 57/650, 57/654, 57/666, 57/667, 57/701, 57/703, tollvakthytta og Skudeneshavn kulturhus.

Kulturmiljøet dekker et areal på omtrent 93 da (93204,75 m²). Grensene for fredningsområdet går frem av vedlagte kart, datert Klima- og miljødepartementet xx.xx.xxxx.

Fredningsforskriften med vedlegg skal oppbevares hos Klima- og miljødepartementet, Riksantikvaren, Rogaland fylkeskommune og Karmøy kommune.

Fredningen omfatter alle byggverkens eksteriør og alle faste konstruksjoner, anlegg og installasjoner innenfor kartavgrensningen. Fredningen omfatter videre alle utvendige arealer herunder kaier, gårdsrom, gategrunn med gateløp, Havnafjellet, faste dekker og belegg, parken og annen grønnsstruktur herunder hager. Opplistingen er ikke fullstendig.

§ 3 Definisjoner

I denne forskriften menes med:

1. *Private uterom*: alle uterom av privat karakter. Det vil blant annet si alle gårdsplasser, hager, kaier og brygger, uavhengig av eierskap.
2. *Offentlige uterom*: alle offentlig tilgjengelige uterom, det vil blant annet si all gategrunn, smug, parker, plasser, allmenninger, kaier og brygger, uavhengig av eierskap.
3. *Virksomhet, ferdsel og infrastruktur*: næringsvirksomhet, trafikk og tekniske anlegg for elektrisitet, vannforsyning, kommunikasjon og annet.
4. *Formålsbygg*: bygninger som har vært viktige for etableringen av den nye bydelen.

Kapittel 2. Fredningsbestemmelser

§ 4 Sonedeling av kulturmiljøet

Kulturmiljøet er delt inn i vernesoner A og B som har forskjellige verneverdier. Ved forvaltningen av kulturmiljøet skal det tas hensyn til dette.

Vernesone A: Vernesonen omfatter Gamle Skudeneshavn, parken og tollvakthytta. I sone A skal særlig strenge antikvariske hensyn legges til grunn.

Vernesone B: Vernesonen omfatter Havn og Indre Havn, det nye sentrum som ble bygget på begynnelsen av 1900-tallet. I sone B kan det i noen grad gis større rom for endringer som ikke endrer opplevelsen av området som helhet, det varierte uttrykket og som ikke skjemmer kulturmiljøet eller på annet vis strider mot formålet med fredningen. I vurderingen kan det legges særlig vekt på hensyn til næringsutvikling og andre forhold av samfunnsmessig betydning.

Sonene er markert på kart datert XX.XX.XX og vedlagt denne forskriften.

§ 5 Bestemmelser for kulturmiljøet

Fredningsbestemmelsene er utformet for å sikre kulturmiljøet i samsvar med fredningens formål. I tillegg til fredningsbestemmelsene gjelder rettigheter og plikter som fremgår av kulturminnelovens bestemmelser §§ 16, 17, 18 og 21.

Ingen må, innenfor det fredete området, uten særskilt tillatelse jf. forskriften § 7, iverksette tiltak, virksomhet eller ferdsel som er egnet til å skade eller skjemme kulturmiljøet, eller på annen måte motvirke formålet med fredningen.

Utover de tiltakene som kan tillates etter § 6, er det for eksempel ikke tillatt å:

1. Byggverk

- a) Rive, skade eller fjerne hele eller deler av byggverkens eksteriør.
- b) Føre opp nybygg, tilbygg eller påbygg, herunder arker, kobbhus, balkonger, altaner, terrasser og verandaer.

- c) Iverksette tiltak eller inngrep som kan endre byggverkenes eksteriør. Med endringer menes også nytt materialvalg, som for eksempel skifte av takbelegg, panel, vinduer, dører, malingstype eller farge.
- d) Føre opp større skilt eller andre innretninger.
- e) Montere varmepumpe eller andre dominerende tekniske anlegg.

2. Private uterom

- a) Endre belegg eller foreta større terrenginngrep.
- b) Føre opp nye faste byggverk, konstruksjoner, anlegg og installasjoner.
- c) Endre, føre opp eller fjerne plattinger, terrasser og levegger.
- d) Endre, føre opp eller fjerne gjerder, porter, trapper, rekkverk, brygger eller forstøtningsmurer mv. Med endring menes også nytt materialvalg, malingstype eller farge.

3. Offentlige uterom

- a) Sprengning, planering, utføre omfattende gravearbeid eller fylle opp masser på land eller i sjø.
- b) Foreta vesentlige inngrep eller bruksendring som kan endre offentlige uterom som parken, allmenninger, kaier, gateløp og plasser med hensyn til utforming, avgrensing eller karakter.
- c) Endre hovedstruktur, sentrale akser, siktlinjer og utsiktspunkt.
- d) Endre, føre opp eller fjerne gjerder, porter, trapper, rekkverk, brygger eller murer mv.
- e) Fjerne eller endre kulturhistoriske elementer, herunder eldre trær i parken, i allmenninger og i gateløp.
- f) Oppføre eller endre gatebelysning.
- g) Endre belegg i smug, på stier, gater eller plasser.

4. Virksomhet, ferdsel og infrastruktur

- a) Iverksette tiltak på private og offentlige tekniske anlegg.
- b) Etablere nye traseer for infrastruktur knyttet til VVA, elektrisitet eller IT/telekommunikasjon.
- c) Endre, stenge eller fjerne gatenett, kaier, brygger, smau, plasser eller fjellknauser.

§ 6 Tiltak som er tillatt innenfor området uten særskilt tillatelse

Tiltak som ikke fører med seg endringer kan utføres uten søknad til forvaltningsmyndigheten. Dersom det er tvil om tiltaket krever søknad, skal forvaltningsmyndigheten kontaktes.

Eksempler på tiltak som fredningen ikke er til hinder for:

1. Byggverk

- a) Vanlig vedlikehold i samsvar med opprinnelig eller eksisterende teknikk, utførelse og materialbruk og på en måte som ikke reduserer arkitektoniske og kulturhistoriske verdier.
- b) Oppføring av mindre skilt og andre mindre innretninger som harmonerer med byggverket og kulturmiljøet for øvrig med hensyn til utforming, materialvalg og plassering.

2. Private uterom

- a) Skjøtsel av vegetasjon i private hager.
- b) Vanlig vedlikehold av murer, gjerder, trapper og porter.

3. Offentlige uterom

- a) Vanlig vedlikehold og skjøtsel av gateløp, kaier, allmenninger, parken og andre offentlige uterom.
- b) Planting i eksisterende bed.
- c) Erstatning av døde trær og busker, med tilsvarende arter eller sorter.

4. Virksomhet, ferdsel og infrastruktur

- a) Videreføring av eksisterende næringsvirksomhet og etablering av ny næringsvirksomhet som ikke medfører fysiske inngrep i kulturmiljøet.
- b) Ferdsel i forbindelse med militær operativ virksomhet og tiltak i forbindelse med ambulanse-, rednings-, politi-, brannvern-, oljevern-, oppsyns- vedlikeholds- og skjøtelsesvirksomhet.
- c) Vanlig vedlikehold av private og offentlige tekniske anlegg.
- d) Graving i grunnen i forbindelse med vanlig vedlikehold og reparasjon av installasjoner i forbindelse med samferdsel, VVA, elektrisitet, telekommunikasjon og liknende i samsvar med gjeldende regelverk. Det eksisterende dekket og eventuelle rester etter eldre dekke under det eksisterende må etableres på nytt etter inngrepet.

§ 7 Dispensasjon

Forvaltningsmyndigheten kan etter søknad i særlige tilfelle gi tillatelse til tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredete kulturmiljøet, jf. kulturminneloven § 20 tredje ledd.

Eksempler på slike tiltak kan være:

1. Byggverk

- a) Istandsetting og tilbakeføring av hele eller deler av byggverkets eksteriør til en sikker dokumentert tidligere tilstand og i samsvar med tradisjonelle metoder og materialbruk.
- b) Endring av malingstype eller farge.
- c) Ny tilkomst til og tilpasning av bosteder og offentlige bygg i samsvar med krav til universell utforming.
- d) Mindre fysiske inngrep som ikke vil endre byggverkene eller påvirke kulturmiljøet for øvrig i vesentlig grad.

2. Private uterom

- a) Oppføring av nye byggverk.
- b) Tilbakeføring av gjerder, porter, terrasser, trapper, rekkverk, brygger eller forstøtningsmurer mv. til en sikker dokumentert tidligere tilstand.

3. Offentlige uterom

- a) Tilbakeføring av allmenninger eller andre offentlige - uterom til en sikker dokumentert tidligere tilstand.
- b) Felling av trær.

- c) Oppføring av mindre konstruksjoner, anlegg og installasjoner av varig eller midlertidig karakter, herunder leskur, holdeplasser, lyktestolper, trapper, og murer mv.

4. Virksomhet, ferdsel og infrastruktur

- a) Tiltak på private og offentlige tekniske anlegg som går lenger enn vanlig vedlikehold, så fremt det ikke endrer det fysiske uttrykket i kulturmiljøet i vesentlig grad.
- b) Etablering av ny infrastruktur.
- c) Endringer av forholdet mellom kjørebane og fortau i gateløpene.
- d) Endringer og tilbakeføring av gatenett, kaier, brygger, smau eller plasser.

Kapittel 3. Dokumentasjon, forvaltningsplan, skjøtsel og vedlikehold

§ 8 Dokumentasjon

Når forvaltningsmyndigheten gir dispensasjon fra fredningsbestemmelsene kan det stilles vilkår om dokumentasjon av endringene. Dokumentasjonen skal arkiveres hos fylkeskommunen, kommunen og Riksantikvaren.

§ 9 Forvaltningsplan

Det skal utarbeides en forvaltningsplan som beskriver hvordan fredningen skal følges opp i praksis. Planen skal gi utfyllende retningslinjer for forvaltningen av fredningsbestemmelsene. Forvaltningsplanen skal forelegges Riksantikvaren eller den Riksantikvaren gir fullmakt for å sikre at innholdet ivaretar formålet med fredningen. Planen skal oppdateres ved behov.

§ 10 Skjøtsel og vedlikehold

Det kan utarbeides skjøtselsplaner og vedlikeholdsplaner der dette er nødvendig. Slike planer skal forelegges Riksantikvaren eller den Riksantikvaren gir fullmakt, og oppdateres ved behov.

Kapittel 4. Særskilte bestemmelser

§ 11 Myndighet

Forvaltningsmyndigheten etter denne forskriften er lagt til Riksantikvaren eller den Riksantikvaren gir fullmakt.

§ 12 Endring av forskriften

Departementet kan vedta mindre vesentlige endringer og gi utfyllende bestemmelser om gjennomføring av forskriften.

§ 13 Brudd på bestemmelsene

Overtredelse av § 5 straffes etter kulturminneloven § 27.

§ 14 Iverksetting

Forskriften trer i kraft straks.

Vedlegg 2

Brannsikringsarbeid i Gamle Skudeneshavn.

Den eldre trehusbebyggelsen i Skudeneshavn består av om lag 130 trebygninger.

En av farene for tett trehusbebyggelse er brann. Eldre trebygninger er oppført i tider med en annen lovgivning enn dagens krav. I mange tilfeller finnes det ingen brannskiller mellom husene i tett trehusbebyggelse og de ligger tettere enn 8 meter fra hverandre. Dagens regelverk tillater ikke slik tett bebyggelse uten at det brannsikres. Dette skal forhindre at en brann i en bygning ikke lett kan spre seg videre til neste bygning. Om det skulle oppstå en brann i den tette trehusbebyggelsen av Skudeneshavn, er det stor fare for at den kan spre seg til flere bygninger.

Mange er interessert i å bevare trehusbyggelsen i Skudeneshavn. Vi ser hvert år at fredete og verneverdige bygninger går tapt i brann i Norge. Det er derfor satt nasjonale mål i Stortingsmelding nr. 35 (2008-2009) om å unngå tap av uerstattelige kulturhistoriske verdier.

Det ble tidlig satt fokus på brannsikkerhetsarbeidet i Skudeneshavn. Så tidlig som i 1854 var det egne brannforskrifter som stilte krav til slokkeutstyr, plikttjeneste i brannvesenet og vektertjeneste. Beboerforeningen sammen med Karmøy kommune dannet en brannsikringsgruppe i 1995. Deltakerne fra Karmøy kommune er brannvesen, kulturetaten og økonomi.

Ansvarsforhold

Ansvaret for brannsikring er i følge lover og forskrifter fordelt på følgende parter:

- Kommunal- og regionaldepartementet har ansvar for å utforme byggeforskriftene.
- Justisdepartementet ved Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) har ansvaret for å følge opp lov om brann- og eksplosjonsvern og lov om tilsyn med elektriske anlegg og elektrisk utstyr.
- Kommunene har ansvaret for brannforebyggende arbeid og beredskap og skal etter brann- og eksplosjonsvernloven ha oversikt over blant annet historiske bygninger og områder av spesiell verdi i kommunen.

- Eierne og brukerne av kulturminner har ansvaret for å sikre og bruke de enkelte bygningene i henhold til forskriftene.

(Stortingsmelding 16 (2004-2005): Leve med kulturminner.)

Dagens regelverk angir ikke hvem som har ansvaret for den helhetlige brannsikringen av verneverdig tett trehusbebyggelse, kun for enkeltobjekter. Det kan da være utfordrende å organisere og gjennomføre et helhetlig brannsikringsarbeid for et område.

Brannsikringsgruppen for Gamle Skudeneshavn har prøvd å se på helheten for området og ikke bare på enkelt objekter. Gruppen har jobbet for å finne løsninger for å unngå områdebranner.

Følgende skal alle boliger ha

Brannsløkkingsutstyr

Alle boliger skal ha brannsløkkingsutstyr. Brannsløkkeutstyret kan være et håndsløkkeapparat eller en husbrannslange. Eier har ansvar for å ha rutiner for kontroll av håndsløkkeapparat, noe som medfører at håndsløkkeapparat skal kontrolleres av fagfolk minimum hvert 5. år. I tillegg må eier eller bruker utføre en egenkontroll med jevne mellomrom.

Røykvarslere

Alle boliger skal minimum ha røykvarslere. For varsling av brann finnes det løsninger fra enkeltstående røykvarslere til boligbrannalarmanlegg. Det er liten kostnad å kjøpe flere røykvarslere for å få bedre dekning, og med dagens teknologi får man trådløse seriekoblede røykvarslere for en fornuftig sum. Røykvarslere er hovedsakelig et personsikringstiltak og skal varsle personer som befinner seg i boligen. Røykvarslere må plasseres slik at de tydelig er hørbare på soverom og andre oppholdsrom, selv når dørene er lukket.

En ulempe med å kun ha røykvarslere er at de gir liten verdisikring. Dersom det ikke er noen til stede i bygningen når en brann oppstår, vil brannen kunne utvikle seg til en stor brann og

være til fare for nabobebyggelse før den oppdages. Det er gode støtteordninger for å installere boligbrannalarmanlegg i bygninger i den tette trehusbebyggelsen i Skudeneshavn. Installasjon av slike boligbrannalarmanlegg er et satsingsområde fra brannsikringgruppa for Gamle Skudeneshavn. Slike boligbrannalarmanlegg har varsling til bemannet 110-sentral og medfører at brannvesenet raskt kan rykke ut til bygningen.

Potensielle farer

Som nevnt i innledningen vil en brann i trehusbebyggelsen lett kunne spre seg videre til nabobygninger. Det er en del tiltak beboere og eiere kan gjøre for å forebygge brann og begrense at en brann sprer seg. Et av de tiltakene er å holde det ryddig. Dette gjelder seg enten i bygning, på loft eller i bakgård. Ved å holde det ryddig så fjerner man en del brensel for en eventuell brann. At det er ryddig gjør også brannmannskapers arbeidsforhold bedre dersom det brenner. De kan enklere ta seg frem for å starte sløkkearbeidet.

Bar ild

Bar ild (levende lys) bør brukes med forsiktighet. Levende lys må ikke forlates i et rom, men må holdes under oppsikt. Eldre bygninger kan være trekkfulle og forsiktighet må særlig utvises dersom levende lys plasseres nær noe som kan komme i kontakt med flammen (f.eks. blafrende gardiner).

Bruk av elektrisk utstyr

Dagens samfunn og levesett medfører i høy grad bruk av elektrisk utstyr. Alt det elektriske utstyret kan utgjøre en brannrisiko. En mobillader eller en batterilader blir varm og kan starte en brann dersom de dekkes til. Slike ladere bør ikke brukes om natten.

Flyttbare oljefylte radiatorovner har blitt populære i de norske hjem. De gir en behagelig varme uten å brenne støv i rom de står i og de er rimelige i innkjøp. Slike ovner har imidlertid vist seg å være en brannrisiko. De er satt sammen av rimeligere komponenter enn tradisjonelle panelovner, og de kan lekket olje og dermed overopphetes. Det anbefales at slike ovner brukes under oppsikt, dvs. at man er i boligen når det benyttes til oppvarming. I

tillegg har sentral brannvernmyndighet *Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap* gitt en anbefaling å bytte slike ovner når de blir 5 år gamle.

Vaskemaskiner, tørketromler og oppvaskmaskiner bør kun brukes når man er i boligen og bør ikke gå om natten eller når huset står tomt.

Veldig mange av dagens boligbranner starter som følge av matlaging. Det har som følge av dette kommet krav om komfyrvakt når det skal bygges bolig etter 2010. En komfyrvakt er et billig tiltak som sørger for å skru av strømmen og dermed forhindrer en overopphetning. I tillegg er det å anbefale å montere et tidsur i forbindelse med kaffetrakter og vannkoker.

Forbud mot bruk av fyrverkeri

Politivedtektene i Karmøy har totalforbud mot bruk av fyrverkeri i Skudeneshavn sentrum. Dette forbudsområdet avgrenses av Riksveg 47 (Kaigata) og Nessagadå.

Parkering

Søragadå og de andre gatene i trehusbebyggelsen er smale og vanskelige å ta seg frem i med kjøretøy. Kjøretøy som parkeres i gatene kan gjøre det ufremkommelig for andre, og da spesielt for nødetatene. Særlig brannvesenet bruker kjøretøy som trenger mer plass enn en vanlig personbil. Det er viktig at beboere, besøkende og andre benytter seg av parkeringsplasser som ikke medfører at de er til hinder for andre.

Utvendig vedlikehold

Å eie et eldre trehus medfører en del vedlikehold, særlig utvendig. Foreningen Gamle Skudeneshavn har kjøpt inn et flyttbart stillas (med hjul) som kan brukes i forbindelse med utvendig maling. Det er enkelt å sette opp og enkelt å flytte dersom f.eks. en nødetat trenger å ta seg frem i gatene.

Gjennomførte og pågående tiltak

Det har siden oppstarten av brannsikringsgruppen blitt gjennomført mange tiltak for å brannsikre den tette trehusbebyggelsen i Skudeneshavn. Tiltakene vurderes og velges ut i fra effekten de oppnår samt kostnaden for anskaffelse og utgiftene for vedlikehold.

Informasjonsperm

Det har blitt laget en informasjonsperm som blir delt ut til beboere og eiere av bygningene i den tette trehusbebyggelsen. Permen inneholder informasjon om brannsikring i den tette trehusbebyggelsen og deles ut til nye beboere og eiere.

Branninstruks

Det er trykket opp 500 branninstrukser og levert ut til eiere og beboere i den tette trehusbebyggelsen.

Brannslangeposter

I 1999 ble det montert 9 utvendige brannslangeposter. Disse dekker det meste av den tette trehusbebyggelsen. Slangepostene er diskret utformet men er likevel synlige i gatebildet. Hver slangepost har en 50 meter lang slange som er opprullet på trommel, og er laget slik at de fleste (publikum eller beboere) kan bruke de. Det anbefales at beboere bruker slangene til private formål, slik som spyling, da man blir kjent med bruken av dem. De er frostsikre, dvs. at ventilen ligger nede i bakken. Slangepostene krever noe vedlikehold så det er opprettet en årlig serviceavtale som bekostes av Vann, avløp og renovasjonsavdelingen ved Teknisk etat i Karmøy kommune.

Samtidig som brannslangepostene ble montert, ble vannledningsnettets oppgradert av Karmøy kommune.

Årlige infomøter med beboere

Det er viktig at eiere og beboere kan bruke brannsløkkingsutstyr

som er disponibelt i området og i bygningene. Dette være seg et brannsløkkingsapparat, en husbrannslange eller en brannslange. Bruken av slokkeutstyr kan være avgjørende for om en brann blir slokket i en tidlig fase eller om brannen holdes i sjakk frem til brannmannskaper kommer på plassen.

Karmøy brann- og redningsvesen prioriterer å gjennomføre informasjonsmøter med årlige brannøvelser med beboere i den tette trehusbebyggelsen. I tillegg har brannmannskapene egne øvelser i den tette trehusbebyggelsen.

Boligalarm med overføring til 110-sentral

Et av de områdene som har blitt særlig vektlagt av brannsikringsgruppen er å få en tidlig varsling av innomhus branner. Brannsikringsgruppen gir støtte til å montere brannalarmer fra NorAlarm og Altibox, med overføring til 110-sentral. Totalt er det installert over 60 brannalarmanlegg. Målet er å oppnå 100 % dekning, noe som tilsvarer om lag 130 bygninger. Det kan være verdt å ta med at å ha brannalarm med overføring til 110-sentral kan gi reduksjon i forsikringspremien.

Nøkkelboks

Ved melding om brann eller uløst brannalarm har brannvesenet behov for å ta seg inn i bygningen. For å sikre at brannvesenet har tilgang til å ta seg skånsomt inn i boligen, er det kjøpt inn og plassert ut nøkkelbokser. Dersom det er et behov eller et ønske om en nøkkelboks, kan medlemmer av brannsikringsgruppen kontaktes. Dersom man har en NorAlarm eller en

Altibox alarm dekkes innkjøp av nøkkelboks av brannsikringsgruppen.

Kontroll av elektrisk anlegg

Hver femte bygningsbrann i Norge skyldes feil i det elektriske anlegget eller feil på elektrisk utstyr. Feil bruk av elektrisk utstyr er årsak til ytterligere hver femte bygningsbrann.

Elektriske anlegg varer ikke evig og krever vedlikehold. I tillegg endrer bruken av elektriske anlegg seg over tid. Det er flere strømkrevende produkter i dagens husstander enn det var for 30-40 år siden. Det er eier som til enhver tid har ansvar for å påse at det elektriske anlegget er forsvarlig. Det anbefales derfor å få utført en omfattende gjennomgang/kontroll av elektriker av elektrisk anlegg som er mer enn 20 år gamle.

Det lokale eltilsyn (DLE) ved Haugaland Kraft prioriterer å kontrollere de elektriske anleggene i den tette trehusbebyggelsen og gjennomførte kontroll av over 100 elektriske anlegg i 2015.

Feiing og boligtilsyn

Feiing av skorsteiner utføres normalt etter behovsprøvingsprinsippet. Det er type sot og mengde sot som bl.a. påvirker feie-hyppighet. Andre ting kan være tilstand på skorstein. Dersom skorsteinen har feil eller skader kan en brann spre seg fra skorstein til bygningskonstruksjoner. Slike feil eller skader kan være dårlig mørtel i teglsteinsskorsteiner. Mørtelen blir ofte dårlig med alder og mister sin bindeevne, noe som medfører at den forvitrer bort. Karmøy brann- og redningsvesen prioriterer å feie årlig i den tette trehusbebyggelsen. I tillegg blir det utført boligtilsyn hvert fjerde år.

For å unngå sotbrann (pipebrann) anbefales det å fyre med tørr ved, rent trevirke og riktig trekk med tilstrekkelig tilluft. Dersom det skal byttes ildsted må nytt ildsted være tilpasset skorsteinen i bygningen. Mange moderne ildsteder har høy effekt og kan påføre en eldre skorstein en stor belastning.

Brannsikring av større bygninger

Det har blitt installert brannalarmanlegg og sprinkleranlegg i Museet i Mælandsgården og sjøhusrekken på sørsiden av museet. Dette ble gjort etter midler fra Riksantikvaren. En del

av de større bygningene er også registrert som særskilte brannobjekt, noe som medfører at forebyggende avdeling ved Karmøy brann- og redningsvesen fører tilsyn med disse.

Utstyr og materiell som brannvesenet disponerer

Karmøy brann- og redningsvesen har som følge av den tette trehusbebyggelsen gått til anskaffelse av en god del spesial utstyr og materiell for å komme seg frem og bekjempe en brann i bebyggelsen. Det ble kjøpt inn en pick-up og slepepumpe for brannsikringsmidler som ble bevilget. Kjøretøyet er ment for å enkelt kunne ta seg inn i bebyggelsen med utstyr. På kjøretøyet er det plassert utstyr som spesialtilpasset vannvegger, hvor noen spyler høyt og noen spyler bredt. I tillegg er det fleksible vannvegger som kan legges rundt hjørner. Disse kan være viktige for å forhindre at en brann sprer seg til nabobebyggelse.

Riksantikvaren bevilget i 2009/2010 midler til et slukkesystem som kalles skjærslukker. Dette slukkesystemet er plassert på et kjøretøy på brannstasjonen i Skudeneshavn og kan raskt tas i bruk i en brannsituasjon. Fordelene med dette slukkesystemet er at det trengs få brannmannskaper for å benytte det, det bruker lite vann da det benytter seg av vanntåke og sekundærskadene blir mindre enn ved vanlig slukkearbeid.

Karmøy brann- og redningsvesen har også kjøpt inn en ATV med tilhenger for å kunne frakte utstyr inn i den tette trehusbebyggelsen.

Fasadesprinkling

Noen få bygg har installert fasadesprinkling. Et slikt sprinkleranlegg er ment for å hindre en brannspredning fra et bygg til et annet. Fasadesprinklingsanleggene som er montert i trehusbebyggelsen i Skudeneshavn er montert etter privat initiativ. Dette er ikke tiltak som har blitt prioritert av brannsikringsgruppen, men kan være en god sikkerhet for å forhindre brannspredning. Det er verdt å nevne at rørkonstruksjonene enten ligger synlig, utvendig på bygningsmassen, eller at den må integreres i bygningsmassen. Løsningene kan medføre inngripen i vegg og takkonstruksjoner, noe som kan endre preget av bygningen og dermed være i konflikt med verneinteressene. Fasadesprinkling kan være med på begrense eller

hindre at en brann sprer seg, men de er ofte avhengig av at personer er tilstede og utløser anlegget.

Fremtidige tiltak og planer

Varmesøkende kamera / områdedeteksjon

Riksantikvaren innvilget i 2014 midler til brannsikringstiltak. Disse skal brukes til bl.a. utvendig områdedeteksjon av trehusbebyggelsen. En slik områdedeteksjon består av kameraer som oppdager varme områder og når temperaturen overstiger en forhåndsbestemt grense vil bemannet alarmsentral brann bli varslet. Områdedeteksjonen skal defineres på en slik måte at normal røyk og temperatur fra skorsteiner ikke utløser alarm.

Det vil i første omgang plasseres ut 2 kameraer, men det jobbes videre med å få på plass ytterligere kameraer for å dekke et større område av trehusbebyggelsen, samt å dekke fra flere sider. Kameraene som brukes til områdedeteksjon vil ikke kunne brukes til å identifisere enkeltpersoner. De skal kun gi et bilde av område for å kunne detektere varmeutvikling.

Installering av flere boligbrannalarmer

Et av de effektive tiltakene for å oppdage en brann tidlig, få varslet brannvesen og dermed unngå en storbrann, er å installere boligbrannalarm i så mange bygninger som mulig i den tette trehusbebyggelsen. Eiere som ønsker å installere boligbrannalarmanlegg kan kontakte en av representantene i brannsikringsgruppa for Gamle Skudeneshavn.

Søppelhåndtering

En tett trehusbebyggelse gir en del utfordringer. Tomtene er mindre enn for nyere boligbebyggelse og husene står gjerne helt opptil gaten eller nabogrensen. Moderne søppelbeholdere er ikke bare ulekre å se til, de bryter gjerne med bybildet, men de utgjør også en fare for branntillop. Det kan være vanskelig å plassere søppelbeholdere på en hensiktsmessig plass, og som oftest plasseres de inntil bygningene. Varmt avfall kan havne i søppelbeholderen ved et uhell eller de kan være et utgangspunkt for ildspåsettelse. Det anbefales at søppelbeholderne plasseres på en slik plass at de ikke er enkelt tilgjengelig for uvedkommende, samt at de plasseres på en slik måte at en brann ikke enkelt kan spre seg fra en søppelbeholder til bygninger. Brannsikringsgruppen for Gamle Skudeneshavn ser at en fornuftig og brannsikker søppelhåndtering er en av hovedutfordringene fremover. Det arbeides med å finne løsninger som fjerner søppelbeholderne som hver enkelt husstand har. Slike løsninger kan være nedgravde søppelsystemer.

Nyttig lesestoff og regelverk

- Stortingsmelding nr. 35 (2008-2009) - Brannsikkerhet — Forebygging og brannvesenets redningsoppgaver
- Lov om vern mot brann, eksplosjon og ulykker med farlig stoff og om brannvesenets redningsoppgaver (Brann- og eksplosjonsvernloven)
- Forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn
- Plan- og bygningslov
- Teknisk forskrift til plan- og bygningsloven med tilhørende veiledning.

- Veileder HR 2117 – Bybrannsikring – Utgitt av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap og Riksantikvaren.
- Byggforskserien - Byggdetaljblad 700.620 – Brannsikring av eldre, tett trehusbebyggelse.

Finansiering / tilskuddsordninger

Ansvar og kostnaden for brannsikring av den enkelte bygning tilfaller normalt bygningseier. Dette kan for eksempel dreie seg om kjøp og vedlikehold av brannslukkingsutstyr eller varslingsutstyr for bygningen. Brannsikring av bygninger i tett trehusbebyggelse er gjerne mer kostbare da bygningene ligger tett og ikke har samme brannsikkerhetsnivå som nyere bygninger. Brannsikringsgruppa i Gamle Skudeneshavn forsøker å planlegge, utføre og skaffe tilskudd til brannsikring av felles brannsikringstiltak i området.

Det finnes flere muligheter for økonomisk støtte for privatpersoner og foreninger. Riksantikvaren, kommunen (for vedlikehold av bygninger) og Stiftelsen UNI kan være mulige kilder til finansiering.

Vedlegg 3

Litteraturltips

- Karmøys historie bind 1-5 (fra istid til 1950), diverse forfattere
- Bygdebok for Karmøy *Skudenes og Skudeneshavn*, Arnvid Lillehammer, 1982
- *Fra husklynge til by, Skudeneshavn 1835-1875*, Roar Svendsen, 1996
- Stedsanalyse og grupperapport, Karmøy kommune
- *Skudenes og Skudeneshavn Gamle Glimt*, bind 1-5, Alsvik
- *Gamle Skudeneshavn*, en byvandring i tekst og bilder.
- *Hus og innbyggere i Gamle Skudeneshavn, en antikvarisk registrering av den gamle bebyggelsen*, 1975
- *Perlen i havgapet*, Skudeneshavn 150 år. Tor Inge Vormedal, 2007
- *Det gamle Skudeneshavn*, Prof. Dr. Robert Kloster, artikkel, 1972
- *Det nye Skudeneshavn*, Prof. Dr. Robert Kloster, artikkel, 1972
- *Byer som verner sitt kulturmiljø- Skudeneshavn*, Jan Henrik Lexow, Årbok Fortidsminneforeningen, 1953
- *Tåkelurfabrikken i gamle Skudeneshavn*, Daniel M. Høines.
- *Vedtekter for foreningen Gamle Skudeneshavn*, 1968
- *Skipsfart og vårsildeksport, 1835-1875*, Roar Svendsen. 1994
- *Svunne tider og forsvunne hus*, Marit Elisebet Totland, 2000
- *Tilbakeblikk og perspektiv*, Mælandsgården og Skudenes historielag, 2004
- *Minneskrift for Skudenes Prestegjeld, 1837-1937*
- *Minner fra Skudeneshavn, 1930-1950*, Fritz Simonsen, 2002
- *Alonso de Olmo's etterlatte dokumenter*, Torbjørn Ødegaard, 2001
- *Gamle Skudeneshavn, en ny historie om en gammel by*, Trygve Sørvaag, 1997
- *Skudeneshavn*, Arkitekt Hans Jacob Hansteen, bladet Byggekunst 1963
- *Norges bebyggelse*, bygdebok, 1959
- *Maritim-arkeologiske forundersøkelser av middelalderhavna på Avaldsnes, Karmøy*, Endre Elvestad og Arnfris Opedal (red.), rapport fra Stavanger Sjøfartsmuseum og Arkeologisk museum i Stavanger, 2001
- *Norge og Norden i gamle kart og trykk*, Erik van Mingroot og Eduard van Ermen, Aschehoug, 1987

Riksantikvaren – Direktoratet for kulturminneforvaltning
Dronningens gate 13, Oslo – Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo
Telefon: (+47) 22 94 04 00. E-post: postmottak@ra.no